

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ

OĞUZ GRUBU TÜRK LEHÇELERİNDE
ÖLÇÜ BİLDİREN KAVRAMLAR

KUTLU HACI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. SALİM KÜÇÜK

ORDU 2022

TEZ KABUL SAYFASI

KUTLU HACI tarafından hazırlanan “**OĞUZ GRUBU TÜRK LEHÇELERİNDE ÖLÇÜ BİLDİREN KAVRAMLAR**” başlıklı bu çalışma, 21.12.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan	Prof. Dr. Salim Küçük Ordu Üniversitesi – Fen-Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Prof. Dr. Kazım Köktekin Ordu Üniversitesi – Fen-Edebiyat Fakültesi	İmza
Üye	Prof. Dr. Feridun Tekin Giresun Üniversitesi – Fen-Edebiyat Fakültesi	İmza

ETİK BEYANI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Kutlu Hacı

ÖZET

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

OĞUZ GRUBU TÜRK LEHÇELERİNDE ÖLÇÜ BİLDİREN KAVRAMLAR

KUTLU HACI

İnsanoğlu, günlük yaşamda bir şeyin uzunluk, büyüklük, ağırlık vb. özelliklerini karşılaştırabilmek için ölçü birimlerine ihtiyaç duymuştur. Bu karşılaştırma ihtiyacı da insanlıkla beraber ortaya çıkmıştır. Her milletin kendine göre ölçü sistemleri vardır. Ancak bugünkü metrik sistemin kabulüne kadar ölçü adlarında farklı kullanımlar söz konusu olmuştur. Türk dili bu terimleri kullanırken bazen yeni kelimeler türetmiş bazen de yabancı dillerden alıntılama yöntemine gitmiştir.

Toplumsal birlikteliği sağlayan unsurlardan biri olan ölçü kavramları yöreden yöreye, bölgeden bölgeye, lehçeden lehçeye ve ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu sebeple insan hayatında bir uzlaşma sağlanabilmesi için ölçü kavramlarının ve karşılıklarının tam olarak bilinmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, Oğuz Grubu Türk lehçelerinde (Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Gagavuz Türkçesi) ölçü bildiren kavramları derlemek ve bir tez bütünlüğü içerisinde bir araya getirebilmektir.

Çalışmada ilk olarak ölçü kavramı ve ölçü bilimi olan metroloji hakkında teorik bilgi verilmiş, ardından yukarıda sayılan lehçelerin her biri ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Bu amaçla lehçeler ve eserler hakkında genel bilgi verildikten sonra lehçelere ait ölçü birimleri genel olarak ağırlık, alan, hacim, uzunluk, miktar, mesafe gibi başlıklar halinde sınıflandırılmıştır. İlgili lehçelerin söz varlığı incelenirken varsa diğer ölçü birimleri de dikkate alınmış ve lehçelere ait ölçü birimleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Oğuz Grubu Lehçeleri, Ölçü Kavramları, Metrik Sistem, Ölçü Bilimi

ABSTRACT

MASTER'S PROGRAM WITH THESIS

MEASUREMENT CONCEPTS IN OĞUZ GROUP TURKISH DIALTS

KUTLU HACI

Human beings can measure the length, size, weight, etc. of something in daily life. needed units of measurement to compare their properties. This need for comparison has emerged with humanity. Every nation has its own measurement systems. However, until the adoption of today's metric system, there were different uses in the name of the measure. While using these terms, the Turkish language sometimes coined new words and sometimes used the method of quoting from foreign languages.

Measure concepts, which are one of the elements that provide social cohesion, vary from region to region, region to region, dialect to dialect and country to country. For this reason, in order to achieve a consensus in human life, it is necessary to know the measurement concepts and their equivalents exactly. The aim of this study is to create a "measurement dictionary" by compiling the concepts of measure in Oghuz Group Turkish dialects (Turkmen Turkish, Azerbaijan Turkish, Turkey Turkish, Gagauz Turkish).

In the study, firstly, theoretical information will be given about the concept of measurement and metrology, which is the science of measurement. Then, each of the above-mentioned dialects will be examined under separate headings. In this review, after giving general information about dialects and works, measurement units of dialects will be classified under headings such as weight, area, volume, length, quantity, distance. While examining the vocabulary of the dialects, other measurement units, if any, will be taken into account and the similarities and differences between the measurement units of the dialects will be emphasized.

Keywords: Oghuz Group Dialects, Concepts of Measure, Metric System, Metrics

TEŞEKKÜR

Araştırmanın konusunda, yönlendirilmesi, sonuçların değerlendirilmesi ve yazımı aşamasında yapmış olduğu büyük katkılarından dolayı tez danışmanım sayın Prof. Dr. Salim Küçük hocama teşekkür ederim.

Benim için uzun bir yolculuk olan ‘Yüksek Lisans’ sürecinde bana inanarak beni cesaretlendiren, en acı gününde derdini unutup bana yol gösteren, maddî-manevî yardımcı olan kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet Dursun Erdem’e; tecrübeleri ve orijinal fikirleriyle beni aydınlatarak pratik çözümleriyle bana destek olan kıymetli hocam Doç. Dr. Erkan Hirik ve ailesine, tezimin yazımında teknik desteklerini benden esirgemeyen kıymetli arkadaşım eğitimci Halil İbrahim Şahin’e teşekkür ederim.

Bu araştırma boyunca desteklerinden dolayı eşim Duygu Hacı’ya, oyun saatlerinin birçoğunu bensiz geçiren kızım Meva’ya, çalışmamın son zamanlarında gecelerini benimle paylaşan oğlum Mirza’ya sonsuz teşekkür ederim.

Kutlu HACI

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ KABUL	ii
ETİK BEYANI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1
1. Problem.....	1
2. Amaç	1
3. Önem.....	2
4. Sınırlılıklar	2
5. Yöntem.....	2
5.1. Araştırmanın Modeli.....	2
5.2. Evren ve Örneklem	2
5.3. Verilerin Toplanması	3
5.4. Verilerin Çözümlemesi	3
1. BÖLÜM	4
1. Ölçü	4
1.1. Ölçünün Tanımı	4
1.2. Ölçü Çeşitleri	5
1.2.1. Ağırlık ölçü birimleri	6
1.2.2. Alan ölçü birimleri.....	10
1.2.3. Hacim ölçü birimleri.....	13
1.2.3.1. Katılar için kullanılan hacim ölçü birimleri.....	14
1.2.3.2. Sıvılar için kullanılan hacim ölçü birimleri	15
1.2.4. Mesafe/uzaklık ölçü birimleri	16
1.2.5. Miktar ölçü birimleri.....	16
1.2.6. Uzunluk ölçü birimleri.....	17

1.2.7. Zaman ölçü birimleri	19
1.3. Ölçü Birimlerinin Tarihçisi.....	20
1.4. Ölçülerde Birlik ve Uluslararası Standartlaşma.....	22
2. BÖLÜM	26
2.1. Ölçü Kavramı Üzerine Yapılan Çalışmalar	26
2.1.1. Ölçü üzerine yazılan kitaplar	26
2.1.2. Ölçü üzerine yazılan tezler	27
2.1.3. Ölçü üzerine yazılan makale ve bildiriler	31
2.1.3.1. Ölçü üzerine yazılan makaleler.....	31
2.1.3.2. Ölçü üzerine yazılan bildiriler	50
3. BÖLÜM	54
3.1. Türkiye Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramlar	54
3.1.1. Türkçe Sözlük'te ölçü bildiren kavramlar	54
3.1.1.1. Ağırlık ölçü kavramları	54
3.1.1.1.1. Katılar için ağırlık ölçü kavramları	54
3.1.1.1.2. Sıvılar için ağırlık ölçü kavramları	56
3.1.1.2. Alan bildiren ölçü kavramları	56
3.1.1.3. Hacim bildiren ölçü kavramları	57
3.1.1.4. Miktar bildiren ölçü kavramları	57
3.1.1.5. Oran bildiren ölçü kavramları	58
3.1.1.6. Uzunluk bildiren ölçü kavramları	58
3.1.1.7. Zaman bildiren ölçü kavramları	59
3.1.1.8. Ölçü bildiren diğer kavramlar.....	61
3.1.2. Derleme Sözlüğü'nde (2019) ölçü bildiren kavramlar	63
3.1.2.1. Ağırlık bildiren ölçü kavramları	64
3.1.2.2. Alan bildiren ölçü kavramları	74
3.1.2.3. Hacim bildiren ölçü kavramları	75
3.1.2.4. Miktar bildiren ölçü kavramları	76
3.1.2.5. Oran bildiren ölçü kavramları	88
3.1.2.6. Uzunluk bildiren ölçü kavramları	91
3.1.2.7. Zaman bildiren ölçü kavramları	93
3.1.2.8. Ölçü bildiren diğer kavramlar.....	93
3.2. Azerbaycan Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramlar.....	94
3.2.1. Azerî Türkçesi Lügati'nde (1992) ölçü bildiren kavramlar	94

3.2.1.1. Ağırlık bildiren ölçü kavramları	94
3.2.1.2. Alan bildiren ölçü kavramları	95
3.2.1.3. Hacim bildiren ölçü kavramları	95
3.2.1.4. Miktar bildiren ölçü kavramları	95
3.2.1.5. Oran bildiren ölçü kavramları	95
3.2.1.6. Uzaklık bildiren ölçü kavramları	95
3.2.1.7. Uzunluk bildiren ölçü kavramları	96
3.2.1.8. Zaman bildiren ölçü kavramları	96
3.2.1.9. Ölçü bildiren diğer kavramlar	96
3.2.2. Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Büyük Sözlük'te (1999) ölçü bildiren kavramlar	96
3.2.2.1. Ağırlık bildiren ölçü kavramları	97
3.2.2.2. Alan bildiren ölçü kavramları	98
3.2.2.3. Hacim bildiren ölçü kavramları	99
3.2.2.4. Miktar bildiren ölçü kavramları	99
3.2.2.5. Oran bildiren ölçü kavramları	100
3.2.2.6. Uzaklık bildiren ölçü kavramları	101
3.2.2.7. Uzunluk bildiren ölçü kavramları	101
3.2.2.8. Zaman bildiren ölçü kavramları	102
3.2.2.9. Ölçü bildiren diğer kavramlar	103
3.2.3. Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü'nde (2018) ölçü bildiren kavramlar	103
3.2.3.1. Ağırlık bildiren ölçü kavramları	104
3.2.3.2. Alan bildiren ölçü kavramları	106
3.2.3.3. Hacim bildiren ölçü kavramları	106
3.2.3.4. Miktar bildiren ölçü kavramları	107
3.2.3.5. Oran bildiren ölçü kavramları	107
3.2.3.6. Uzaklık bildiren ölçü kavramları	108
3.2.3.7. Uzunluk bildiren ölçü kavramları	108
3.2.3.8. Zaman bildiren ölçü kavramları	109
3.2.3.9. Ölçü bildiren diğer kavramlar	111
3.3. Türkmen Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramlar	112
3.3.1. Türkmen Türkçesi Sözlüğü'nde (1986) ölçü bildiren kavramlar	112
3.3.1.1. Miktar bildiren ölçü kavramları	112
3.3.1.2. Oran bildiren ölçü kavramları	113

3.3.1.3. Uzunluk bildiren ölçü kavramları	113
3.3.1.4. Zaman bildiren ölçü kavramları	113
3.3.2. Türkmençe-Türkçe Sözlük'te (1995) ölçü bildiren kavramlar	114
3.3.2.1. Ağırlık bildiren ölçü kavramları	114
3.3.2.2. Alan bildiren ölçü kavramları	115
3.3.2.3. Hacim bildiren ölçü kavramları	115
3.3.2.4. Miktar bildiren ölçü kavramları	115
3.3.2.5. Oran bildiren ölçü kavramları	116
3.3.2.6. Uzaklık bildiren ölçü kavramları	116
3.3.2.7. Uzunluk bildiren ölçü kavramları	116
3.3.2.8. Zaman bildiren ölçü kavramları	117
3.3.2.9. Ölçü bildiren diğer kavramlar	117
3.4. Gagavuz Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramlar	118
3.4.1. Gagavuz Türkçesi Sözlüğü'nde (1991) ölçü bildiren kavramlar	118
3.4.1.1. Ağırlık bildiren ölçü kavramları	118
3.4.1.1.1. Katılar için ölçü bildiren kavramlar	118
3.4.1.1.2. Sıvılar için ölçü bildiren kavramlar	119
3.4.1.2. Alan bildiren ölçü kavramları	119
3.4.1.3. Miktar bildiren ölçü kavramları	119
3.4.1.4. Oran bildiren ölçü kavramları	119
3.4.1.5. Uzunluk bildiren ölçü kavramları	119
3.4.1.6. Zaman bildiren ölçü kavramları	120
3.4.1.7. Ölçü bildiren diğer kavramlar	120
3.4.2. Gagavuz Türkçesi Grameri'nde (1996) ölçü bildiren kavramlar	120
3.4.2.1. Ağırlık bildiren ölçü kavramları	121
3.4.2.2. Alan bildiren ölçü kavramları	121
3.4.2.3. Miktar bildiren ölçü kavramları	121
3.4.2.4. Uzunluk bildiren ölçü kavramları	121
3.4.2.5. Zaman bildiren ölçü kavramları	121
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	122
DİZİN	136
KAYNAKLAR	146
ÖZGEÇMİŞ	150

TABLULAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1.1 Uluslararası Temel Ölçü Birimleri ve Bu Birimlerden Türetilen Birimlerin Tariflerine İlişkin Yönetmelikte Belirtilen Ağırlık Birimleri	7
Tablo 1.2 Türkiye Cumhuriyeti Ağırlık Ölçü Birimleri	8
Tablo 1.3 Eski Türk Ölçülerinde Ağırlık Ölçü Birimleri	9
Tablo 1.4 Uluslararası Temel Ölçü Birimleri ve Bu Birimlerden Türetilen Birimlerin Tariflerine İlişkin Yönetmelikte Belirtilen Alan Ölçü Birimleri	11
Tablo 1.5 Eski Türk Ölçülerinde Alan Ölçü Birimleri	11
Tablo 1.6 Osmanlı Döneminde Kullanılan Eski Alan Ölçüsü Birimleri	12
Tablo 1.7 Uluslararası Temel Ölçü Birimleri ve Bu Birimlerden Türetilen Birimlerin Tariflerine İlişkin Yönetmelikte Belirtilen Hacim Ölçü Birimleri	13
Tablo 1.8 Osmanlı'da Katılar İçin Kullanılan Hacim Ölçü Birimleri	14
Tablo 1.9 Uluslararası Temel Ölçü Birimleri ve Bu Birimlerden Türetilen Birimlerin Tariflerine İlişkin Yönetmelikte Belirtilen Katılar İçin Kullanılan Standart Hacim Birimleri.....	14
Tablo 1.10 Uluslararası Temel Ölçü Birimleri ve Bu Birimlerden Türetilen Birimlerin Tariflerine İlişkin Yönetmelikte Belirtilen Standart Sıvı Ölçü Birimleri..	15
Tablo 1.11 Eski Türklerde Sıvı Ölçü Birimleri	16
Tablo 1.12 Uluslararası Temel Ölçü Birimleri ve Bu Birimlerden Türetilen Birimlerin Tariflerine İlişkin Yönetmelikte Belirtilen Standart Uzunluk Ölçü Birimleri	17
Tablo 1.13 Eski Türklerde Uzunluk Ölçü Birimleri	18
Tablo 1.14 Zaman Ölçü Birimleri.....	20
Tablo 1.15 Ölçü Kanunu'nda Yeni Uzunluk Ölçüleri ve Çevirme Cetveli	25
Tablo 1.16 Ölçü Kanunu'nda Yeni Ağırlık Ölçüleri ve Çevirme Cetveli	25
Tablo 4.1 Lehçelerdeki Ölçü Bildiren Kavramların Oğuz Grubu Türk Lehçelerindeki Ölçü Bildiren Kavramlara Oranı	122
Tablo 4.2 Lehçelerin Kendi Söz Varlığı İçinde Ölçü Bildiren Kavramların Oranı.....	123
Tablo 4.3 Türkiye Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramların Sayısal Dağılımı.....	123
Tablo 4.4 Azerbaycan Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramların Sayısal Dağılımı	124
Tablo 4.5 Türkmen Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramların Sayısal Dağılımı	125

Tablo 4.6 Gagavuz Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramların Sayısal Dağılımı	126
Tablo 4.7 Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramların Dillere Göre Sayısal Dağılımı.....	128
Tablo 4.8 Türkiye Türkçesinde Farklı Ölçüleri ve Değerleri İfade Eden Ağırlık Bildiren Ölçü Kavramları.....	128
Tablo 4.9 Türkiye Türkçesinde Farklı Ölçüleri ve Değerleri İfade Eden Miktar Bildiren Ölçü Kavramları	130
Tablo 4.10 Türkiye Türkçesinde Farklı Ölçüleri ve Değerleri İfade Eden Uzunluk Bildiren Ölçü Kavramları	130
Tablo 4.11 Azerbaycan Türkçesinde Farklı Ölçüleri ve Değerleri İfade Eden Ağırlık Bildiren Ölçü Kavramları	130
Tablo 4.12 Azerbaycan Türkçesinde Farklı Ölçüleri ve Değerleri İfade Eden Uzunluk Bildiren Ölçü Kavramları	131
Tablo 4.13 Azerbaycan Türkçesinde Farklı Ölçüleri ve Değerleri İfade Eden Zaman Bildiren Ölçü Kavramları	131
Tablo 4.14 Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Ortak Kullanılan Ağırlık Ölçü Kavramları ve Değerleri	131
Tablo 4.15 Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Ortak Kullanılan Alan Ölçü Kavramları ve Değerleri	132
Tablo 4.16 Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Ortak Kullanılan Miktar Ölçü Kavramları ve Değerleri	133
Tablo 4.17 Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Ortak Kullanılan Oran Ölçü Kavramları ve Değerleri	133
Tablo 4.18 Oğuz Gurubu Türk Lehçelerinde Ortak Kullanılan Uzunluk Ölçü Kavramları ve Değerleri	134
Tablo 4.19 Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Ortak Kullanılan Zaman Ölçü Kavramları ve Değerleri	134
Tablo 4.20 Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Ortak Kullanılan Diğer Ölçü Kavramları ve Değerleri	135

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 4.1 Lehçelerdeki Ölçü Bildiren Kavramların Oğuz Grubu Türk Lehçelerindeki Ölçü Bildiren Kavramlar İçindeki Payı	122
Şekil 4.2 Türkiye Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramların Ölçü Türlerine Göre Yüzdelik Dağılımı	124
Şekil 4.3 Azerbaycan Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramların Türlerine Göre Yüzdelik Dağılımı.....	125
Şekil 4.4 Türkmen Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramların Türlerine Göre Yüzdelik Dağılımı	126
Şekil 4.5 Gagavuz Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramların Türlerine Göre Yüzdelik Dağılımı	127

KISALTMALAR DİZİNİ

Alm.	: Almanca
Ar.	: Arapça
astr.	: Astronomi
coğ.	: Coğrafya
çev.	: Çeviren
DS.	: Derleme Sözlüğü
esk.	: Eskimiş
Far.	: Farsça
fiz.	: Fizik
Fr.	: Fransızca
hlk	: Halk ağzında
İng.	: İngilizce
is.	: İsim
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TS	: Türkçe Sözlük

İL ADLARININ KISALTMALARI

Adana	Ada.		İzmir	İz.
Adıyaman	Adı.		Kars	Kr.
Afyonkarahisar	Af.		Kastamonu	Ks.
Ağrı	Ağ.		Kayseri	Ky.
Amasya	Ama.		Kırklareli	Krk.
Ankara	Ank.		Kırşehir	Krş.
Antalya	Ant.		Kocaeli	Kc.
Artvin	Ar.		Konya	Kn.
Aydın	Ay.		Kütahya	Kü.
Balıkesir	Ba.		Malatya	Ml.
Bilecik	Bil.		Manisa	Mn.
Bingöl	Bn.		Maraş	Mr.
Bitlis	Bt.		Mardin	Md.
Bolu	Bo.		Muğla	Mğ.
Burdur	Brd.		Muş	Mş.
Bursa	Brs.		Nevşehir	Nş.
Çanakkale	Çkl.		Niğde	Nğ.
Çankırı	Çkr.		Ordu	Or.
Çorum	Çr.		Rize	Rz.
Denizli	Dz.		Sakarya	Sk.
Diyarbakır	Dy.		Samsun	Sm.
Edirne	Ed.		Siiirt	Sr.
Elazığ	El.		Sinop	Sn.
Erzincan	Ezc.		Sivas	Sv.
Erzurum	Ezm.		Tekirdağ	Tk.
Eskişehir	Es.		Tokat	To.
Gaziantep	Gaz.		Trabzon	Tr.
Giresun	Gr.		Tunceli	Tn.
Gümüşhane	Gm.		Urfa	Ur.
Hakkâri	Hak.		Uşak	Uş.
Hatay	Hat.		Van	Vn.
İsparta	Isp.		Yozgat	Yz.
İçel	İç.		Zonguldak	Zn.
İstanbul	İst.			

GİRİŞ

1. Problem

Ölçü, gerek sosyal hayatta gerekse ticari işlemlerde insan için önemli bir yere sahiptir. İnsanoğlu, günlük hayatta toplumsal bir anlaşma sağlayabilmek için çeşitli ölçüler ve bunları kullanma ihtiyacı duymuştur. Ancak bu ölçüler, hem zamana hem de coğrafyaya göre değişkenlik ve çeşitlilik göstermiştir. Hem ulusal hem de uluslararası farklılıklar ölçü konusunda uzlaşmazlıklara dahi sebep olmuş, zaman zaman bazı sıkıntılar doğurmuştur.

Türk dilinde Eski Türkçeden günümüze birçok lehçede çeşitli ölçü bildiren kavramlar kullanılmıştır. Bu kavramların bazıları farklı lehçelerde birbirini tekrar etmiş, bazılarında hem ad hem de metrik sistemdeki karşılığı farklılık göstermiştir.

Toplumsal birlikteliği sağlayan unsurlardan biri olan ölçü kavramları yöreden yöreye, bölgeden bölgeye, lehçeden lehçeye farklılık göstermektedir. Bu sebeple insan hayatında bir uzlaşma sağlanabilmesi için ölçü kavramlarının metrik sistemdeki karşılıklarının bilinmesi gerekir. Bu doğrultuda Oğuz grubu Türk lehçelerinde ölçü bildiren kavramların söz varlığı açısından tespiti ve bu kavramların birbirine göre farklılıkların belirlenmesi çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır.

2. Amaç

Çalışmanın amaçları şunlardır:

- Ölçü kavramı hakkında genel bilgi vermek.
- Ölçü biliminin detayları hakkında bilgi vermek.
- Ölçünün tarihî sürecini kültürel bağlamda değerlendirmek.
- Oğuz grubu Türk lehçelerinin (Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Gagavuz Türkçesi) söz varlığını inceleyerek ölçü bildiren kavramları tespit etmek ve bu kavramlar hakkında bilgi vermek.
- Oğuz grubu Türk lehçelerindeki ölçü bildiren kavramlar arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koymaktır.

3. Önem

İnsan hayatında toplumsal ve bireysel alışverişlerde, zaman zaman taraflara göre metrik değer karşılığı birbirine denk olmayan ölçü kavramları bulunmaktadır. İlgili lehçelerde bu kavramlar derlenmiş ve tespit edilen kavramların, standart ölçü birimlerine göre metrik değerleri ilgili tablolarda gösterilmiştir. Çalışma bu bağlamda toplumsal uzlaşımın sağlanması, insan hayatının kolaylaştırılması ve ölçü kavramının geniş bir açıdan incelenerek aydınlatılması açısından önemlidir.

4. Sınırlılıklar

Bu çalışmada Oğuz grubu Türk lehçelerinde ölçü bildiren kavramları tespit edilmiştir. Tespit edilen ölçü kavramlarının çeşitleri ve metrik değerleri hakkında bilgi verilmiştir. Kavramların lehçelere göre benzerlik ve farklılıkları üzerinde durulmuş, farklı metrik değerlere sahip olan ölçüler standart birimleri ile de gösterilmiştir. Çalışma daha çok ağırlık, alan, hacim, uzunluk, miktar, zaman vb. gibi ölçü çeşitleri çerçevesinde ele alınmıştır.

5. Yöntem

5.1.Araştırmanın Modeli

İnsan davranışlarını veya deneyimlerini tanımlamak için sözcüklerin veri olarak kullanıldığı nitel nitelikteki bu çalışmada betimsel araştırma modeli kullanılmıştır. Betimsel yöntemler, ilgilenilen ve araştırılmak istenen problemin mevcut durumunu ortaya koymaya yöneliktir. ([https://www.academia.edu/9429738/Betimsel Ara%C5%9Ft%C4%B1rma_Y%C3%B6ntemleri](https://www.academia.edu/9429738/Betimsel_Ara%C5%9Ft%C4%B1rma_Y%C3%B6ntemleri) / 17.0.2022). Ayrıca çalışılan konunun mevcut durumuna ilişkin veriler toplamayı gerektirir. Bu da ilgili lehçelere ait sözlüklerden fişleme yöntemiyle ölçü bildiren kavramları tarayarak ve sınıflandırarak gerçekleştirilmiştir.

5.2.Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini daha çok Oğuz grubu Türk lehçeleri üzerine yazılmış sözlük, kitap, doktora ve yüksek lisans tezi, makale, bildiri vb. çalışmalar oluşturmaktadır. Türkiye Türkçesi sahasında Türkçe Sözlük, Derleme Sözlüğü, TDK sözlük veritabanı; Azerbaycan Türkçesi sahasında Azerbaycan Türkçesi Sözlükleri; Gagavuz Türkçesi sahasında Gagavuz Türkçesi sözlükleri; Türkmen Türkçesi sahasında Türkmen Türkçesi sözlükleri bu çalışmanın örneklemine oluşturmaktadır.

5.3.Verilerin Toplanması

Çalışmada ağırlıklı olarak sözlükler ve ölçü kavramları ile ilgili bilgileri kapsayan kitap, makale, bildiri, tez vb. yazılı metinler ele alınmıştır. İlgili veriler üzerine eserler taranmış, konuyla ilgili kısımlar fişlenerek elde edilen veriler kendi içinde sınıflandırılıp incelenmiştir.

5.4.Verilerin Çözümlemesi

Bu çalışmada;

- Ölçü kavramının tanımı, önemi ve çeşitleri ifade edilmiştir.
- Ölçü bilimi ve ölçünün tarihsel süreci hakkında bilgi verilmiştir.
- Ölçü alanında yapılan değişiklikler üzerinde durulmuştur.
- Oğuz grubu Türk lehçelerine ait sözlükler incelenmiş; bu sözlükler hakkında bilgi verilmiştir.
- Oğuz grubu Türk lehçelerinin söz varlığı içinde yer alan ölçü bildiren kavramlar tespit edilmiş; önce lehçelere, sonra her lehçenin kendi içinde ölçü çeşitlerine göre sınıflandırılmıştır.
- Ağırlıklı olarak; ağırlık, alan, hacim, miktar, uzunluk, zaman olmak üzere çeşitli ölçü birimleri listelenmiştir.
- Lehçelere ait ölçü kavramları karşılaştırılmış, benzerlik ve farklılıklar tablolar hâlinde sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Ölçü

1.1. Ölçünün Tanımı

Ölç- fiil kökünden türeyen ölçü sözcüğü, Türkçe Sözlük'te şu şekilde tanımlanmaktadır: (Türkçe Sözlük, 2005, s. 1536)

ölçü is. 1. Bir niceliği, o nicelik için kabul edilmiş birimlerden birine göre oranlayarak değerlendirme, mizan.

2. Bu değerlendirmede kullanılan birim, ölçme birimi:

"Ziyanimız, ölçülere sığmayacak kadar büyüktür." - Ruşen Eşref Üneydin

3. Ölçme sonucu bulunan rakam:

Odanın ölçüsü.

4. Belirlenmiş boyut:

Elbise ölçüsü. Bel ölçüsü.

5. Ölçüt.

Türkçe Sözlük'te (2005) yukarıda görüldüğü üzere anlamları olan ölçü kavramı için Arapça ve Farsçada da karşılık gelen kelimeler vardır. Bunların içinde *miktar*, *mizan*, *vezin* gibi Arapça sözcüklerle birlikte *endaze* gibi Farsça sözcük de bulunmakta olup *miktar* sözcüğü ölçü ile birlikte daha yaygın bir kullanıma sahiptir. Konumuz 'Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Ölçü' olduğundan ölçünün lehçelerdeki karşılıklarına da değinmek yerinde olacaktır. Ölçü kavramı bazı Oğuz grubu Türk lehçelerinde şu şekilde karşılanmaktadır:

Türkiye Türkçesi: *ölçü* (TDK, 2005, s. 1536)

Azerbaycan Türkçesi: *ölçəm* (Altaylı, 2018, s. 2655)

Türkmen Türkçesi: *ölçeg* (Çeneli, 1986, s. 66)

Gagavuz Türkçesi: *ölçü* (Kaynak, Doğru, 1991, s. 188)

Ercilasun (1991), ölçü kavramını Oğuz grubu Türk lehçelerinin bazılarında şu şekilde ele almıştır:

Türkiye Türkçesi: *ölçü*

Azerbaycan Türkçesi: *ölçü*

Türkmen Türkçesi: *ölçeğ, çak*

Gündelik yaşamın hemen hemen her alanında yer alan ölçü kavramı, ait olduğu kültürün diline belli sayıda sözcük kazandırmıştır. Tarih boyunca herhangi bir büyüklüğü, niceliği ölçmek için çeşitli ölçüm şekilleri ve bununla birlikte ölçü birimleri de var olmuştur. Bu ölçüm birimleri zaman geçtikçe yerini bir yenisine bırakarak gelişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu 'nda kullanılan ölçü birimleri, cumhuriyet dönemine kadar kullanılmıştır. Yıllar önce kültürümüzde kumaşlar *arşın* ve *kulaçla* ölçülmüş, ekmekler *okka* ile buğday ise *kile* ile tartılmıştır. Cumhuriyet döneminde ölçü inkılabı ile birlikte bu ölçü isimlerinin yerini yeni birimler almıştır. (<https://www.msxlab.org/forum/turkiye-cumhuriyeti/243315-eski-turk-olcu-birimleri.html#top> / 18.03.2021). Bu dönemdeki ölçü birimlerine örnek olarak alan birimleri olan *arşın, dönüm, ayak, endaze*, vs. sayılabilir. Ağırlık ölçü birimlerine ise *çeki, kantar, batman, okka, dirhem* ve *kırat* gibi örnekler verilebilir. Uzunluk ölçü birimleri için de *merhale, fersah, endaze, kulaç, arşın* vb. sıralanabilir.

1.2. Ölçü Çeşitleri

Ölçü birimlerini her toplum için gerekli olan standart ihtiyaçlar (yön, zaman, mesafe vb.) belirlemişse de her toplum kendi ölçü birimlerini yaşadığı coğrafya, sahip olduğu nesne ve varlıklar üzerinde zekâsını kullanarak farklı biçimlerde belirlemiştir. Daha kısa bir ifadeyle aynı ihtiyaçlar, farklı araçlar ve adlandırmalar aracılığıyla bir ölçüye bağlanılarak giderilmiştir. (Andrew, 2007, s. 7)

Ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye değişiklik gösteren ölçü terimlerinin Türkiye'deki karşılıkları üzerinde duran Gökyay (1981), bu ölçü terimlerinin zamana ve mekâna göre değişiklik gösterdiğini, standart ölçü birimleri olmadıklarını dile getirir.

Gökyay, (1981, s. 41-58) ölçü birimlerini şu şekilde tasnif etmiştir:

1. Genel Ölçü Adları: *Alım, atım, ölkü, ölçüm, nark, metelik, ölçü, mangır...*
2. Ağırlık Ölçüleri: *Çanak, batman, bohça, bağ, arpa, çeki, kile, dirhem...*
3. Alan Ölçüleri: *Dönüm, karık, evlek...*
4. Miktar Ölçüleri: *Ağız, çimdik, avuç, atım, çamçak, çuval, demet, çıkın, hurç, dilim, kıymık, kısım, kepçe, küfe, küme, küpecik, lenger, lokma, maslak, parmak, parmak tutamı, öbek, posta, sele, sepet, sofras, şişe, tadımlık, tas, tay, tatık, tefe, tepsi, tepeleme, topak, tekerlek, tutam, tümen, yol, yaprak, yamak, zenbil...*

5. Uzunluk Ölçüleri: *Adam boyu, adım, araş, alım, ağaç, atım, boğum, ayak, endaze, göz alımı, boy, arşın, erim, karuça, konak, mızrak, mil, karış, kırat, kadem, sere, parmak, urup, zirâ...*

Özyetgin'e (2003) göre insanoğlu ölçme konusunda, teknolojinin gelişmediği eski çağlarda antropometrik (Antropometri, insan vücudunun boyutları ile ilgilenen özel bir bilim dalıdır.) sistemi esas almıştır. Evrensel bir yaklaşım olarak değerlendirilebilecek bu ölçülendirmede, insanın vücudunda ve çevresinde gözlemlediği doğal ve yerel birtakım mukayese ve ölçek araçlarına başvurduğu ve onları kullandığı görülmüştür. Bu hususta şu yollara başvurulmuştur:

1. Doğrudan vücudundaki organ adını kullanmış: *bir avuç üzüm, bir parmak bal.*
2. Vücudundaki organ adları üzerinden benzetmeler yapmış: *kafam kadar karpuz, parmak kadar çocuk, tırnak kadar parça, yumruk kadar hamur vb.*
3. Bu organların bazı eylemleri gerçekleştirmek suretiyle alabileceği miktara, bu eylem adlarını vermiştir: *bir çiğnem sakız, bir çimdik tuz, bir ısırmalık ekmek, bir lokmalık börek vb.* (Özyetgin, 2003, s. 195-204)

Küçük, (2019, s. 649-661) organ adlarını başta ölçüt alınan unsurlar (göz, kulak, ağız), gövdede ölçüt alınan unsurlar (kucak), kolda ölçüt alınan unsurlar (kol, dirsek, el, avuç, karış, parmak, tırnak), bacakta ölçüt alınanlar (ayak), ve boy olarak sınıflandırmıştır.

1.2.1. Ağırlık ölçü birimleri

Uluslararası temel ölçü birimleri yönetmeliğinde ağırlık ölçü birimlerinin tanımı şu şekildedir (Uluslararası Temel Ölçü Birimleri ve Bu Birimlerden Türetilen Birimlerin Tariflerine İlişkin Yönetmelik, s. 40):

“Ağırlık temel birimi kilogram'dır ve kısaca (kg) ile gösterilir. Kilogram, 1889 yılında Paris'te toplanan Uluslararası Tartılar ve Ölçüler Genel Konferansında kabul edilerek Sevr'de Breteuil Pavyonunda saklanmakta olan iridyumlu platinden yapılmış uluslararası kilogram prototipinin kütesidir.”

Yeryüzünde ölçüm amaçlı olduğu kesinleşen ve günümüze kadar ulaşan en eski ölçüm sistemi, MÖ 2500'e tarihlenen İndus Vadisi Uygarlığı'na ait, standart taşlardan oluşan bir ağırlık setidir. Nitekim gıda ve altın ile gümüş gibi değerli maden alım satımında, ağırlık diğer ölçülere göre daha öne çıkmıştır (Robinson, 2007, s. 47).

15. ve 16. yüzyıllarda kullanılan “çuval” birimi, Cenevre'de seyahat eden tüccarların vergisini belirlemede kullanılmış; ancak sağlıklı bir birim olmamıştır. Çünkü o dönemde

eşyalar ikili çuvalar biçiminde taşınırken değerlendirme ağırlıktan çok çuval sayısına bağlı olduğundan tüccarlar tarafından suistimal hâline getirilmiştir. (Robinson, 2007: 47) Nihai standartlar, çoğu zaman Yahudi Tapınağı, Başkent Roma ya da Bizans Ayasofya gibi kutsal yerlerde saklanmıştır. Bu yerlerin günümüzdeki karşılığı standart kilogramın saklandığı Paris yakınlarındaki Sevr'de bulunan Uluslararası Ağırlık ve Ölçüler Bürosu ve İngiltere'deki Ulusal Fizik Laboratuvarı gibi yerlerdir (Robinson, 2007, s. 47). Uluslararası standartlar ölçüsünde belirlenen ölçü birimleri ve metrik değerleri şöyledir:

Tablo 1.1 Uluslararası Temel Ölçü Birimleri ve Bu Birimlerden Türetilen Birimlerin Tariflerine İlişkin Yönetmelikte Belirtilen Ağırlık Birimleri

Ağırlık (Kütle) Birimi	Kısaltma	Metrik Birim Değeri
ton	t	1 000 kg
kental	q	100 kg
kilogram	kg	1 kg
hektogram	hg	0,1 kg
dekagram	dg	0,01 kg
gram	g	0,001 kg
desigram	dg	0,0001 kg
santigram	cg	0,00001 kg
miligram	mg	0,000 001 kg
mikrogram	ug	0,000 000 001 kg
karat*	kr	200 mg*

*200 mg yalnız kuyumculukta ve kıymetli taşların tartılmasında kullanılır.

Türk toplumu olarak tarih boyunca çeşitli ölçüleri kullanırken cumhuriyet döneminde bu alanda yapılan inkılaplar doğrultusunda standartlaşmaya gidilmiş ve eski ölçü birimlerinin yerine yeni birimler kabul edilmekle birlikte metrik değerlerde de dönüşümler olmuştur. En çok kullanılan ölçü çeşitlerinden biri olan ağırlık ölçü birimlerinin cumhuriyet dönemindeki yeni birimleri ve metrik değerleri şu şekilde olmuştur:

Tablo 1.2 Türkiye Cumhuriyeti Ağırlık Ölçü Birimleri

Ağırlık Ölçü Birimi	Kısaltma	Metrik Birim Değeri
miligram	mg	1/1000 g
santigram	sg	1/100 g
desigram	dg	1/10 g
gram	g	1/1000 kg
kilogram	kg	1000 g
kentel	K	100 kg
ton	T	1000 kg
kiloton	-	1000 ton
megaton	-	1 000 000 ton

(<https://www.topragizbiz.com/konular/eski-olcu-ve-tarti-aletleri.386/> 24.03.2022)

Cumhuriyet dönemindeki standartlaşma elbetteki milletlerin ilişkilerini kolaylaştırmıştır. Ancak daha önceki süreçte çok sayıda ölçü birimlerinin olması ölçü alanında bir zenginlik oluşturmakla birlikte birtakım sorunların da yaşanmasına sebep olmuştur. Çünkü eski Türklerde birbirinden farklı birçok ölçü birimi görülmüş ve bunların da metrik değerlerinin bazılarında çok büyük ağırlıkları bazılarında da çok küçük ağırlıkları ifade ettikleri görülmüştür. Eski Türklerdeki başlıca ağırlık ölçü birimleri ve metrik değerleri şu şekildedir:

Tablo 1.3 Eski Türk Ölçülerinde Ağırlık Ölçü Birimleri

Ağırlık Ölçü Birimi	Metrik Birim Değeri
bağdat tağarı	1 040 kg
bale veya balya	205 kg
basil	119 kg
batman	5,888 kg
binter	1,950 kg
buğday	0,0532 gr
çeki	250 kg
çelik	116 kg
denk	0,8019 gr
dirhem	2,97 gr
dirhemi dinar	70 arpa ağırlığı
gödek	6,25 kg
hilâl	170 gr
kabak	31,200 kg
kantar	64 kg
kırat	0,2128 gr
kile	yaklaşık 25 kg
kuranga	297 gr
libre	yaklaşık 500 gr

Tablo 1.3'ün devamı	
miskal	4,5 gr
okka; kıyye, yakıye	1,300 kg
ritl	386,10 gr
şinik	2,5 kg
vakıyei şer'i	926,64 gr
vezne	10,692 kg
vezne ledresi	356,4 gr

(Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1969-1973, s. 328-329).

1.2.2. Alan ölçü birimleri

Uluslararası temel ölçü yönetmeliğine göre alan ölçü birimleri şu şekilde ifade edilmiştir: (Uluslararası Temel Ölçü Birimleri ve Bu Birimlerden Türetilen Birimlerin Tariflerine İlişkin Yönetmelik, s. 39)

“Çeşitli yüzeyleri ölçmek için kullanılan ölçü birimleridir ve mertrekare (m^2) ile gösterilir.”

İngilizce karşılığı “area” olan “alan” sözcüğünün Latincedeki karşılığı da *area*'dir. Sözcük anlamı olarak “boş toprak alanı parçası” ve “oyun alanı veya harman yeri” anlamına da gelir. Sözcüğün köken olarak Latince “arid/çorak” kelimesinden türetildiği ve “kuru olmak” anlamına gelen *arere* kelimesi ile aynı köke sahip olduğu bilinmektedir. Modern Latince kökenli dillerde de buna benzer sözcükler de vardır: Sözcülemi İtalyancada *ara*, İspanyolcada *drea* ve Fransızcadaki *are*. Fransızcadaki *are* 100 metrekareye karşılık gelen bir metrik alan birimidir. “10 000 metrekareye karşılık gelen "hectare" yani hektar da, Yunancadaki *hecton*, yani 100 anlamına gelen *hecto* önekinin eklenmesiyle bu sözden türetilmiştir.” Metrik sistemi uygulayan Britanya'da hektar en önemli İngiliz alan birimi olan, antik

dönemden kalma İngiliz dönümünün yerini almıştır (bir hektar 2,5 İngiliz dönümünden azdır) (Robinson, 2007, s.53).

Tablo 1.4 Uluslararası Temel Ölçü Birimleri ve Bu Birimlerden Türetilen Birimlerin Tariflerine İlişkin Yönetmelikte Belirtilen Alan Ölçü Birimleri

Alan Ölçü Birimi	Kısaltma	Metrik Birim Değeri
kilometre kare	km ²	1 000 000 m ²
hektometre kare	hm ²	10 000 m ²
dekametre kare	dam ²	100 m ²
metre kare	m ²	1 m ²
desimetre kare	dm ²	0,01 m ²
santimetre kare	cm ²	0,0001 m ²
milimetre kare	mm ²	0,0000001 m ²

(Uluslararası Temel Ölçü Birimleri ve Bu Birimlerden Türetilen Birimlerin Tariflerine İlişkin Yönetmelik, s. 39-40)

Uluslararası temel ölçü yönetmeliğine göre hektar (ha), dekar (= dönüm = 1000 m²), ar (a) ve santiar (ca) sadece arazi ölçmelerinde kullanılır. Alan ölçü birimleri ve metrik değerleri standartlaşmadan önce eski Türklerde şunlar kullanılmıştır:

Tablo 1.5 Eski Türk Ölçülerinde Alan Ölçü Birimleri

Ölçü Birimi	Metrik Birim Değeri
atik dönüm	918 672 m ²
ayak kare	929,0341 m ²
büyük dönüm	2 720 m ²
cedit dönüm	2 500 m ²

Tablo 1.5'in devamı	
cerip	10 000 m ²
çalım	dönümün parçalarından
evlek	229 669 m ²
mimar arşını kare	0,462 m ²
şinik	25 000 m ²
yeni evlek	100 m ²

(Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1969-1973, s. 328-329).

Alan ölçü birimlerinin Osmanlı döneminde ise daha çeşitli olduğu ve metrik değerleri açısından da daha duyarlı olduğu görülmüştür. Bunlar şu şekildedir:

Tablo 1.6 Osmanlı Döneminde Kullanılan Eski Alan Ölçüsü Birimleri

Alan Ölçü Birimi	Metrik Birim Değeri	Denk Birimi
1 arşın (zirai) ²	0,57417 m ²	4 ayak ²
1 dönüm (yeni)	2 500 m ²	-
1 dönüm (büyük)	2 720 m ²	-
1 dönüm (atik)*	918 672 m ²	1 600 zirai ²
1 atik evlek	229 668 m ²	400 arşın ²
1 yeni evlek	250 m ²	-
1 cerip	2067,012 m ²	3 600 zirai ²
1 ayak ²	0,14354 m ²	144 parmak ²
1 parmak ²	0,000997751 m ²	144 hat ²

Tablo 1.6'nın devamı		
1 hat ²	0,000006927 m ²	144 nokta ²
1 çarşı arşın ²	0,46240 m ²	-
1 urup ²	0,007225 m ²	-
1 kirah ²	0,0018062 m ²	-
1 endaze ²	0,422500 m ²	-
1 urup ²	0,0066015 m ²	-
1 kirah ²	0,0016504 m ²	-

(Sönmez, 2017:17)

1.2.3. Hacim ölçü birimleri

Uluslararası temel ölçü yönetmeliğinde hacim ölçü birimleri şu şekilde tanımlanmıştır (Uluslararası Temel Ölçü Birimleri ve Bu Birimlerden Türetilen Birimlerin Tariflerine İlişkin Yönetmelik, s.40):

“Bir cismin boşlukta kapladığı yer miktarına hacim denir. Uluslararası birimler sisteminde hacim birimi metreküptür ve m³ ile gösterilir. Katı ve sıvılar için kullanılan hacim birimleri aşağıda belirtilmiştir. Hacim birimleri pozitif ve negatif üslü olarak gösterilebilir.”

Tablo 1.7 Uluslararası Temel Ölçü Birimleri ve Bu Birimlerden Türetilen Birimlerin Tariflerine İlişkin Yönetmelikte Belirtilen Hacim Ölçü Birimleri

Ölçü birimi	Kısaltması	Metrik değeri
metre küp	m ³	-
ster	st	1 m ³
litre	l	0,0001 m ³
santimetre küp	sm ³	0,000 001 m ³

(Uluslararası Temel Ölçü Birimleri ve Bu Birimlerden Türetilen Birimlerin Tariflerine İlişkin Yönetmelik, s.40)

1.2.3.1. Katılar için kullanılan hacim ölçü birimleri

Osmanlılar tarafından kullanılan hacim ölçülerinden biri kiledir ve hububat ölçümünde kullanılmıştır. Diğer hacim ölçü birimleri *yarım kile*, *şinik*, *2 kutu* ve *1 kutudur*. Ancak kilenin de diğer ölçüler gibi yöreye ve zamana göre değişken olduğu görülmüştür. Sözgelimi İstanbul kilesi en çok kullanılan hububat ölçüsü olup 4 şinike denk gelmekteydi (Kürkman, 2003, s.127). Osmanlı'daki diğer kullanımlar ise şöyledir:

Tablo 1.8 Osmanlı'da Katılar İçin Kullanılan Hacim Ölçü Birimleri

Ölçü Birimi	Çap ve Yükseklik	Hacim
kile	361 mm	37 dm ³
yarım kile / 2 şinik	286 mm	18,5 dm ³
şinik	227 mm	9,25 dm ³
2 kutu	180 mm	4,625 dm ³
kutu	143 mm	2,3125 dm ³

(Kürkman, 2003, s. 127)

Tablo 1.9 Uluslararası Temel Ölçü Birimleri ve Bu Birimlerden Türetilen Birimlerin Tariflerine İlişkin Yönetmelikte Belirtilen Katılar İçin Kullanılan Standart Hacim Birimleri

Hacim Ölçü Birimi	Kısaltma	Metrik Birim Değeri
kilometre küp	km ³	1 000 000 000 m ³
hektometre küp	hm ³	1 000 000 m ³
dekametre küp	dam ³	1000 m ³
metre küp	m ³	1 m ³
desimetre küp	dm ³	0,001 m ³
santimetre küp	cm ³	0,000 001 m ³
milimetre küp	mm ³	0,000 000 001 m ³

(Uluslararası Temel Ölçü Birimleri ve Bu Birimlerden Türetilen Birimlerin Tariflerine İlişkin Yönetmelik, s. 40)

1.2.3.2. Sıvılar için kullanılan hacim ölçü birimleri

Uluslararası temel ölçü yönetmeliğine göre sıvı ölçü birimleri şu şekilde tanımlanmıştır. (Uluslararası Temel Ölçü Birimleri ve Bu Birimlerden Türetilen Birimlerin Tariflerine İlişkin Yönetmelik, s. 40):

“Sıvı ve gazların hacim birimleri litredir. Litre L, (l) ile gösterilir. Litre Uluslararası Birim sistemi olmamasına rağmen SI birimleri ile kullanılması kabul görmüş bir ölçü birimidir. SI'nin kabul ettiği hacim ölçü birimi m³'tür. 1 Litre = 1 desimetreküptür. Hacim (V) sembolü ile gösterilir. Maddelerin hacimleri sıcaklık ve basınca bağlı olarak değişebilir.”

Tablo 1.10 Uluslararası Temel Ölçü Birimleri ve Bu Birimlerden Türetilen Birimlerin Tariflerine İlişkin Yönetmelikte Belirtilen Standart Sıvı Ölçü Birimleri

Sıvı Ölçü Birimi	Kısaltma	Birim Değeri
kilolitre	kL	1 000 L
hektolitre	hL	100 L
dekalitre	daL	10 L
litre	L	1 L
desilitre	dL	0,1 L
santilitre	cL	0,01 L
mililitre	mL	0,001 L

Uluslararası Temel Ölçü Birimleri ve Bu Birimlerden Türetilen Birimlerin Tariflerine İlişkin Yönetmelik, s. 40)

Eski Türklerdeki sıvı ölçü birimleri ise şu şekildedir:

Tablo 1.11 Eski Türklerde Sıvı Ölçü Birimleri

Sıvı Ölçü Birimi	Metrik Birim Değeri
aime	130 litre
ayak küp	2,8 litre
galon	4,5 litre
hat; çuvaldız	340,80 sm ³
İstanbul kilesi	37 litre
lüle	10,9055 litre
masura	1,3631 litre
samla	32,7144 litre
şinik	9,25 litre

(Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1969-1973, s. 328-329).

1.2.4. Mesafe / uzaklık ölçü birimleri

Günergün'e göre (2002) mesafe ölçülerinin temelinde, uzunluk ölçülerinde olduğu gibi, insan uzuvları yer almaktadır. Bu durum normaldir. Çünkü insan uzuvları, standardın sağlanmaması gibi bir takım sorunları da beraberinde getirmekle birlikte, her zaman ve her yerde en çok bulunan ve herkesin ortalama olarak ölçülendirebileceği bir hususiyete sahiptir. Büyük ölçüde İslâm ölçü sistemlerinden etkilenen Osmanlılarda, insan uzuvları kıyas alınmak suretiyle meydana getirilen ölçü birimlerinden *parmak*, *ayak*, *adım* ve *kulaç* en çok bilinen ve kullanılanlar gibi gözükmektedir. Osmanlı Devleti'nde mesafe ölçmek için kullanılan ölçü birimleri içinde *merhale*, *berîd*, *fersah*, *mil* ve *kulaç* gibi birimler kullanılmıştır. (Günergün, 2002, s. 655)

1.2.5. Miktar ölçü birimleri

“Bir şeyin ölçülebilen, sayılabilen veya azalıp çoğalabilen durumu, nicelik” anlamına gelen miktar (TDK Sözlük, 2005, s. 1395), insanlar tarafından ölçü kavramı ile aynı

anlamda kabul edilip cümlede aynı görevde kullanılırlar. Ancak bunlar farklı anlamlara gelen kavramlardır. Miktar bir maddenin artan veya azalan, sayılabilen niteliklerini belirtmek amacıyla kullanılır. Miktar terimi net bir değere karşılık gelmez. Ölçü ise net bir değere karşılık gelir. *Adet, tane, kez, kere, pay, hak, parça, kısım* gibi ifadeler miktar ölçü birimi sayılabilir.

1.2.6. Uzunluk ölçü birimleri

Uluslararası temel ölçü yönetmeliğine göre uzunluk ölçü birimleri şu şekilde tanımlanmıştır: (Uluslararası Temel Ölçü Birimleri ve Bu Birimlerden Türetilen Birimlerin Tariflerine İlişkin Yönetmelik, s. 39):

“Uzunluk iki nokta arasındaki yer aralığının ölçümü ya da bir şeyin bir uçtan diğer uca kadar olan uzaklığının, mesafesinin ölçülen birim değeridir. Uzunluk ölçüsü temel birimi metredir (m) ile gösterilir.”

Tablo 1.12 Uluslararası Temel Ölçü Birimleri ve Bu Birimlerden Türetilen Birimlerin Tariflerine İlişkin Yönetmelikte Belirtilen Standart Uzunluk Ölçü Birimleri

Uzunluk Birimi	Kısaltma	Metrik Birim Değeri
megametre	mm	1 000 000 m
kilometre	km	1000 m
hektometre	hm	100 m
dekametre	dam	10 m
metre	m	1 m
desimetre	dm	0,1 m
santimetre	cm	0,01 m
milimetre	mm	0,001 m
mikron	v	0,000001 m

(Uluslararası Temel Ölçü Birimleri ve Bu Birimlerden Türetilen Birimlerin Tariflerine İlişkin Yönetmelik, s. 39)

En çok kullanılan ölçü çeşitlerinden biri olan uzunluk ölçü birimleri de eski Türklerde çokça görülmüştür. Bu ölçü birimleri ve metrik değerleri şu şekildedir:

Tablo 1.13 Eski Türklerde Uzunluk Ölçü Birimleri

Uzunluk Ölçü Birimi	Metrik Birim Değeri
ağaç	6 km
arpa	2,16 km
arşın, zira, eriş	68 cm
ayak	34 cm
berid	22,740 km
çiplik	açık duran baş ve işaret parmağı arasındaki uzunluk
çubuk	2,38 m
endaze	60 cm
fersah	5 685 km
halebi	1,30 m
hat	18 mm
ilig	1 296 cm
kadem	37,5 cm
merhale	45 480 km
parmak	2,16 cm
rubu	4,32 cm
seri	3,79 km

Tablo 1.13'ün devamı	
tutam	8, 64 cm
tuvas	1 968 m
urub, sere	17 cm

(Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1969-1973, s. 328-329).

1.2.7.Zaman ölçü birimleri

Zaman kavramı birçok kaynakta farklı şekilde tanımlanmıştır. Türkçe Sözlük'te “Bir işin bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit.” şeklinde tanımlanmaktadır (TS, 2005, s. 2221). Bozkurt (1995, s. 62) zaman kavramını; “Zaman, belleğimizin yarattığı, başı ve sonu olmayan soyut bir süredir. Dilbilgisinde zaman, eylemin yapılmakta olduğunu, yapıldığını, yapılacağını bildiren soyut süre kavramıdır.” şeklinde tanımlamıştır. Demirgüneş (2008, s. 283) ise zamanı; cümlede ifade edilen zaman, fiil ve diğer zaman belirleyicilerle birlikte oluşturulan anlama göre incelemiştir. “Bir tümcedeki zamansa yerleşme zaman içinde bir durumda yer alır.” şeklinde tanımlamaktadır (Demirgüneş, 2008, s. 283). Üstünova (2005, s. 188) konuyla ilgili olarak; “Zaman, başı ve sonu olmayan bir akıştır. Bir işin, bir oluşun içinde bulunduğu soyut süredir. İnsanoğlu, zaman adını verdiği bu uçsuz bucaksız kavramı, birtakım gruplara ayırarak sınırlandırmaya çalışır. Çünkü söylediklerini olayın gerçekleşme ya da kendi konuşma anına göre bu zaman çizgisi üzerine yerleştirme zorunluluğu hisseder.” (Üstünova 2005, s. 188) açıklamasını yapmıştır. Görüldüğü üzere zaman kavramı ile ilgili terimler insanların sosyal ve kültürel ihtiyaçlarından doğmuştur. İnsanın günlük hayatını idare edebilmesi ve sosyal hayatını düzenleyebilmesi için önemli bir husus olmuştur (Hasdemir, 2018, s. 40).

İnsanlar sosyal hayatları ve günlük işlerinin devamı ve bunun düzenli olabilmesi için bazı süreçleri adlandırma ihtiyacı duymuşlardır. Bu durum da zaman bildiren çeşitli kavramların oluşmasını sağlamıştır. Sözelimi; göçebe bir kültüre sahip olan Türkler için yaz ve kış aylarındaki hareketlilik Türkler için belli zaman adlandırmalarının oluşturulmasına sebep olmuştur (Durmuş, 2004, s. 1-13).

Tablo 1.14. Zaman Ölçü Birimleri

Zaman Ölçü Birimi	Kısaltma	Metrik Birim Değeri
saniye	sn	-
dakika	dk	60 sn
saat	s	3 600 sn
gün	-	86 400 sn

(Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1969-1973, s. 328-329).

1.3. Ölçü Birimlerinin Tarihçesi

Ölçüm, ölçülen niceliğin aynı türden belirlenen bir nicelikle karşılaştırılması olarak ifade edilebilir. Yapılan ölçümlerde kullanılan araçlar ve ölçü birimlerinin tarihi süreci insanlık tarihi ile başlamaktadır (Robinson, 2009, s. 19). Bir alanı ya da bir maddeyi tanımlamak anlamına gelen ölçme bilgisi yerleşik düzene geçen tarım toplumlarında önem kazanmıştır. İnsanların meydana getirdiği en ilkel ölçme araçlarından fiziksel ve matematiksel hesaplamalara kadar her şey ölçülerle ifade edilmiş ve bu sayede de insan hayatının düzenli bir şekilde olmasına katkı sağlamıştır. İnsanlar yaşamları boyunca bazı ihtiyaçları için gerekli birtakım ölçülere gereksinim duymuşlardır. Bu sebeple insanoğlunun icat ettiği en erken aletler arasında ölçü araçları da bulunmaktadır. Özellikle ağırlık ve uzunluk ölçüleri insanoğlu tarafından icat edilen ilk ölçü birimleridir (Robinson, 2009, s. 21). Uzunluk ölçüleri ilk başlarda insanların bedeni ve uzuvlarıyla ifade edilmiştir. Böylece ilk ölçü birimleri ayak ve elin bölümlerinden oluşturulmuştur. Sözelimi Türkiye Türkçesi'nde standart dilde bir organ adı olan avuç Türk kültüründe bir ölçü birimi olarak Eski Uygur Türkçesinden günümüze kadar kullanılagelmiştir (Küçük, 2019b, s. 1876). Daha büyük ölçekli mesafelerin ölçümü için taş atımı mesafesi, bir insanın bir gündeki yürüyüş mesafesi ve günümüzde hâlen kullanılan güneş ile ayın periyotları esas alınmıştır. Bunlar tüm ölçü birimlerinin temelini oluşturmasına karşın sistemler kullandıkları yere göre değişiklik göstermektedir (Eksen, 2010, s. 16).

Buzul çağlarında özellikle Avrupa'nın Atlantik Okyanusu kıyılarında tespit edilen mağaralarda insanların kullandıkları dere taşı ve çakmak taşında el baltası, kesici, kazıyıcı gibi ekonomik yaşamları ile ilgili aletler bulunmuştur (Kürkman, 2003, s. 17). Paleolitik

Çağda alet yapabilen insan, taş aletler yaparken geyik avlarken duyu organlarını bir ölçüm aleti olarak kullanmıştır. Bu tarz ölçmeye aletsiz ölçme demek mümkündür. Aletle ölçmenin ise insanın yerleşik hayata başladığı Neolitik Çağ ile başladığı bilinmektedir (Eksen, 2010, s. 16).

Anadolu'da Göbekli Tepe, Çayönü, Hallam Çemi, Nevali Çori, Cafer Höyük, Aşıklı Höyük, Catalhöyük gibi yerleşim alanlarında yapılan arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkan konut kalıntıları incelendiğinde inşa esnasında ölçme aletlerine ihtiyaç duyulduğu görülmüştür (Eksen, 2010, s. 17). Bu ölçümlerde ayak, adım gibi vücut ölçülerinin birim olarak kullanılmış olabileceği tahmin edilmektedir.

Kalkolitik Çağ'da bakırı keşfeden ve işlemeye başlayan insan, köy yerleşkelerini büyüterek şehirleri kurmaya başlamıştır. Neolitik Çağ'daki yerleşkelere göre daha karışık bir yapıya sahip bu kentlerde de ölçme aletlerinin kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Bu dönemde daha da gelişmiş olan ticari hayat sayesinde, mimaride kullanılan ölçme aletlerinin yanında ticari ölçüm aletleri de ortaya çıkmış olabileceği düşünülmektedir (Kürkman, 2003, s. 12).

Ölçmenin ilk kez sistemleştiği Tunç Çağı'nda Mezopotamya, Mısır ve Anadolu'da ortaya çıkan birçok kültür ve devlet kendilerine özgü ölçü sistemlerini geliştirmiş ve kullanmışlardır (Kürkman, 2003, s. 12). Daha sonra Yunan ve Roma dönemlerinde daha da gelişen ölçme ve ölçü sistemleri onları takip eden milletler tarafından da benimsenmiş ve uzun yıllar kullanılmıştır. Ancak uluslararası ticari hayatta ulusların kullandığı farklı ölçü sistemleri sıkıntılar oluşturmuştur. Bu sıkıntılar sebebiyle ölçmede uluslararası bir standart oluşturma ihtiyacı doğmuştur. Bunun sonucunda da metroloji olarak adlandırılan bilim dalı ortaya çıkmıştır. Terim olarak "metre" den türetilmiş olan metrolojiyi ölçü bilimi olarak tanımlamak mümkündür (Saraç, 1993, s. 3-11).

Eski zamanların standart ölçümleri ağırlık, hacim ve alan olmak üzere üç gruptan oluşmuştur. En eski ve en ilkel düzenli ağırlık ve ölçü birimleri MÖ 4 ve 3 bin yıllarında eski Mezopotamya, Mısır ve İndus Vadisi'nde ortaya çıkmıştır (Robinson, 2009, s. 8).

Mezopotamya'da ölçü birimlerini ilk kullanan Sümerlilerdir (Kramer, 1963, s. 45). Altmışlık rakam sistemine dayanan Sümer sayı sistemi, saatler ve açılar ölçülmesinde bir temel teşkil etmiştir. Babilliler, Akadlar, ve Asurlular da Sümer sistemini benimsemişlerdir (Robinson, 2009, s. 36). Mezopotamya ve Mısır'da ölçü birimi olarak en çok dirsekten el parmağının en ucu arasındaki mesafeye karşılık gelen "kübit"

kullanılmıştır. Yaklaşık yarım metre uzunluğu ifade eden kübit biriminin karşılığı farklı coğrafyalarda ve uygarlıklarda farklı uzunluklara (Sümer’de 50,2 cm, Mısır’da 52,4 cm, Asur’da 49,4 cm, Yunanistan’da 46,3 cm ve Roma’da 44,4 cm) denk gelmektedir (Robinson, 2009, s. 51). Sümer alan ölçü birimleri uzunluk ölçü birimlerinden kare temelli olarak türetilmiştir. *Kübit* ölçüsüne göre “sar” adındaki etrafi set veya hendek ile sınırlandırılmış bahçe parsellerine ayrılmış birimler Sümer alan ölçü birimlerinin temelini oluşturmuştur. (120x120 kübit kare 3600 metrekarelik bir alana denk gelmektedir ve bu 100 “sar” lık bir ölçüyü ifade etmektedir.) Babil ölçü birimleri ise Sümer ölçü birimlerinin devamı şeklindedir.

Mısırlılar iki farklı sayı temeline dayanan ölçü sistemi kullanmışlardır. Birinci sistem ondalık sistemdir. Arazi sınırlarının yenilenmesinde yol ve kanal gibi uzun mesafelerin ölçülmesinde kullanılmıştır (Robinson, 2009, s. 37). İkinci sistem ise vücut ölçülerinden geliştirilmiş olan ve geliştirilmesinde birinci sistemin oransal ilkelerinden faydalanılmış olan bir sistemdir. Temel birimi “hekat” olan bu sistem malların ölçülmesinde kullanılmıştır. Teraziyi Mısırlılar icat etmiştir. MÖ 3500 yıllarında Mısırlıların standart tartı ağırlıkları, ‘cubit’ denen yaklaşık 52 cm olan bir uzunluk ölçme birimleri bulunmaktadır. Hammurabi Yasaları’nda standart tartılardan, farklı uzunluk ve ağırlık birimlerinden bahsedilmiştir. Ölçülerin, terazilerin ve cetvellerin Roma ve Eski Yunan döneminde günlük hayatta önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür (Eksen, 2010, s. 20)

Eski Yunan uzunluk ölçü birimlerinin temelini vücudun çeşitli uzuvları ve bunların bölümleri oluşturmaktadır. Temel ölçü birimi ise ayaktır (pous). Bu birimin ölçüsü kesin değildir ve kentten kente değişmektedir. Örneğin; Atina’da bir ayak yaklaşık 11,6 inç ya da 29,6 cm iken Aegna’da yaklaşık 13 inç veya 33,3 cm’dir (Eksen, 2010, s. 23). Alan ölçülerinin temel uzvunu ayak oluşturur. Ancak alan ölçülerinde kullanılan birim “plethron” dur. Geleneksel olarak bu birim boyunduruklu bir öküzün sabanıyla 1 günde işleyebildiği araziye eşittir. Birim olarak herhangi bir arazide her bir kenarı 100 ayak (podes) olan kare alanına denir (Kürkman, 2000, s. 31). Roma ağırlık ölçü birimi olarak libra’yı kullanmıştır. Hacim ölçüleri içerisinde kuru malzemeleri tartma işleminde kullanılan ölçü ise yaklaşık 8,7 lt’ye denk gelen “modius” tür (Robinson, 2009, s. 48,54).

1.4. Ölçülerde Birlik ve Uluslararası Standartlaşma

Farklı kıtalarda toprakları olan ve oldukça geniş bir coğrafyaya sahip Osmanlı Devleti’nde ölçü birimlerinin oldukça çeşitli olduğu ve her birinin de farklı metrik

değerlere sahip olduğu görülmüştür. Bu durum Cumhuriyetin ilk yıllarında da aynı olmuş, hem ülkemizde hem de uluslararası ekonomik ilişkilerde sorunlara sebep olmuştur. Ölçü değerleri arasındaki farklılık tüccarlar tarafından kötü niyetli olarak kullanılmış ve haksız kazanç kazanılmasına neden olmuştur. Bu sebeple ölçü ve tartı birimlerinde iktisadi politika ve uluslararası şartlar gereği bazı değişiklikler yapılmak suretiyle bir standartlaşmaya gidilmiştir.

Metrik sisteme geçiş ile ilgili ilk çalışmalar, Fransa'da gerçekleşmiştir. 1791'de Fransız Ulusal Meclisi, 1789 Devrimi'nden sonra hükümetin önerdiği ölçü sisteminin standartlaştırılması teklifiyle metrik sistemi kabul etmiştir (Özkösedâğ, 2011, s. 10).

Türkiye'de metrik sisteme geçiş süreci Osmanlı Devleti'nin 27 Eylül 1869 tarihli bir kanunname çıkarması ile başlamıştır. Arazi ölçü birimi olarak *ar*, ağırlık ölçüsü olarak *dirhem-i aşarî* veya *gram* kabul edilmiştir. Hacim ölçüsü olarak *öşr-i zira küp* yani *desimetre küp*, birim karşılığı olarak *litre*, uzunluk ölçü birimi olarak *metre* kabul edilmiştir (Özkösedâğ, 2011, s. 11).

Cumhuriyet döneminde yapılan bazı inkılaplar ölçü alanında da yenilik yapılmasını gerekli hâle getirmiştir. Toplumsal hayatta gerçekleştirilen ve gerek Türk toplumundaki farklı uygulamalar gerekse uluslararası ilişkilerde diğer milletlerle daha iyi bir iletişim sağlanması için yapılan milâdî takvimin kabul edilmesi, günlük saat uygulamasında günü 24 saat ve gece yarısını günün başlangıcı olarak kabul eden kanunun kabul edilmesi, uluslararası rakamların kabul edilmesi gibi yenilikler kısa zaman sonra ölçü ve tartı alanında da yenilik yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Çünkü Osmanlı toplumunda kullanılan ölçü ve tartı birimlerinin birbirinden farklı olması ve il, ilçe ve köylerde değişiklik göstermesi çeşitli sorunlar oluşturmuştur. Bu durum, Türk toplumunun ekonomik ve sosyal hayatında karışıklıklara sebep olmuş, uluslararası ticarete de çeşitli zorluklara yol açmıştır.

26 Mart 1931'de Ölçüler Kanunu kabul edilmiştir. 1 Ocak 1934'te metrik sisteme geçilmiştir. Yeni bir dönemi başlatan Ölçüler Kanunu, 29 maddeden oluşmuştur. Bu maddeler şunlardır (Özkösedâğ, 2011, s. 18-19):

1. maddeye göre Türkiye'de kullanılacak ölçüler için *âşarî metre* sistemi kabul edildi. Uluslararası antlaşmalar, fatura, ticaret defterleri, ilân ve sair ticarî evrak ve vesikalarda bu ölçülerden başkasının kullanılması yasaklandı. Bu gibi akit ve vesikalardaki miktarlar metre sistemi ölçülerine göre yazılmadıysa geçerli olamayacaktı. Bu madde sayı ile alınıp

satılanlar için geçerli değildi. Bu kanunda kullanılan ölçü kelimesi tartıyı da ifade ediyordu.

2. madde her türlü ölçü aletlerinin bu kanuna uygun olarak ayarlanması gerektiğinden bahsetmekteydi.

3. ve 4. maddelerde ülke içinde metre sistemine göre tanzim edilmemiş ölçü aletlerinin yapılması ve ayar edilmemiş ölçü aletlerinin satılmasının yasak olduğu ama bazı durumların bundan müstesna olduğu belirtilmekteydi.

1889 tarihinde Paris'te uluslararası konferansta kabul edilmiş olup Fransa'da Sevr kasabasında muhafaza edilmekte olan metre ve kilogram prototiplerinden alınacak ölçü örneklerinin Türkiye için dahi uzunluk ve esas ölçüleri olduğu ve bu örneklerin hususi bir mahalde ve diğer memleketlerdeki emsali gibi muhafaza olunacağı 5. maddede belirtilmekteydi.

6 ve 16. maddeler arasında yeni ölçülerin ve zaman, elektrik, hararet, uzunluk, ağırlık gibi kavramların esaslarından ve ayrıntılarından bahsedilmekteydi.

6. maddede uzunluk, satıh ve hacim ölçüleri, 7. maddede litre, 8. maddede kütle ölçüleri, 11. maddede zaman, 13. maddede elektrik vahidi yer almaktaydı.

17. ve 20. maddelerde ölçülerin ayar ve muayeneleri hususundan bahsedilmekteydi. Ölçülerin hangi zamanlarda kaç defa muayene edileceği, ölçülerin nerelerde muayene edileceği, ölçü sahiplerine düşen sorumluluklar, yapmaları gereken şeyler gibi konular yer almaktaydı.

21. maddede kanunda yazılı olan ölçülerin ancak nizamnamede zikrolunan gümrüklerden ithal olunabileceği belirtilmekteydi.

İlk ve senelik muayenelerde doğru oldukları anlaşılan ölçüler üzerine, damgalanmaya müsait oldukları takdirde damga ve sene işaretleri konulacağı 22. maddede belirtilmekteydi.

Türkiye 23. madde ile Beynelmillel Ölçüler Bürosu'na iştirak etti.

24. madde kanuna uymayanlar hakkında uygulanacak cezalardan bahsetmekteydi.

1869 yılında çıkarılmış olan hattı hümayun ve yeni ölçüler kanununa aykırı olan bütün hükümlerin kaldırıldığı 27. maddede belirtilmekteydi.

Ölçüler Kanunu 28. maddeye göre 1 Ocak 1933 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanacaktı.

Ölçü Kanunu'nun kabul edilmesiyle eski ölçülerin yerini yeni ölçüler ve yeni değerler almıştır. Bunlar şu şekildedir (Özkösedâğ, 2011, s. 24-25):

Tablo 1.15 Ölçü Kanunu'nda Yeni Uzunluk Ölçüleri ve Çevirme Cetveli

Uzunlukta Yeni Ölçüler	Çevirme Cetveli
kilometre = bin metre	bir bina ve mimar arşını = 0.758 metre
hektometre = yüz metre	bir çarşı arşını = 0,68 metre
dekametre = on metre	bir endaze = 0,65 metre
metre = esas ölçü	bir metre = 1,319261 bina ve mimar arşını
desimetre = metrenin onda biri	bir metre = 1,470588 çarşı arşını
santimetre = metrenin yüzde biri	bir metre = 1,538462 endaze
milimetre = metrenin binde biri	
mikron = metrenin milyonda biri	

Tablo 1.16 Ölçü Kanunu'nda Yeni Ağırlık Ölçüleri ve Çevirme Cetveli

Ağırlıkta Yeni Ölçüler	Çevirme Cetveli
ton = bin kilogram	bir okka = 1,282945 kg
kental = yüz kilogram	bir dirhem = 3,207362 g
kilogram = esas ölçü	bir kilogram = 0,779457 okka
hektogram = kilogramın onda biri	bir gram = 0,311783 dirhem
dekagram = kilogramın yüzde biri	
gram = kilogramın binde biri	
desigram = gramın onda biri	
santigram = gramın yüzde biri	
miligram = gramın binde biri	

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Ölçü Kavramı Üzerine Yapılan Çalışmalar

Çalışmamızın tarihî çerçevesi Güney-Batı grubu Türk lehçeleri olduğu için bu grupta yer alan lehçelere ait sözlüklere öncelik verilmiştir. Ölçü birimlerine ait söz varlığının tespit edilmesi noktasında en önemli kaynaklarımız Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesi için hazırlanan sözlükler olmuştur. Türkiye Türkçesi için *Büyük Türkçe Sözlük* başta olmak üzere *Derleme Sözlüğü*, *Tarama Sözlüğü*; Azerbaycan Türkçesi için *Azerbaycan Türkçesi Büyük Sözlük* ve *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*; *Türkmen Türkçesi* ve *Gagavuz Türkçesi Sözlüğü* gibi eserlerin yanında bu lehçelere ait söz varlığı açısından katkısı olabilecek eserler taranmıştır. Ölçü kavramları zamana ve yöreye göre değişkenlik gösteren bir unsur olduğu için bu konu üzerine yapılan çalışmaların da incelenmesi gerekli görülmüştür. Çalışmanın bu bölümünde yapılan çalışmalar kitap, tez, makale ve bildiri olarak sınıflanmış; bu sınıflandırmalar da tarihsel sıraya göre yapılmıştır.

Konunun teorik olarak aydınlatılması için de bu alanda yapılan çalışmaların bilinmesi yerinde olacaktır. Gerek eski Türkçe dönemi gerekse orta Türkçe döneminde Anadolu'da kullanılan ölçü birimleri üzerine yapılan çalışmalar şöyledir:

2.1.1. Ölçü üzerine yazılan kitaplar

Söz varlığının önemli bir bölümünü oluşturan ölçü bildiren kelimeler konusunda yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Basım yıllarına göre bu çalışmaları şu şekilde sıralayabiliriz:

Ölçü hakkındaki ilk çalışma Acar Sevim tarafından Türkçeye “İslam'da Ölçü Sistemleri” adıyla çevrilen Walter Hinz'in 1955'te yayınlanan “İslamische Masse und Gewichte Umgerechnet ins Metrische System” adlı eseridir. Hinz (1990, s. 1) çalışmasında İslâmi ağırlık ölçü sisteminin temelini Yunanlıların *drahmisi*'ne dayanan *dirhem* ile Roma-Bizans ölçüsü *solidis*'e dayanan miskalin oluşturduğu bilgisini verdikten sonra ölçü birimlerini; *ağırlık ölçüleri* (sikke ağırlıkları, eşya ağırlıkları, diğer ağırlık ölçüleri), *uzunluk ölçüleri* ve *alan ölçüleri* olmak üzere 3 bölümde incelemiştir.

Introduction to Ottoman Metrology adlı çalışma 1991 yılında Halil İnalçık tarafından hazırlanmış ve *Osmanlı Metrolojisine Giriş* adıyla Eşref Bengi Özbilen tarafından

çevrilmiştir. İnalçık (1991) çalışmasında Uygur kültürü sahasında Çin kökenli ölçü birimlerinin etkili olması gibi; Osmanlı döneminde de, ticari etkileşimin yoğun olduğu Farslardan da ölçü terimlerinin yoğun bir şekilde alındığına dikkat çekerek merkezî ve yerel ölçü birimlerini değerlendirmiştir.

Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri adlı eser; Yücel Dağlı, Garo Kürkman, Önder Bilgi ve Meryem Cara Eser tarafından 2003 yılında hazırlanmıştır. Dağlı, Kürkman, Bilgi ve Eser (2003) Anadolu’da kullanılan ölçü ve tartı aletlerinin kullanım amaçları üzerinde durmuş, değerleri hakkında fotoğraflar eşliğinde bilgiler vermiştir. Ayrıca Osmanlı’daki tartı sisteminde bir standardın olmadığını, Anadolu’nun farklı yerlerinde kullanılan tartıların kullanıldıkları bölgeye, zamana ve tartılan nesnenin cinsine göre farklı değerler taşıdığını, özellikle de bazı ağırlık ve uzunluk ölçüleri hakkındaki çalışmaların yetersiz olduğunu vurgulamışlardır.

Andrew Robinson’un yazdığı *Ölçüler Kitabı* 2007 yılında Türkçeye çevrilmiştir. Robinson (2007), ölçü konusuna çok yönlü yaklaşmıştır. Eserinde ‘insan her şeyin ölçüsüdür’ düşüncesini esas alarak ölçü kavramının tarihsel ve bilimsel boyutlarına değinmiş; ölçü, ölçme ve ölçümün tarihi ile ilgili dünya tarihinden ilgi çekici örneklerle birlikte görseller de paylaşarak konuyu gerçekçi bir şekilde sunmuştur.

Tanıkları ile Türkçede Zaman Kavramı ve Söz Varlığı adlı çalışma Salim Küçük tarafından hazırlanmıştır. Küçük (2018), eserinde Göktürkçeden günümüz Türkçesine zaman anlamlı sözcükleri taramış ve ilgili kavramların çağdaş Türk lehçelerindeki karşılıklarına yer vermiştir. Eser, zaman kavramının Tarihî Türk lehçelerinden günümüze kadar ele alınması ve oldukça zengin bir söz varlığına sahip olması yönüyle özgün bir niteliğe sahiptir.

2.1.2. Ölçü üzerine yazılan tezler

Kültürümüzde ve Divan Şiirinde Para Değerleri ve Ölçü Birimleri Taylan Tatlı tarafından 2004 yılında hazırlanan yüksek lisans tezidir. Tatlı (2004), Osmanlı zamanında kullanılan para birimlerinin yanında divan şiirinde kullanılan ölçü birimlerini de incelemiş ve bunları *ağırlık, alan, uzunluk, miktar ölçüleri* olarak sınıflandırmıştır.

Eski Türk Tarım Terimleri, 2004 yılında Bülent Gül tarafından hazırlanan doktora çalışmasıdır. Gül (2004), çalışmasında ana başlıklardan biri olan “Ölçüler” konusuna değinmiş ve ölçüleri *hububat ölçüleri ve pamuk / bez ölçüleri* olmak üzere iki alt başlık hâlinde incelemiştir. Tespit ettiği ölçüler şunlardır:

a) Hububat Ölçüleri	
anban	çuval, torba
anbanlıq	bir çuval, bir torba ölçüsünde
batman	hububat (ağırlık ölçüsü), şarap (sıvı ölçüsü)
kewçi	10 rıtl'lık bir ağırlık ölçüsü
küri	litre, ölçek; kap
kürilig	(küri ölçüsünce) desilitre, ölçek, hacim ölçüsü
patır	kap; kap ölçüsü
şry	ağırlık ölçü birimi
şing	ağırlık ölçüsü

b) Pamuk ve Bez Ölçüler	
arşın	arşın
bağ	demet, top
çıy	yaklaşık 30 cm'lik bir ölçü birimi
qarı	kumaş ölçüsü, arşın
tang / tng	ağırlık ölçü birimi

Türkiye Türkçesinde Somut Bir Ölçü Bildiren İfadeler, 2015 yılında Umay Çakır tarafından hazırlanan doktora çalışmasıdır. Çakır (2015), çalışmasında standart ölçü bildiren ifadelerle birlikte daha çok tahmini ölçü bildiren ifadeleri incelemiştir. Ayrıca daha önceki yapılan çalışmaların *ağırlık, uzaklık, uzunluk ve mesafe ölçüleri* üzerine

ağırlıklı olduğunu öne sürmüş ve bunlardan başka yirmi ölçü türünün daha olduğunu ve birer ölçü türü kabul edilebileceğini örneklerle açıklamaya çalışmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri Ünal Taşkın tarafından 2005 yılında hazırlanan yüksek lisans tezidir. Taşkın (2005) çalışmasında Osmanlı döneminde kullanılan ölçü birimlerini *ağırlık ve hacim, alan, uzunluk ve nazari ölçü birimleri* olarak sınıflandırmış; ölçü bildiren sözcüklerin kökenleri ve karşılıkları ölçü miktarları üzerinde durmuştur.

Antik Çağda Ağırlık ve Hacim Ölçü Araçları 2010 yılında Ziya Eksen tarafından hazırlanan yüksek lisans tezidir. Eksen (2010), çalışmasında Antik çağdaki ölçü kaplarını incelemiş ve ölçü sistemleri ile birimlerini ele almış. Ayrıca ölçü bilimi olan “metroloji” hakkında değerlendirme yaptıktan sonra sırayla Mezopotamya, Mısır, Anadolu, Yunanistan ve Roma ölçü sistemleri üzerine tespitlerini paylaşmıştır.

Türkiye’de Yeni Ağırlık ve Uzunluk Ölçülerinin Kabulü, 2011 yılında Yeşim Özkösedag tarafından hazırlanan yüksek lisans çalışmasıdır. Özkösedag (2011) çalışmasında; 26 Mart 1931’de kabul edilen 1782 sayılı kanunla eski ağırlık ve uzunluk ölçülerinin değiştirilmesini; *okka, arşın, çeki, endaze* gibi belirsiz olan ve bölgelere göre değişen eski ölçülerin kaldırılmasını; medeni ölçü kabul edilen onlu sisteme uygun *kilogram ve metre* gibi ağırlık ve uzunluk ölçülerinin kabul edilmesini; ağırlık ve uzunluk ölçülerinde yapılan bu değişikliklerin, ülkede uzunluk ve ağırlık ölçülerinde tek bir sistemin uygulanmasının sağlanmasını ve uluslararası ticari ilişkilerde oynadığı rolleri incelemiştir.

Eski Türkçede Ölçü Aybüke Betül Doğan tarafından 2014 yılında hazırlanan yüksek lisans çalışmasıdır. Doğan (2014), çalışmasında Eski Türkçe dönemine ait eserleri tarayarak ölçü ile ilgili verileri tespit etmiş ve bunları da sınıflandırmıştır. Tarihî Türk dillerinden Köktürkçe, Eski Uygur Türkçesi ve erken dönem İslami çevreye ait Türkçe metinleri tarayarak bu dönemler içerisinde tespit edilen eski Türkçe ölçü adlarını 19 başlıkta sınıflandırmıştır:

1. Uzunluk Bildiren Ölçü Adları	turk, çığ, tsun/sun, yoçan, bere, karı, arşın, uzun, turum, kısga, kız, kırt, karşag
2. Ağırlık Bildiren Ölçü Adları	küri, şık/şığ, şing, kav, yastuk, sıtır, bakır, kevçi, rıtl, tan/tan/tang/tng, batman, tambin, ağır, agruk

3. Yükseklik Bildiren Ölçü Adları	bere, yoçan, édiz, yüksek, tikim, aglak
4. Uzaklık Bildiren Ölçü Adları	ırak, uzun, yaguk, yakın,
5. Büyüklük Bildiren Ölçü Adları	ulug, bedük, kiçig, uvşak, uşak, uvak, kepek
6. Kalınlık Bildiren Ölçü Adları	yogun, kalın, tas, yinçke-inçke/yinçge-inçge
7. Bütünlük Bildiren Ölçü Adları	bütün, tükel, tüketi, tüklüg, tüm, tolu, ulayu, alku, barça, kamg, kop, bütürü/bütrü, kenürü, evin, tançu, çart, tikim, kartal, kesek, ülüş, ülk/ülüg, bölük, enim
8. Oran Bildiren Ölçü Adları	yarım, bıçuk, udura, sınar
9. Çokluk Bildiren Ölçü Adları	telim, üküş, ked, artuk, eksük/yersik, kız/kısga, az/kobı
10. Miktar Bildiren Ölçü Adları	bart, kaşuk, kadın, ayak, kuping, badır/patır, çan, küp, burnaç, idiş, közeç, anban, tagar
11. Sertlik Bildiren Ölçü Adları	yumşak/yimşak, katıg/katag, katgı
12. Genişlik Bildiren Ölçü Adları	kin, yetiz, en, tar
13. Derinlik Bildiren Ölçü Adları	terin, tüp, şamak, sıg/sık
14. Eşitlik Bildiren Ölçü Adları	ten/tene/tenlig, tüz
15. Öncelik Bildiren Ölçü Adları	ilk, önra, kenki, söki, aşnu, basa, başlayu, oza, izi, Türk, bıldır, ertakan
16. Süreklilik Bildiren Ölçü Adları	turkaru, üzüksüz, üzünçüsüz, tünle küntüz, irkin, kün, küninge, ay kün

17. Çabukluk Bildiren Ölçü Adları	turgınçara, timin (ök), terk, terkin, terkleyü, bat, şep, oplayu
18. Tekrar Bildiren Ölçü Adları	kata, ogur, kur, yolu, türlüg, kaz, yana, yiçe, yeme, ottuz, yanı/yanırtı/yanıla
19. Ölçü İşlemi Sağlayan Ad	kertik

Eski Yakınoğuda Ölçü Birimleri, 2018 yılında Hacı Ören tarafından hazırlanan yüksek lisans tezidir. Üç bölümden oluşan çalışmada Mezopotamya, Mısır ve Anadolu toplumlarında ölçü birimleri üzerinde durulurken *ağırlık*, *hacim* ve *uzunluk* ölçü birimleri ele alınmıştır.

2.1.3. Ölçü üzerine yazılan makale ve bildiriler

2.1.3.1. Ölçü üzerine yazılan makaleler

Eski Çağlardan Bu Yana Zaman Ölçümü ve Takvim 1978 yılında Neşet Çağatay tarafından yayınlanmıştır. Çağatay (1978) makalesinde *uzaklık yakınlık*, *uzunluk genişlik*, *hacim* ve *zaman* gibi ölçü türlerini insanların kendi normlarına göre oluşturduğunu belirtmiştir. Özellikle de zaman ölçülerinin insana bağlı olduğunu ve yeryüzü koşullarının ve imkânlarının, zaman ölçüleri ve takvim üzerinde etkili olduğunu açıklamış; daha sonra saat, zaman, ay ve güneş yılı ile ilgili bilgi verip tarihte milletlerin kullandığı takvimlere değinmiştir.

Halk Dilinde Ölçü Birimleri” Orhan Şaik Gökyay’ın 1981 yılında yayınlanan makalesidir. Gökyay (1981) çalışmasında genelgeçer ölçü birimleri hâricinde, yerel ve yöresel ölçü birimlerinin halk arasında kullanıldığını; bunlardan bir kısmının araştırma ve incelemeler ile neyi ifade ettiği anlaşılacakla birlikte, bir kısmının ise tam olarak ne anlama geldiğinin bilinmediğini ifade etmiştir. Ölçülerin bir bölümünün Türkiye’de, bir bölümünün ise İslam coğrafyasında yaşadığını ve bunlardan ortak olarak kullanılanlarının da var olduğuna işaret etmiştir. Ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye değişiklik gösteren ölçü terimlerinin Türkiye’deki karşılıkları üzerinde duran Gökyay (1981), bu ölçü terimlerinin zamana ve mekâna göre değişiklik gösterdiğini, standart ölçü birimleri olmadıklarını dile getirir.

Anadolu Ağzlarında Ölçü Bildiren Kelimeler, 1998 yılında Zeki Kaymaz tarafından hazırlanmıştır. Kaymaz (1998), Anadolu ağzlarında kullanılan standart bir ölçü bildiren bazı ölçü türlerini incelediği makalesinde daha çok *miktar ölçüleri* üzerinde durmuştur. Çalışmasında Anadolu ağzlarında ölçü bildiren kelimeleri tespit etmiş ve şu şekilde sınıflandırmıştır:

a) Ağırlık Ölçüleri (Alfabetik olarak sütun sırasına göre sıralanmıştır.)				
alım	erdeb	kantar	mut	tırkaz
avay	evlek	kaşık	nislik	tırkı
ayar	fitre	kat	nüğü	timin
aynalı	gabaklâ	katilyh	okka	tuht
bağ	gabal	kavas	ölçek	tulum
bardak	gervenke	kayı	önge	umcur
batman	gedik	kelete	pintar	urup
bir küçük	gödek	keleter	put	üğünlük
bir tay	gurik	kırat	rubu	yarım
bitimi ölçü	güççük	kile	seklem	yarımlağa
çanak	gülek	kod	somar	yarımlanma
çap	hak	kodafa	susak	yarımlık
çeki	hakla	kodak	sümün	yarımna
dalya	halapa	koşmak	şapşak	yük
demir	harar	ködük	şinik	
demirli	havayi	kutla	şümbül	
depme	heybe	kutu	tağar	
direk	kabak	mintan	tas	

direm	kadak	miskal	teç	
dolu	kadoz	mucur	teneke	

b) Uzunluk Ölçüleri				
arış	halebi	kımık	seğirdim	urup
arşın	ıgaç	kulaç	sele	yarda
asaba	ılgıtır	menzil	siyam	
değirmi	karış	pitemi	tekme	

c) Alan Ölçüleri				
badal	dönek	göleç	kavuştırma	mandal
batman	dönüm	hak	kesim	salma
çıkım	evlek	halaka	kökere	

d) Hacim Ölçüleri			
alım	binni	dördül	kap
katacak	teneke	hevik	

e) Adet Ölçüleri				
bağlam	gömül	kelep	külte	tura
berd	horum	kocam	part	
değet	katma	kom	taya	
deste	kavram	koşam	tomatır	

f) Diğer Ölçüler				
cinek	elçim	gıynak	tırıp	yem
cini	fasdak	tak	üğe	yığa/yuvak

Osmanlılarda Mesafe Ölçümü ve Tarihi Süreci, 2001 yılında Cemal Çetin tarafından hazırlanmış bir çalışmadır. Çetin (2001), Osmanlı Dönemi'nde kullanılan ve standart bir mesafe bildiren ölçü sözcüklerini ve bu sözcüklerin tarihsel süreç içindeki şekillerini incelemiştir. Mesafe ölçü birimlerine *ok atımı, mil, fersah, saat, berid* ve *merhale* gibi, teorik olarak standart bir karşılığı bulunan ölçüleri sıralamış; Osmanlı Devleti'nde kullanılan mesafe ölçülerinin temel birimlerinin de *ayak, adım, arşın* ve *kulaç* gibi uzunluk ölçüleri olduğunu belirtmiştir.

Çeşitli Kültürlerde Zaman Ölçme Faaliyetleri ve Bu Konuda Osmanlı Mahkemelerinin Uygulamaları Rifat Özdemir'in 2003 yılında yayınlanmış çalışmasıdır. Özdemir (2003) günlük hayattaki zaman kavramı; ilk çağ kültürlerinde, İslam öncesi Türk kültürlerinde, Türk ve İslam medeniyetlerinde zaman ve takvim gibi hususlara değindikten sonra, zaman kavramının insan, hayat ve ibadetle olan ilişkisi üzerinde durmuştur.

Çağatayca İki Zafernâme Tercümesinde Kullanılan Bazı Uzunluk Ölçüsü Birimleri Tanju Oral Seyhan'ın 2007 yılında yayınladığı makalesidir. Seyhan (2007) çalışmasında Çağatayca yazılmış olan iki Zafername tercümesindeki sadece *uzunluk ölçülerini* ve *mesafe ölçülerini* Türkçe ve yabancı kökenli olarak ele almıştır.

Karı, karış, kadem, yıgaç/yagaç, gez, mil, ilig, fersah/ferseng, kulaç, küruh, künlük/künçilik, tutam, menzil gibi uzunluk ölçüleri üzerinde duran Seyhan, çalışmasında Türkçe ve yabancı terimler üzerinde durmuş ve Eski Türkçe döneminden itibaren çeşitli kelime türetme yollarına da gidildiğini tespit etmiş ve şu şekilde listelemiştir (Seyhan, 2007, s. 116-145):

- Nesnelere.
- Sayı ismi+künlük/künçilik (<kün+çi+lik) yol.
- Namaz vakitleri veya tân / seher / kiçe vb. vakit isimleriyle gramer birlikleri kullanılarak bunlar arasındaki mesafenin belirtilmesi: Sıfat + Zaman ismi; İsim-DİN + isim-GAÇA / GUNÇA.
- Doğa unsurlarından benzetmeler (Metafor).
- İnsan ve hayvan uzuvları (Antropometrik).

Çalışmada tespit edilen uzunluk ölçü birimleri ve değerleri şu şekildedir:

Birim	Değeri
yığaç	4-8 İngiliz mili
gez	60 cm
kol “kulaç”	3 gez veya 12 karış
kadem	12 000 yığaç
kar < kar-1	6 tutam
kürüh	4000 kadem
menzil	iki konak arası, bir konak yol
mil	4 000 kadem / 12 000 yığaç

Türkiye Türkçesi Ağzlarında Ölçü Birimleri, Mustafa Şenel tarafından hazırlanıp 2011 yılında yayınlanan bir makaledir. Şenel (2011), Anadolu ağzlarında bazı ölçü sözcüklerini değerlendirdiği çalışmasında diğerlerinden farklı olarak standart olmayan tahminî ölçü sözcüklerine de değinmiş, renk, tat vb. türlerin de ölçü türü olarak kabul edilmesi gerektiğini açıklamaya çalışmıştır. Araştırmacı ölçülerin her zaman belirli ve kesin bir birimi ifade etmediklerini ve bu değerlerin, Türkiye Türkçesinde de zamana, kullanıldıkları bölgelere ve ağızlara göre değişiklik gösterdiğini *bir tutam, bikırtık, eşek sudan gelene kadar, it ölüsü gibi ağır vb.* örnekler eşliğinde vurgulamıştır. Ölçü birimlerinin birçoğunun bugün kullanılmadığını ancak bazı atasözlerinde, deyimlerde, manilerde ve türkülerde yaşadığını belirtmiştir. Çalışmada Derleme Sözlüğü başta olmak üzere taranan kaynaklardan ve derleme yoluyla tespit edilen ölçü birimleri *uzunluk, ağırlık, zaman, mesafe, miktar vb.* başlıklar altında tasnif ve tahlil edilmiştir. Anadolu ağzlarında kullanılagelen ancak kayıtlara geçmemiş bazı örneklerin yanı sıra Derleme Sözlüğü’nde yer alan bazı ölçü birimlerini şu şekilde listelemiştir (Şenel, 2011, s. 80-93):

Ağırlık	<ul style="list-style-type: none"> • <i>bindik</i>: bir aralık yük (DS, s.696) Konya • <i>binter</i>: bir okkalık kutu (DS, s.697) Alan-Bolu • <i>galafat</i>: ağırlığı az, hacmi büyük olan yük(yükler çok galafat) (DS, s.1897) Konya • <i>nuh [nüğü]</i>: iki yüz dirhemlik ağırlık ölçüsü, yarım okka (DS, s.3258) Isparta • <i>nüğ</i>: iki yüz dirhemlik ağırlık ölçüsü, yarım okka (DS, s.3257)
Mesafe	<ul style="list-style-type: none"> • <i>güre</i>: uzak (DS, s.2235) Sinop

Miktar	<ul style="list-style-type: none"> • <i>alavlık</i>: ekmek pişirilirken fırının ağzına konan bir miktar odun (DS, s.203) Bolu - Alaz • <i>alaz bulaz</i>: seyrek, yer yer, tek tük (<i>tarla alaz bulaz yeşeriyor.</i>) (DS, s.205) Yozgat • <i>bicimcik</i>: ufacık, bir parçacık, bir tutam (DS, s.682) Uşak, Bursa, Kütahya, Bolu, Tokat, Ordu, Amasya, Ankara, Samsun; Niğde, Konya • <i>bir cimdik</i>: iki parmak tutamı kadar (DS, s.699) Tarsus-içel • <i>bir yayım</i>: biraz, bir parça (DS, s.703) Rize • <i>bisihım</i>: bir avuç (DS, s.704) Silifke-içel • <i>bürcük</i>: biricik (DS, s.824) Zonguldak • <i>çarpım</i>: tutam, deste (DS, s.1083) Tokat, Eskişehir, Erzurum, Malatya • <i>çirtik</i>: el parmakları arasına sıkıştırılabilecek miktar, Urfa • <i>komat</i>: ekmek dilimi (DS, s.2914) Kırıkkale
	<ul style="list-style-type: none"> • <i>bitem</i>: arşın ayarında bir ölçü (DS, s.709) Rize • <i>böcen</i>: kısa, ufak (DS, s.755) Isparta • <i>caydak</i>: uzun (DS, s.868) Doğubeyazıt-Ağrı

Uzunluk	<ul style="list-style-type: none"> • <i>cıbara</i>: diz boyu (DS, s.889) Üsküdar-İstanbul • <i>çinke</i>: ufak, kısa (DS, s.1229) • <i>gollik</i>: kısa (<i>kuyruğu gollik horoz</i>) (DS, s.2098) Erzincan, Sivas • <i>gundek</i>: kısa (DS, s.2195) Sivas • <i>kötelek</i>: kısa, küçük (DS, s.2968) Antalya • <i>kuvar</i>: kısa (<i>Seni kuvar bacak seni.</i>) (DS, s.3018) Sinop • <i>küçkine</i>: küçücük (DS, s, 3024) Kerkük • <i>tapizir</i>: çok alçak, kısa (<i>Tapizir ağaçlara ben de çıkarım.</i>) (DS, s.3826) Bitlis
----------------	---

Zaman	<ul style="list-style-type: none"> • <i>akşam darı[akşam otu]</i>: akşam ezanının 15-20 dakika öncesinden başlayan ve ezanla biten süre) (<i>Akşam darında su içmek günahdır.</i>) (DS, s.162) Ardanuç-Artvin • <i>ala güner</i>: ağustos ayında sam yelinin estiği günler (DS, s.188) Bilecik • <i>alaca kar[alaca kışlık]</i>: karın yer yer eriyerek toprağın görünmeye başladığı zaman. (DS, s.177) Çorum • <i>biçala</i>: bir aralık, az bir zaman (<i>Biçala uyuyvermişim.</i>) (DS, s.682) Uşak, Kütahya, Amasya, Ankara, Niğde, Muğla • <i>bidillede</i>: bir çıkışta, bir anda, bir çırpıda (<i>Bidille ağacın tepesine çıkıverdim.</i>) (DS, s.688) Sorgun-Yozgat • <i>habesleyin</i>: ansızın (DS, s.2247) Nevşehir • <i>hemidek</i>: biraz önce (<i>Ahmet hemidek burada idi.</i>) (DS, s.2338) Adana • <i>leylim</i>: her zaman (DS, s.3075) Antalya • <i>zıkdiye</i>: birdenbire (DS, s.4362) Samsun
--------------	---

Kazak Türkçesinde Ölçü ve Ölçü Adları, 2009 yılında Emine Atmaca tarafından yapılmış bir çalışmadır. Atmaca (2009), çalışmasında Kazak Türkçesinde *mesafe*, *uzunluk*, *ağırlık* kategorileri için, ölçme usulleri ve bununla ilgili terimler üzerinde durmuştur. Atmaca (2009), çalışmasında terimlerin yanında, Kazak Türklerinin ölçü kategorisindeki düşünme ve somutlaştırma şekilleri, mesafe, uzunluk ve ağırlığın doğadaki nesnelere ve insan uzuvlarından yararlanılarak Kazak Türkçesindeki ifadeleri üzerinde durmuştur. İnsanoğlunun, metrik ölçü sistemini bilmediği zamanlarda herhangi bir nesnenin hacmini, büyüklüğünü, küçüklüğünü, uzunluğunu, yakınlığını, ağırlığını ve hafifliğini ölçmek için günlük hayatta kullandığı eşyalardan veya kendi uzuvlarından yararlandığını ifade eden Atmaca (2009) makalesinde ölçü adlarıyla ilgili yapılan çalışmalardan bahsettikten sonra Kazak Türklerinin ölçü terminolojisini oluştururken kullandıkları yöntemleri ve ölçü birimlerini şu şekilde listelemiştir: (Atmaca, 2009, s. 21-48)

- Doğa unsurlarından benzetmeler

Ölçü adı	Anlamı/Birim değeri	Ölçü çeşidi
baltasap	balta sapı	uzunluk ölçüsü
boy	boy	uzunluk ölçüsü
slyuz/Şlyuz (Rusça)	suyun derinliğini ölçmek için kullanılan uzun değnek	uzunluk ölçüsü
börük	şapka (bırakılacak mesafe)	uzaklık ölçüsü
tas	taş (atılacak mesafe)	uzaklık ölçüsü
tayak	yakın yer	uzaklık ölçüsü
capırak	yaprak (bir yaprak mesafesi)	uzaklık ölçüsü

- Nesnelere yararlanma

Ölçü adı	Anlamı/Birim değeri	Ölçü çeşidi
arşın	1 metre (tt'de 68 cm)	uzunluk ölçüsü
batpan/batman	100 gram	ağırlık ölçüsü
kadak	yarım kiloya yakın ağırlık	ağırlık ölçüsü
kantar (< qintâr)		ağırlık ölçüsü

bezmen (Rusça)		ağırlık ölçüsü
kap	4 puta denk gelen ve sıvıları ölçmek için kullanılan türkçe ağırlık ölçüsü	ağırlık ölçüsü
kebis	balığın ağırlığını ölçmek için kullanılır.	ağırlık ölçüsü
keli (TT'de havan)	1 kilograma denk tahıl ölçüsü	ağırlık ölçüsü
kelsap	kilo	ağırlık ölçüsü
mıskal6 (< Ar. miskal)	0,25 gram	ağırlık ölçüsü
ölşeviş	terazi, baskül, mizan	ağırlık ölçüsü
put (Rusça)	16,38 kg	ağırlık ölçüsü
sajın /sajen	2,13 metre	uzunluk ölçüsü
şakırım	1 000 metre	uzunluk ölçüsü
şelek	sıvı şeyleri koymak için ağaçtan yapılmış kap	ağırlık ölçüsü
tarazı (Farsça <tarâzû)		ağırlık ölçüsü
turık		uzunluk ölçüsü

- Bazı gramatikal öğelerin ölçü fonksiyonunda kullanılması

Gramatikal ölçü birimi	Birim değeri
sayı İsmi+günlük (gün+lük) yol	1 günlük yol
sayı İsmi+ atım (<at-ım)	1 atımlık
sayı İsmi+ astım (<as-tım)	bir aşımılık et
sayı İsmi+atam:	1 adımlık mesafe
sayı İsmi+tilim (tilim) nesne adı:	1 dilim ekmek

- Kazak Türkçesinde bazı kelimelerin ölçü anlamını kazanmasını sağlayan sözcükler

Ölçü kavramı	Anlamı	Türü
dürkin	defa	miktar ölçüsü
mezgil	süre, mevsim	zaman ölçüsü
şama	fiziksel güç birimi	
uzak (jırak / alıs)	uzun yol	mesafe ölçüsü

- Kazak Türkçesinde namaz vakitleri ve zaman adlarıyla birlikte oluşan ölçü birimleri

Ölçü Kavramı	Birim değeri
kas kagım	1 saniye
bir sat	1 anlık
tâulik	24 saat
apta (<hafta Farsça)	hafta (7 gün)
ay	1 ay (30-31 gün)
ayşılık	1 aylık vakit
jartı kün	yarım gün
jıl	yıl

- Kazak Türkçesinde antropometrik sistemle oluşan ölçü adları

a) Parmağa dayalı uzunluk ölçü birimleri	
Ölçü birimi	Ölçü türü ve metrik değeri
eli	1,5 cm uzunluk ölçüsü
karıs (karış)	20-25 cm uzunluk ölçüsü
sere (DS'de sele)	dört parmağa eşit kalınlık ölçüsü

süyem (DS'de süyüm)	17-18 cm uzunluk ölçüsü
şımşım/bir şımşım (DS'de çimdik/çitmik)	miktar ölçüsünde azlık, hacim ölçüsünde küçüklük
şökim/bir şökim (DS'de sıkım/bir sıkım)	üç parmak ucuyla tutulan miktar ölçüsü
tutam	14-15 cm uzunluk ölçüsü
uwıs: (<<adut)	avuç dolusu anlamında miktar ölçüsü

b) Kola dayalı uzunluk ölçü birimleri	
Ölçü birimi	Ölçü türü ve metrik değeri
bilem	parmak ucu ile kolun birinci eklem aralığındaki uzunluk
kere:	bir karış uzunluk ölçüsü birimi
kez	71,12 cm'ye eşit uzunluk ölçüsü
koltık	kez
kulaş (DS'de kolaç)	1,80-2 metre uzunluk ölçüsü
şıntak (DS'de çıkanak-dirsek)	kolun başı ile dirsek aralığındaki uzunluk ölçüsü

c) Ayağa dayalı uzunluk ölçü birimleri	
Ölçü birimi	Ölçü türü ve metrik değeri
ayak (<<adak)	
adım / kadam (Kadem)	0,5 m uzunluk ölçüsü
taban	ayak ökçesiyle, ayak parmağının arasındaki ölçü birimi

- Kazak Türkçesinde diğer organ adlarıyla oluşturulan uzunluk ölçü adları

topıkka deyin	topuğa kadar	topuğa kadar olan derinlik ölçüsü
at tuyagina deyin	at tırnağı kadar	hayvan boyuna göre derinlik ölçüsü
müşel jas		insan yaşına göre zaman ölçüsü
müşe / müçe	hisse, pay	miktar ölçüsü
müşel / müşe	yaş	12 hayvanlı türk takvimine göre insan yaşının belli evreleridir ve her on iki yıldan sonraki yaş dönemi
buvda / Budan		iki avuç civarında ağırlık ölçüsü
tutam		uzunluk ve ağırlık ölçüsü birimi
kol sozım jer	el uzatılacak mesafe	uzaklık ölçüsü
ayak jeter jer	ayak uzatılacak mesafe	uzaklık ölçüsü
köz jeter jer	gözün erişebileceği mesafe	uzaklık ölçüsü
äw deytin jer/ audem jer	ha sesinin duyulabileceği 100 metrelik mesafe	uzaklık ölçüsü
ayşılık jer	aylık yer	uzaklık ölçüsü

Kemal Eraslan, “Eski Uygur Türkçesi Grameri” adlı eserinin şekil bilgisi bölümünde yer alan “İsim” başlığında *ölçü isimlerini* sıralamış; birkaç kaynağa da atıf yaparak Eski Uygurlar dönemi için geçerli ölçü terimlerinden bazılarını alfabetik sıra ile yer vermiştir. Çalışmadaki ölçü terimleri ise şöyledir: *bag, bakır, bere / bire, çıg / çık, çigin, çug, erngek / erengek / erkek, evin, kap, karı, kolaç>kulaç, küp, küri, mang, patır, stir / sitir / s(a)tır, şıg / şık, şing, tembin, teng / tang, tsun, tutum, yang, yıgaç*. Ayrıca *adım, adak, kol, batman, koş, kuin, liang, singar, şang / şing, tingçan* gibi ölçü birimlerini de ismen belirtmiştir (Eraslan, 2012, s. 168-171).

Eski Türk Tıbbında (XIV.-XVI. Yüzyıllar) Ölçüler ve Ölçme Usulleri, Gürkan Gümüşatam tarafından 2012 yılında hazırlanmış bir makaledir. Çalışmada altı farklı tıp kitabından alınan verilerle çoğunluğu Arapça ve Farsça olan kelimelerin yanında Türkçenin anlatım yollarından yararlanılarak da ölçülendirmelere gidildiği tespit edilmiştir. (Gümüşatam, 2012, s. 1189-1216)

Meral Ozan, *Beypazarı Halk Kültüründe Ölçü ve Tartı Birimleri* adlı makalesinde geleneksel ölçme ve tartma bilgisi üzerinde durmuş, ölçü ve tartı birimleri konusunda geçmişe dayalı pratik halk uygulamalarının günümüzdeki kullanımlarına ait bilgi vermiştir (Ozan, 2013, s. 25-41).

Şeyma Hasdemir, *Tarama Sözlüğü'nde Geçen Zaman Adları* adlı çalışmasında zaman kavramları üzerinde durmuş ve ilgili verileri kendi içinde sınıflandırmıştır. Çalışmada önce yapısal bir sınıflandırma yapmış, daha sonra da anlamsal sınıflandırmaya yer vermiştir. Zaman kavramlarının farklı anlamlar içeren başlıklarla verildiği eserin son bölümünde zarf olarak kullanılan zaman kavramları incelenmiştir (Hasdemir, 2018, s. 39-61).

Türkçede Miktar Kavramı ve Sayı Sistemi 2013 yılında Muharrem Daşdemir tarafından hazırlanmıştır. Türkçenin tarihî ve çağdaş lehçelerinde belli oranlarda zarf, zamir, sıfat türünde miktar bildiren ifadelerin olduğunu belirten Daşdemir (2013), bu ifadeleri belirli miktar ifadeleri ve belirsiz miktar ifadeleri olarak sınıflandırmış ve sayı sistemleri ile ifade edilen miktarların belirli miktar ifadesi olduğunu örneklerle göstermiştir. Miktarın Türkçede morfolojik ve söz dizimsel yollarla ifade edilebildiğini belirtmiş ve Türk lehçelerindeki belirsiz miktar ifadelerini örneklerle vermiştir. Bu örneklerin bazıları şöyledir (Daşdemir, 2013, s. 309-336):

Lehçeler	Belirsiz miktar bildiren örnekler ve anlamları
Köktürkçe	barı 'hepsi', sınar 'yarım', sayu 'her'
Eski Uygur Türkçesi	tükel 'bütün, hep', koduru 'tamamıyla', köp 'hep'
Karahanlı Türkçesi	tegme 'her', kamug 'bütün', ked 'çok, iyice'
Harezmi Türkçesi	pare 'parça', köprek 'daha çok', hemeler 'hepsi'
Eski Kıpçak Türkçesi	öküşrek 'daha çok'
Eski Anadolu Türkçesi	katı 'çok', yavlak 'çok'

Çağatay Türkçesi	kalın ‘çok, sayısız’, bisyār ‘çok’
Osmanlı Türkçesi	umûm ‘bütün’, kâffesi ‘hepsi’, tekâmîl ‘bütün’
Standart Türkiye Türkçesi	az buçuk, sınırsız, çeyrek, kıt, kısmen, tümü
Azerbaycan Türkçesi	here, keç kās, tamam
Gagavuz Türkçesi	türlü, pek çok
Türkmen Türkçesi	ençeme ‘birtakım’, esli ‘hayli’, ähli ‘bütün’, örään ‘pek çok’
Özbek Türkçesi	mol ‘bol’, bütünläy ‘büsbütün’, säli ‘biraz’, kām ‘az’, çaksız ‘sınırsız’
Yeni Uygur Türkçesi	barliq ‘bütün, tamamı’, tolimu ‘çok’, qandaqtu ‘herhangi bir’
Kazak Türkçesi	öte ‘çok’, tım ‘pek çok’, talay ‘hayli’
Kırgız Türkçesi	bütkül ‘bütün’, bardıqı ‘hepsi’, dalay ‘pek çok’
Kara Kalpak Türkçesi	jartı ‘yarım’, azırag ‘biraz’, kütä ‘çok’
Nogay Türkçesi	sav/savlay ‘bütün’, aylak ‘hayli’
Tatar Türkçesi	küpme ‘birçok’, şaqtıy ‘epeyce’, öleşçe ‘kısmen’
Başkurt Türkçesi	tutuş ‘bütün’, tilähä nindäy ‘herhangi bir’
Kırım Tatar Türkçesi	alayı ‘hepsi’, azaçık ‘biraz’
Karaçay-Malkar Türkçesi	aslam ‘çok fazla’, hazna ‘biraz’, igi kesek ‘epeyce’
Kumuk Türkçesi	harisi ‘hepsi’, lap ‘en’
Altay Türkçesi	kezik ‘bazı’, bastıra ‘bütün’, süreen ‘çok’,
Hakas Türkçesi	tooza ‘hep’, say ‘her’, kömes ‘az’, toldıra ‘bütün’
Tuva Türkçesi	bügü ‘bütün’, şuptu ‘bütün’, dooza ‘hep’
Saha Türkçesi	aayı ‘her’, kıratık ‘az’, kim da ‘hiçbir’
Çuvaş Türkçesi	kaşni ‘her’, pur ‘bütün’, nikam ‘hiç kimse’

Firdevsü'l-İkbâl'de Geçen Ağırlık, Mesafe ve Uzunluk Ölçü Adları Sevda Kaman tarafından 2018 yılında hazırlanmıştır. Kaman (2018), çalışmada son dönem Çağatay Türkçesinin önemli eserlerinden biri olan *Firdevsü'l-İkbâl*'in İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinin T82 numarada kayıtlı bulunan nüshasını esas alarak bu dönemde kullanılan ağırlık, mesafe ve uzunluk ölçü adlarını tespit etmiştir. Eserde geçen ağırlık, mesafe ve uzunluk ölçü adları; anlam ve köken bilgisi açısından analiz edilmiş, dilbilimsel kavram alanları eserden örnek cümlelerle ortaya konmaya çalışılmıştır. Tespit edilen ölçü adları, anlam ve değerleriyle şu şekildedir:

Terim	Anlamı	Türü ve değeri
andâza	endaze	65 cm'lik ölçü
farsah /farsang	fersah	3 mil veya yaklaşık 5 km'lik uzaklık ölçüsü
manzıl/menzil	menzil	iki konak arası uzaklık ölçüsü
mil	mîl	4 000 kadem
mıskal	miskal	yaklaşık 1,3 veya 1,5 dirhem yahut 20 veya 24 kırat ya da 4,009 veya 4,80 gr karşılığı olarak kabul edilen ağırlık ölçüsü birimi
avuç	avuç dolusu	miktar ölçüsü
barmağ	parmak	1 parmak kalınlığında uzunluk ölçüsü
karı	dirsek	dirsekten parmak uçlarına kadarki uzaklığı belirten ölçü birimi
karış	karış	başparmak ile serçe parmak arasındaki açıklık kadar olan uzunluk birimi
ok atım	ok atımı	bir okun en çok gittiği mesafe ölçüsü
batman	batman	2-8 okka ağırlık ölçüsü
gez	gez	24 parmak veya altı el uzunluğu ölçüsü
yıgaç	fersah	4-8 ingiliz mili uzunluk ölçüsü
niza boyı	mızrak boyu	1 mızrak boyu uzunluk ölçüsü

Sözlük Birim Bir Unsur Olarak Türkçede Organ Adlarına Dayalı Ölçü Adları adlı makale, 2019 yılında Salim Küçük tarafından hazırlanmıştır. Küçük (2019), bu çalışmada Tarihî Türk lehçeleri ve Türkiye Türkçesi ağız sözlüklerindeki ölçü adlarını sözlük birim olarak incelemeyi, yapı, anlam, köken ve kültürel özelliklerini belirlemeyi amaçladığı bu çalışmada geçmişten günümüze kültürel bir unsur olan ve zaman içerisinde değişime uğrayan organ adlarına dayalı ölçü adlarını miktar, ağırlık, uzunluk ve alan ölçü adları yönünden incelemiştir.

Kırgız Türkçesinde Uzunluk ve Mesafe Ölçümünde Kullanılan Metaforlar ve Antropometrik Birimler 2020 yılında Gülsine Uzun tarafından hazırlanan makaledir. Uzun (2020), çalışmasında Kırgız Türkçesindeki *mesafe* ve *uzunluk* ölçüsü ifade eden terimleri tespit ederek sınıflandırmış ve bunların oluşum yolları üzerinde durmuştur.

Çalışmanın esas konusunu teşkil eden metaforlar ve antropometrik birimlerin dışında Kırgızların ölçü yapımında farklı yöntemler kullandığını ifade eden Uzun bunları şu şekilde sınıflandırmıştır (Uzun, 2020, s. 249-250):

- Bir maddenin ağırlığını, miktarını, uzunluğunu bildirmek amacıyla kullanılan “*arşın, sandık, ayak, batman, bezmen, terazi, tanap, kap*” vb. nesnelere dayanarak yararlanma.
- Sayı isimleri, Eski Türkçe teg “gibi” edatından eklenen +DAy/ +DOy eşitlik eki; sayı isimlerine getirilerek “tane, adet” anlamı veren +OO eklerinin kalıplaşmasıyla oluşmuş bazı yapılar; ismin yönelme haliyle bağlanan ve Türkiye Türkçesindeki karşılığı “kadar” olan *deyin, çeyin, deyre* edatları gibi gramatikal yapılardan yararlanma.
- *Batman, çeyrek, sarcan* örnekleriyle Farsça; *cıng* örneği ile Çince; *börçök, tsentner, bezmen* gibi örneklerle Rusça ve *tanáb* gibi örneklerle yabancı dillerden yararlanma. Uzun (2020), Kırgızların 1927’den beri kullandıkları ölçü birimlerini bırakarak 1989’da ortak ölçü birimlerine geçmelerine rağmen eski ölçü birimlerini hâlâ kullanmaya devam ettiklerini belirtmiş ve çalışmanın asıl kısmının uzunluk ve mesafe için kullanılan ölçü adlarında bazı metaforlardan ya da insan organlarıyla oluşan antropometrik birimlerin de olduğuna dikkat çekmiştir (Uzun, 2020, s. 250-254). Metaforik birimler şu şekildedir:

Terim	Anlamı	Değeri ve türü
at çabımı	at koşturmak	25-30 km’lik uzunluk ölçüsü
kunan çabımı	at koşturmak	5-8 km’lik uzunluk ölçüsü
tay çabım	at koşturmak	3 km’lik uzunluk ölçüsü

buta atım	hedef veya nişan atımı	100 m'lik uzaklık ölçüsü
koy köçtük	koyun yürümesi	6-8 km'lik mesafe ölçüsü
konolgo	at yürümesi	50-60 km'lik mesafe ölçüsü
arkan boyu	kendir, halat	10 m'lik uzunluk ölçüsü

Kırgız Türkçesi'nde uzunluk ölçüsü için kullanılan terimler ise şu şekildedir:

Terim	Metrik değeri	Ölçü türü
arşın	68 cm	uzunluk ölçüsü
börçök "verşok" (Rusça)	arşının on altıda biri	uzunluk ölçüsü
çakırım	1 067 km	uzaklık ölçüsü
farsant /farsah	8-9 km	uzaklık ölçüsü
kilometr	1000 m	uzunluk ölçüsü
mil	karada 1609 /denizde 1852 m	uzaklık ölçüsü
sarcan	1,3 m	uzunluk ölçüsü

Kırgız Türkçesinde antropometrik birimler olarak *eli*, *kariş*, *sere*, *sööm*, *tutam*, *muun*, *möön* gibi parmağa dayalı ölçü terimleri; *töş carı*, *kulaç*, *karı* gibi kola dayalı ölçü adları ve *tapan*, *atım*, *attam*, *kadam*, *turku* gibi ayağa dayalı ölçü adlarını ifade eden kelimeler vardır. Bunların anlamları ve değerleri şu şekildedir (Uzun, 2020, s. 254-258):

a) Parmağa dayalı ölçü birimleri		
Terim	Metrik Değeri / Anlamı	Ölçü türü
eli	parmak genişliği	uzunluk ölçüsü
kariş	arşının dörtte biri	uzunluk ölçüsü
sere	dört parmak genişliği	uzunluk ölçüsü

sööm	başparmak ile işaret parmağı arasındaki uzaklık ölçüsü	uzunluk ölçüsü
tutam	4 parmak uzunluğu	uzunluk ölçüsü
ukum	başparmağın ucuyla bükülmüş işaret parmağı arasındaki mesafeye eşit olan uzunluk ölçüsü	uzunluk ölçüsü

b) Kola dayalı ölçü adları		
Terim	Anlamı	Türü ve değeri
karı	göğsün ortasından uzatılan kolun parmak uçlarına kadar olan yaklaşık 1 metrelik uzaklık	uzunluk ölçüsü
kez	bir elin ucundan ikinci elin koltuğuna kadarki mesafe	71-105 cm'lik uzunluk ölçüsü
kulaç	gerilerek açılmış iki kolun parmak uçları arasındaki uzaklık	uzunluk ölçüsü
toş carı	kolun parmak uçlarından göğsün yarısına kadar giden bir metre kadar uzunluk	uzunluk ölçüsü

c) Ayağa dayalı ölçü adları		
Terim	Anlamı	Türü
atım	adım	uzunluk ölçüsü
kadam	bir ayak atışıyla alınan mesafe	uzunluk ölçüsü
turku	insan tabanının topuğundan parmak ucuna kadarki uzunluk	uzunluk ölçüsü

Babur-nâme'de Mesafe ve Uzunluk Birimleri adlı makale, 2020 yılında Seda Kavallı tarafından hazırlanmıştır. Kavallı (2020) bu makalede Gazi Zahirüddin Muhammed

Babur'un *Babur-nâme* (Vekayi) adlı eserinin Fergana, Kabil ve Hindistan bölümlerinde geçen 'mesafe ve uzunluk' birimleri ile ilgili terimler üzerinde durmuştur. Çalışmada *Babur-nâme*'nin Haydarâbâd nüshası esas alınarak metinde geçen mesafe ve uzunluk ifade eden terimler tespit edilmiş ve etimolojik bakımdan ele alınmıştır. Eserde *Babur-nâme* taranarak Türkçe ve yabancı kökenli (Arapça, Farsça ve Moğolca) mesafe ve uzunluk ifade eden terimler tespit edilerek etimolojik bakımdan ele alınmıştır. Tespit edilen mesafe ve uzunluk ifadeleri şunlardır (Kavallı, 2020, s. 212-230):

a) Türkçe kökenli mesafe ve uzunluk ifadeleri	
Terim	Anlamı / Değeri
ilig	parmak
oq atımı	ok atımı
qarı	bir arşın
qarış	karış
tutam	miktar
yıgaç	yaklaşık 5 km'lik uzaklık

b) Yabancı kökenli mesafe ve uzunluk isimleri	
Terim	Anlamı / Değeri
argamçı	yükseklik ölçüsü
cev	6 arpa tanesi bir parmağın uzunluğu
gez	104 cm'lik uzunluk ölçüsü
kürûh	1 mil
menzil	iki konak arası

mil	4000 kadem
qadem	30,5 cm
şer'î	yaklaşık 2 km
tanâb	100 kürûh

2.1.3.2. Ölçü üzerine yazılan bildiriler

Uşakta Ölçü Adları 2001 yılında Zeki Kaymaz tarafından hazırlanmıştır. Kaymaz (2001), bildirisinde Anadolu ağızları sınıflandırmasında Batı grubunda yer alan Uşak ve ağızlarındaki terim niteliği taşıyan ölçü kelimeleri üzerinde durmuştur. Kaymaz ölçü bildiren kelimeleri “kesinlik” bildiren ölçüler ve “yaklaşık” bildiren ölçüler şeklinde listelemiştir (Kaymaz, 2001, s. 79-82):

a) Kesinlik bildiren ölçüler			
arşın	endaze	gulaç	ölçek
ayar	evlek	kile	şinik
dirhem	fitre	okka	tas
dönüm	garış	kıyye	taslak

b) Yaklaşık bildiren ölçüler			
alama	fadak	kirmen	bağ budama
barmak	fiske	örende/övendere	fasulye yolu
batman	gısım	süyüm	ganı çekimi
cılga	gucak	şimel	ot çatlaması
cimbiş	kelep	top	
deste	keleter	ahlak zamanı	

Tarihî Türk Dili Alanında Uzunluk/Mesafe Ölçümünde Kullanılan Birimler Melek Özyetgin'in 2007 yılında hazırladığı bildirisidir. Özyetgin (2007), tarihi Türk dili alanındaki Türkçe metinlerden tespit ettiğimiz, uzunluk/ mesafe ile ilgili somut ve soyut özellikteki birimler üzerinde durmuştur. Araştırmacı Eski Türkçe metinlerde antropometrik ölçülendirmede, mesafe veya uzunluk ölçmede kullanılan kelimeleri Türkçe kökenli ve yabancı kökenli olarak şu şekilde tespit etmiştir (Özyetgin, 2007, s. 1413-1419):

Türkçe kökenli olarak;	Yabancı kökenli olarak;
<ul style="list-style-type: none"> • adak ~ ayak “ayak”, • kol “kol” • maḡ “adım” • ernek “parmak” • çigin “dirsek” • kulaç • karı • tiz ~ diz 	<ul style="list-style-type: none"> • çıg “ayak” • tsun “parmak” • şıg ~ şık “katı nesnelere (tahıl vb.) için kullanılan ağırlık ölçü birimi • bere “uzunluk ölçüsü”

Metinlerde bazı ölçü birimlerinin metaforlarla ifade edildiğini belirten Özyetgin (2007) şu örnekleri vermiştir:

- *bir yügrüm yer* “bir koşuyla gidilecek kadar yer”
- *bir er turumu suv* “bir adam boyu su”
- *ok atımı* “bir okun gidebileceği mesafe”
- *çağrım* “yüksek bir sesin yetişebileceği kadar uzaklık”

Melek Özyetgin (2007) daha çok Eski Türkçedeki ölçü ile ilgili makale ve bildirimleri kaleme almıştır. Eski Türklerin ölçü kategorisindeki düşünme ve somutlaştırma şekilleri; mesafe, uzunluk ve ağırlığın doğadaki nesnelere yararlanılarak nasıl ifade edildiği; çeşitli sosyal ve siyasi sebeplerle temasta buldukları yabancı kültürlerle bu konudaki etkileşim ve ödünçlemeleri çalışmasının inceleme alanını oluşturmuştur. Araştırmacı sıvı, katı ve hem sıvı hem katı cisimlerin ölçülmesinde kullanılan terimleri açıklamış ve bu

terimlerin Çince, Soğdça, Toharca, Türkçe kaynaklı olup olmadığını belirtmiştir. İslamiyet’le birlikte Türk düşünüş dünyasındaki değişikliklerin, dillerine de yansımış olmasının bir neticesi olarak ölçü terimlerinde de farklılaşma olduğuna dikkat çekmiştir. Türk kültür hayatında mevcut olup gelenekten gelen ölçü sistemi ile yeni din İslamiyet’in tesiri altında teşekkül eden yeni ölçü sisteminin birlikte yoğrulduğunu ifade etmiştir. Çalışmada Arap ölçü birimleri ile şekillenmiş Osmanlı dönemi ölçü terimleri üzerinde araştırmalarda bulunmuş şahıslar ve onların çalışmaları hakkında bibliyografya açıklamasında da bulunmuştur (Özyetgin, 2005, s. 139-149).

Türkçede Birim ve Ölçü Gösterme 2010 yılında Bedri Sarıca tarafından hazırlanan bir bildiridir. Sarıca (2010) bildirisinde Türkçenin ölçü ve birimlendirme yollarını yeni ve eski örneklerden yola çıkarak açıklamaya çalışmıştır. Çalışmada Göktürk yazıtlarında zaman için *kün, ay, yıl* gibi temel zamanları bildiren ölçüler olduğu belirtilmiş, Eski Türk ölçü sistemini gösteren verilere daha çok Budist çevreye ait metinlerde rastlandığı ifade edilmiştir. Ayrıca *Divânü Lügati ’t-Türk*’te yer alan ölçü adları ve anlamları tespit edilmiş ve şu şekilde listelenmiştir (Sarıca, 2010, s. 795)

Birim	Anlamı
adhut	avuç
akım	bir defa kadar akacak olan
batman	batman
bıçım	kesim, dilim
çığ	bir türk arşını olup arap arşınının üçte ikisidir.
ekim	bir kez ekilecek kadar olan yer
karı	karış, bez ölçülen arşın
karşag	elbisenin bir karış kadarı olan parçası
kuçam	kucak
oktam	ok atımı, okluk
orum	kesim
öküm	yığın

öpüm	yudum
sagım	sağış, sağım
tikim	parça
tikü	parça
tilge	dilim
tilim	dilim
tizim	dizi
turk	bir cismin uzunluğu
turum	durum, bir adamın boyu kadarınca olan uzunluk
yarşım	bir yarışlık yer
yıgaç	fersah, eski bir çeşit yer ölçüsü
yogrum	bir defada yoğrulacak kadar olan
yügrüm	bir koşuluk yer

Bir Ölçü Birimi Olarak Türkçede Avuç adlı bildiri, 2019 yılında Salim Küçük tarafından hazırlanmıştır. Küçük (2019), bir ölçü birimi olarak avuç kavramını deyim ve atasözleri de dahil bütüncül bir bakış açısı ile incelemeyi amaçlamıştır. Tarihi Türk lehçelerinden günümüze avuç kelimesinin miktar ve uzunluk ölçüsü birimi olarak başlıca kullanımlarını incelemiş, örneklere yer vermiş ve sözcüklerin köken bilgisi üzerinde durmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OĞUZ GRUBU TÜRK LEHÇELERİNDE ÖLÇÜ BİLDİREN KAVRAMLAR

3.1. Türkiye Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramlar

3.1.1. Türkçe Sözlük'te (2010) ölçü bildiren kavramlar

İlk baskısı 1945 yılında yayımlanan ve on birinci baskısına ulaşan *Türkçe Sözlük* (2010) adlı bu eser yetmiş beş yıllık bir geleneğin ürünü olarak dilimizin en yetkin sözlüğüdür. Sözlük; söz, terim, deyim ve anlamdan oluşan 122.423 söz varlığına sahiptir. Sözlükte 77.004 madde başı ve 15.287 madde içi olmak üzere toplam 92.292 söz bulunmaktadır. Türk edebiyatından seçilmiş 34.664 örnek cümleyle sözcüklerin tanıtıldığı bu sözlüğün toplam metni ise 1.454.903'e erişmektedir. (TDK, 2010, s. XX1)

“Türkçe Sözlük”ün bu baskısında Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlük veri tabanına anlam ve örnek eklenmesi için yazar ve şairlerin eserlerinin bilgisayar ortamına aktarılmasıyla oluşturulan derlem (corpus)'den ilk defa yararlanılmıştır. Eserin giriş bölümünde sözlükçülük kavramları ve terimlerine, ilk sözlüklerden günümüze kadar olan sözlüklere, Türklerdeki sözlükçülük faaliyetlerine ve “Türkçe Sözlük”ün önceki baskılarına değinilmiş ve sözlüğün kullanımına, sözlükteki madde düzenine, sözlükte kullanılan kısaltma ve işaretlere dair açıklamalar yapılmış ve çeviri yazı alfabesi eklenmiştir. Eserin sonunda ise Türkçe, Yazışmalar gibi başlıklardan meydana gelen Ek Bilgiler bulunmaktadır.

On birinci baskı Türkçe Sözlük, *Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın* başkanlığında Prof. Dr. Recep Toparlı, Prof. Dr. Nevzat Gözaydın, Prof. Dr. Hamza Zülfikar, Prof. Dr. Mustafa Argunşah, Doç. Dr. Nurettin Demir, Uzm. Belgin Tezcan Aksu, Uzm. Beyza Gültekin'in üye olarak bulunduğu *Güncel Türkçe Sözlük ve Çalışma Grubu* tarafından hazırlanmıştır (shkalin@shkalin.net / 09.04.2021).

3.1.1.1. Ağırlık ölçü kavramları

3.1.1.1.1. Katılar için ağırlık bildiren ölçü kavramları

abra *is. hlk.* Bozuk teraziyi dengelemek için hafif gelen kefeye ağırlık olarak konulan taş, demir, çivi vb. dara. (s.5)

batman *a. esk.* 7,692 kilogram olan ağırlık ölçü birimi: “*Şu güzelim zeytinin batmanını on sekiz mangıra bile almıyorlar.*” –N. Nâzım. (s. 284)

çeki *a.* Odun kireç vb. ağır ve kaba şeyleri tartmakta kullanılan, 225,978 kilogram olan ağırlık ölçü birimi. (s. 510)

dara *is. (da'ra) İt. tata* Kabıyla birlikte tartılan bir nesnenin kabının ağırlığı. (s.594)

dekagram *is. Fr. décagramme mat.* On gram ağırlığında bir ölçü birimi. (s.613)

desigram *is. Fr. décigramme mat.* Bir gramın onda biri ağırlığında bir ölçü birimi. (s.641)

dirhem *is. Ar. dirhem esk.* Okkanın dört yüzde birine eşit olan, 3,207 gramlık eski bir ağırlık ölçüsü. (s.676)

gram *is. Fr. gramme* Kilogramın binde biri değerindeki ağırlık ölçüsü birimi. (s.989)

gramaj *is. Fr. gramme + -age* Ekmek ve kâğıt için ağırlık ölçüsü. (s. 989)

hektogram *is. Fr. hectogramme mat.* Yüz gramlık ağırlık ölçü birimi (hg). (s. 1079)

kental, -li *is. Fr. quintal mat.* 100 kg'lık bir ağırlık ölçü birimi. (s. 1391)

kıyye *is. Ar. kıyye esk.* Okka. (s. 1433)

kilo *is. (ki'lô) Fr. kilo 1.* Kilogram: “*İki kilo şeker.*” (s. 1440)

kilogram *is. Fr. kilogramme mat.* Bin gramlık bir ağırlık ölçü birimi, kilo (kg). (s. 1441)

lasta *is. (lâsta) Fr. laste mat.* Kuzey Avrupa'da kullanılan, 2000 kg'a yakın gemi yüklerine ve büyük miktardaki ticaret mallarına değer biçmeye yarayan kütle ölçü birimi. (s. 1576)

miligram *is. Fr. milligramme mat.* Bir gramın binde birine eşit ağırlık ölçüsü birimi (mgr) (s.1682)

miskal, -li *is. Ar. mişkāl mat. esk.* 4, 810 gram olan bir ağırlık ölçü birimi. “*Miskal inci ölçmekte kullanılan bir ağırlık birimiydi.*” –S. Erez (s. 1689-1690)

mizan *is. (mi:za:n) Ar. mîzān esk. 1.* Terazî. **2.** Tartı, ölçü aleti. **3.** Ölçü. (s. 1692)

okka *is. Ar. vukîyye esk.* 1283 gr'lık veya 400 dirhemlik ağırlık ölçüsü birimi, kıyye: “*Beş okka şekerî tam on gün idare ettik.*” (s. 1791)

ons is. *Fr. once* Genellikle gümüş, altın ve platin gibi kıymetli metallerin veya elmas, yakut gibi değerli taşların kütlelerinin ölçülmesi için kullanılan, Fransa'da 30,59 gr, İngiltere'de 28,349 gr ağırlığında bir ağırlık ölçüsü birimi. (s. 1806)

santigram is. *Fr. centigramme mat.* Bir gramın yüzde biri, bir desigramın onda biri (cgr). (s.2029)

ton (I) is. *Fr. tonne* **1.** Bir metre küp hacminde ve +4 °C'deki arı suyun ağırlığı. **2.** Bin kg'lık ağırlık birimi. (s. 2364)

3.1.1.1.2. Sıvılar için ağırlık bildiren ölçü kavramları

binlik, -ği is. Yaklaşık olarak üç litrelik büyük şişe. (s. 347)

damla is. Yuvarlak biçimde, çok küçük miktarda sıvı. (s. 591)

dekalitre is. (*dekali'tre*) *Fr. décalitre mat.* On litre hacminde bir ölçü birimi. (s. 613)

desilitre is. (*desili'tre*) *Fr. décilitre mat.* Bir litrenin onda biri hacminde bir ölçü birimi. (s. 641)

hektolitre is. (*hektoli'tre*) *hectolitre mat.* Yüz litrelik hacim ölçü birimi (hl) (s.1079)

litre is. (*li'tre*) *Yun.* Sıvıları ölçmede kullanılan, bir desimetre küp hacminde ölçü birimi. (s.1589)

mililitre is. *Fr. (milili'tre) Fr. millitre mat.* Bir litrenin binde birine eşit hacim ölçü birimi. (s.1682)

santilitre is. (*santili'tre*) *Fr. centilitre mat.* Bir litrenin yüzde biri (cl). (s.2029)

varil is. *Fr. baril* **2.** Bu kabın içine aldığı madde miktarı: *Petrolün varil fiyatı gün geçtikçe artıyor.* **3.** Petrol ölçü birimi (158,81 litre). (s. 2470)

3.1.1.2. Alan bildiren ölçü kavramları

dönüm is.**1.** 1000 m² 'lik bir alan ölçüsü. "*Dayım ölmeden önce bir vasiyet hazırlamış, kasabadaki evi, tarladaki birkaç dönüm toprağı Zöhre'ye bırakmış.*" – A. Ümit. **5. esk.** Eni boyu kırkar mimar arşını olan alan ölçüsü. (s.714)

hektar is. *Fr. hectare mat.* Yüz ar (10 000 m²) değerinde yüzey ölçü birimi (ha). (s. 1079)

kilometre kare is. Kenarları birer kilometre uzunluğunda olan bir karenin alanına eşit yüzey ölçü birimi, (km²). (s. 1441)

metre kare *is. mat.* Kenarı 1 m olan bir karenin alanına eşit yüzey ölçüsü birimi. (s. 1667)

santiar *is. Fr. centiare mat.* Bir arın yüzde biri, bir metre kare (ca) (s. 2029)

3.1.1.3. Hacim bildiren ölçü kavramları

cirim, -rmi *is. Ar. cirm esk 1.* Hacim: *Ateş olsa cirmi kadar yer yakar.* (s. 469)

dekaster *is. décastère mat.* 10 metreküplük hacim ölçüsü birimi. (s. 613)

küp (II) *is. Fr. cube mat.* Bir cismin hacim hesabında kullanılan ölçü birimi. (s. 1560)

metre küp *is mat.* Kenarı 1 m olan bir küpün hacmine eşit hacim ölçüsü birimi: Beş metreküp su. (s. 1667)

3.1.1.4. Miktar bildiren ölçü kavramları

adet, -di *is. Ar. 'aded : Tane* (s.28)

apaz (I) *is. hlk. : Avuç* (s. 136)

arabalık, -ğ *sf. Araba dolduracak miktarda olan: Bir arabalık odun.* (s. 140)

bağ (I) *is. 5.* Bağlam, deste, demet: *Beş bağ ekin, iki bağ maydanoz.* (s. 224)

baş (I) *is.* Kasaplık hayvanlarda ve bazı yiyeceklerde adet: *"Yirmi baş koyun. Üç baş soğan."* (s. 264)

çuval *is. Far. cuvāl 1.* Pamuk, kenevir veya sentetik iplikten dokunmuş büyük torba. *"Sonra getirdikleri çuvalı açtılar, peksimetleri, tütününü ve öteberiyi çıkartıp raflara koydular."* - Halikarnas Balıkcısı **2. sf.** Bu torbanın alabileceği miktarda olan. *"Yanımızda, ne olur ne olmaz diye alınmış yarım çuval peksimet vardı."* – H. E. Adıvar (s. 571)

defa *is. Ar. def'a* Kez, kere. *"İlk defa bu fikir, bir fikir olmaktan çıktı."* – Y. K. Beyatlı (s. 605)

demet *is. Yun.* Bağlanarak oluşturulmuş deste, bağlam. *"Çiçeklikten bir demet maydanoz yolup geldi, sofradaki barbunya pilakisinin üstüne doğradı."* – İ. Aral (s.619)

tutam (I) *sf.* Avuç içi veya parmak uçlarıyla tutulabilen miktarda olan. *"Öksüzün cebindeki son tutam tütününü sardılar, sıra ile üçer nefes çektiler."* – R. H. Karay (s.2389)

3.1.1.5. Oran bildiren ölçü kavramları

averaj *is.* *İng. average* Ortalama. (s.190)

çeyrek, -ği *sf.* *Far. çār + yek* 1. Dörtte bir. (s.528)

pay *is.* 1. Birden fazla kişi arasında bölüşülmüş bir bütünden, bu kişilerin her birine düşen bölüm, hisse. 2. Eşit bölüm: *Bunu beş pay yapın.* (s.1901)

sülüs *is.* *Ar. suls* Üçte bir. (s. 2179)

yarım *sf.* Bütün bir şeyin ayrıldığı iki eşit parçadan her biri. "*Bu yarım saat içinde evde neler geçti?*" – Y. Z. Ortaç (s.2538)

yüzde *is.* Herhangi bir işte aracı olan kimseye, görevinin karşılığı olarak yüzde hesabına göre verilen ücret, yüzdelik. (s.2633)

3.1.1.6. Uzunluk bildiren ölçü kavramları

adam boyu *zf.* : Yaklaşık olarak normal bir adam boyunda. (s.25)

adımlık, ğı *sf.* : Adım uzunluğunda olan. "*Ayak basacak tek adımlık temiz yer yok.*" – A. Ağaoğlu (s.29)

arşın *is.* *esk.* Yaklaşık olarak 68 cm'ye eşit olan uzunluk ölçüsü. "*Bu duvarlar yerden bir arşın kadar yüksek, üstünde güzel bir parmaklığı olan duvarlardı.*" – M. Ş. Esenal (s. 157)

çift desimetre *is.* Üzerinde 20 cm'lik bölüntüler bulunan ölçü cetveli. (s. 543)

dekametre *is.* (*dekame'tre*) *Fr. décimètre mat.* 10 m uzunluğunda bir ölçü birimi. (s. 613)

desimetre *is.* (*desime'tre*) *Fr. décimètre mat.* Bir metrenin onda biri uzunluğundan bir ölçü birimi. (s.641)

endaze *is.* (*enda:ze*) *Far. Endaze esk.* 65 cm boyunda olan bir uzunluk ölçüsü. "*Birader, bir ağızlık kullanıyor, nah, asgari bir endaze boyunda.*" – A. İlhan (s.798)

fit (III) *ç.is.* *İng. feet* 30,5 cm'lik İngiliz uzunluk ölçüsü birimi. (s.881)

hava mili *is.* 1852 m'lik uzunluk ölçüsü. (s. 1064)

hektometre *is.* (*hektome'tre*) *Fr. hektometre mat.* 100 m'lik uzunluk ölçü birimi, kilometrenin onda biri (hm). (s. 1079)

inç *is.* *İng. inch mat.* Futun on ikide biri olan, uzunluğu 2,54 cm olan İngiliz uzunluk ölçü birimi, parmak, pus. (s. 1190)

kara mili *is.* 1609 m uzunluğundaki bir ölçü birimi. (s. 1319)

kilometre *is.* (*kilome'tre*) *Fr. kilometre mat.* 1000 m'lik uzunluk ölçü birimi (m). (s.1441)

metre *is.* (*me'tre*), *Fr. metre mat.* Yer meridyen çemberinin kırk milyonda biri olarak kabul edilen, 100 cm'lik temel uzunluk ölçüsü birimi. "*İskenderun Körfezi'ne sekiz yüz metre yukarıdan bakıyordum.*" – R. H. Karay (s. 1667)

mikron *is.* *Fr. micron mat.* Bir metrenin milyonda biri, milimetrenin binde biri, mikrometre. (s.1681)

minare boyu *is.* Aşağı yukarı 10-20 m arasında olan yükseklik. "*Bir anda uykunun dibine doğru birkaç minare boyundaki yüksekliklerden atılmış gibiydi.*" – P. Safa (s. 1686)

milim *is.* *Fr. millimètre'den kısaltma mat.* Santimetrenin onda biri. (s. 1682)

milimetre *is.* (*milime'tre*) *Fr. millimètre mat.* Bir metrenin binde biri uzunluğunda bir ölçü birimi. (s. 1682)

mezür *is.* *Fr. mesure* Ölçü. (s. 1675)

santim *is.* *Fr. centime mat.* **1.** Bazı ülkelerde kullanılan para biriminin yüzde birine eşit olan küçük para birimi. **2.** Santimetre. (s. 2029)

santimetre *is.* (*santime'tre*) *Fr. centimètre mat.* Bir metrenin yüzde biri uzunluğunda bir ölçü birimi (cm). "*Şişenin bir tarafı birer santimetre ara ile çizilmiş ve üzerine de birer rakam konulmuş.*" – A. Mithat (s.2029)

yarım boy *is.* Resimde belden yukarısı. (s. 2539)

3.1.1.7. Zaman bildiren ölçü kavramları

artık yıl *is.* Dört yılda bir gelen 366 günlük yıl, seneikebise: 1996, 2000, 2004, 2008 gibi dört ile bölünebilen her yıl, artık yıldır. (s.159)

ay (II) *is.* Art arda gelen iki yeni ay arasında geçen süre. (s. 193)

ay gün takvimi *is.* *astr.* Güneşin görünen hareketlerine göre düzenlenmiş olan takvim. (s.202)

ay – gün yılı *is. astr.* Hem ay evreleri değişimi hem de güneşin gökyüzündeki görünen hareketi göz önüne alınarak düzenlenmiş olan takvim yılı. (s. 202)

ay takvimi *is. astr.* Ayın gökyüzündeki görünen hareketine ve evrelerine göre düzenlenen takvim, kamerî takvim. (s.211)

ay yılı *is. astr.* Ay'ın Dünya çevresinde on iki kez dolanmasıyla geçen 354 gün 8 saatlik süre, kamerî yıl. (s. 212)

beş vakit, -kti *is.* Günün sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı zamanları. "*Beş vakit namazına beş daha katar.*" – H. R. Gürpınar (s.318)

binyıl *is.* Bin yılı içine alan zaman bilimi. (s.347)

bütçe yılı *is.* Bir bütçenin uygulanmaya başladığı günden ertesi yıl aynı güne kadar geçen süre. (s.425)

çağ *is.* Zaman dilimi, vakit. (s.478)

çeyrek, -ği *sf. Far. çār + yek is.* On beş dakikalık zaman. (s.528)

dakika *is. (daki:ka) Ar. daķīka* Bir saatlik zamanın altmışta biri: "*Burada, kırk beş dakika kadar, elleri daima kelepçeli, bir koltukta bekleyiş veya bekletiliş.*" – N. F. Kısakürek (s.581)

gün *is.* Yer yuvarlağının kendi ekseni etrafında bir kez dönmesiyle geçen 24 saatlik süre. "*Kız kardeşi üç yıl, bir gün olsun canı sıkılmadan yaşadı Tatvan'da.*" – N. Cumalı (s.1002)

güneş yılı *is. astr.* Güneşin görünürdeki yıllık hareketine göre tanımlanan yıl. (s.1007)

miat, -dı *is. (mi:a:t) Ar. mî'ād esk.* **1.** Bir şeyin yapılması için tanınan süre. **2.** Bir şeyin yerine yenisinin verilmesi için kabul edilmiş bulunan süre, kullanma süresi. (s. 1678)

saat, -ti *is. Ar. sā'at* Bir günlük sürenin yirmi dördte birine eşit, altmış dakikalık zaman dilimi, zaman parçası. "*Beş altı mil ötedeki karşı kıyıya bir saatte varabilirdik ancak.*" – A. Erhat (s. 1993)

saat dilimi *is. astr.* Greenwich başlangıç boylamından itibaren yeryüzünü yirmi dört parçaya ayıran, 15 dakikalık bölümlerden her biri. (s. 1994)

saniye *is. (sa:niye) Ar. saniye* **1.** Bir dakikanın altmışta biri olan zaman birimi. "*Bir iki saniye tereddütle gözlerinin içine baktım, dudaklarımı büktüm.*" – E. İ. Benice **2.** Bir derecenin altmışta biri. **3.** Fizik ve mekanikte zaman birimi. (s. 2028)

sene *is. Ar. sene* Yıl. "Önde zeytin ağaçları, arkasında yâr / Sene 1946 / Mevsim sonbahar" – B. R. Eyüboğlu (s.2066)

yıl *is. 1.* Dünya'nın, Güneş çevresinde tam bir dolanım yapması için geçen 365 gün, 5 saat ve 49 dakikalık zaman. **2.** Miladi takvime göre ocak ayının birinde başlayıp aralık ayının otuz birinde sona eren on iki aylık dönem, sene. **3.** On iki aylık dönem. (s.2590)

yüzyıl *is. (yü'zyıl)* Yüz yıllık süre, asır. "Son yüzyıl içinde bizi bu hâlden kurtarmak isteyen hiçbir davranış şifa getiremedi." – N. F. Kısakürek (s. 2636)

zevalî saat, -ti *is. esk.* Öğle vakti 12.00'yi başlangıç olarak alan saat. (s. 2650)

3.1.1.8. Ölçü bildiren diğer kavramlar

amper saat, -ti *is. fiz.* Bir amper şiddetinde akım geçiren bir iletkenin bir saat içinde geçen elektrik miktarı. (s.116)

ayar *is. (aya:r) Ar. 'iyâr* Altın, gümüş vb. madenlerden yapılmış şeylerin saflık derecesi. (s.199)

bar (III) *is. Fr. bar* Hava basıncı birimi. (s. 252)

basamak, -ğı *is.* Derece, aşama, kerte, evre. (s. 257)

beden *is. Ar. beden* Giysilerde ölçü. (s. 292)

bel (V) *is. (Graham Bell'in adından) fiz.* Ses şiddetiyle ilgili birim. (s. 297)

beygir gücü *is. fiz.* Saniyede 75 kilogrammetrelik iş yapan bir motorun gücü: Bir beygir gücü 0.736 kilovata eşittir. (s. 322)

bop *is. Sl.* Poker oyununda, oyuna girmek için ortaya konması gereken en az miktar. (s.377)

boylam *is. astr.* Yeryüzündeki herhangi bir noktanın meridyen dairesiyle başlangıç olarak alınan Greenwich gözlemevinin meridyen dairesi arasındaki açı değeri, tul, tul derecesi, meridyen. (s. 388)

büyük kalori *is.fiz.* Bir atmosfer basınç altında 1 kg suyun sıcaklığını 14,5 C'den 15,5 C'ye çıkarmak için gereken ısı enerjisi miktarı, kilokalori. (s. 428)

desibel *is. Fr. décibel fiz.* Ses şiddetini gösteren birimin onda biri. (s.641)

dizyem *is. Fr. dixième* Sıcakölçerde santigradın onda biri. (s. 687)

gramkuvvet *is. Fr. gramme + Ar. kuvvet fiz.* Bir gram kütleyle 45°enlemindeki deniz yüzeyinde yerin uyguladığı kuvvet, gramağırlık. (s. 989)

gramsantimetre *is. Fr. gramme + centimètre fiz.* Bir gram ağırlığında bir cismin 1 cm yer değıştirmesini sağlayan enerji birimi, kilogrammetrenin yüz binde biri. (s.989)

kiloamper *is. Fr. kiloampere fiz.* Değerli bin amper olan akım şiddeti birimi. (s.1441)

kilogramağırlık, -ğı *is. fiz.* Bir kilogramlık bir kütlenin yer tarafından çekilmesini sağlayan güce yani 9,81 Newton'a eşit olan güç birimi, kilogramkuvvet. (s.1441)

kilogrammetre *is. (kilogramme'tre) Fr. kilogrammetre fiz.* Bir kilogram ağırlığındaki bir gücün, uygulandığı maddi bir noktayı güç doğrultusunda bir metre yer değıştirmesiyle yapılan işe eşit iş birimi. (s.1441)

kilohertz *is. Fr. kilohertz fiz.* Bir saniyede bin titreşimi olan elektromanyetik dalga boyu ölçüsü birimi (s.1441)

kilojul, -lü *is. Fr. kilo-joule fiz.* Bin jul değerinde iş birimi. (s.1441)

kilosikl *is. Fr. kilocycle fiz.* Saniyede bin devir olan elektrik akımının frekansını ölçmek için kullanılan birim. (s.1441)

kiloton *is. Fr. kilotonne mat.* Değeri bin olan kütle birimi. (s.1441)

kilovat *is. Fr. kilowatt fiz.* Bin vatlık bir güç birimi. (s.1441)

kilovat saat, -ti *is. fiz.* Bir kilovatlık gücün bir saatte verdiği iş ve enerji birimi. (s.1441)

kilovolt *is. Fr. kilovolt fiz.* Değeri bin volt olan elektrik gerilimi veya potansiyel farkı birimi. (s. 1441)

mikroamper *is. Fr. micro-ampère fiz.* Amperin milyonda birine eşit akım şiddeti birimi. (s.1680)

milibar *is. Fr. milibar fiz.* Bir barın binde biri değerinde atmosfer basıncı ölçü birimi. (s.1682)

milimikron *is. Fr. millimicron mat.* Bir mikronun binde biri (m) (s.1682)

om (II) *is. Alm. Ohm fiz.* Elektrik direnç birimi. (s.1801)

radyan *is. Fr. radian mat.* Bir dairede yarıçap uzunluğundaki yay parçasını gören merkez açıya eşit açı ölçme birimi. (s.1958)

reomür *is.* (*Réaumure* adından) *fiz.* Suyun buz tutması 0 °C, kaynaması 80 °C olarak esas alınıp ikisi arası seksen eşit parçaya bölünerek elde edilen sıcaklık birimi. (s.1974-1975)

santim *is.* *Fr. centime mat. 1.* Bazı ülkelerde kullanılan para biriminin yüzde birine eşit olan küçük para birimi. (s.2029)

viskotize değeri *is.* 100 cm³ sıvının akıcılık ölçęęi olarak kullanılan kabın deliğinden boşalma süresinin saniye olarak miktarı. (s. 2487)

voltamper *is.* *Fr. voltampere fiz.* Dalgalı gerilimde, 1 volt olan bir gerilim altında 1 amperlik akımın ürettiği güç birimi. (s.2490)

3.1.2. Derleme Sözlüğü'nde (2019) ölçü bildiren kavramlar

Bu sözlükte 1932 yılına kadar yazı dilimize girmemiş ve 1932-1960 yılları arasında, yurdumuzun türlü bölgelerinde halk ağzından derlenmiş olan Türkçe veya Türkçeleşmiş sözlere yer verilmiştir. Eser, iki büyük derlemenin verimidir:

Birinci derleme, 1932-1934 yıllarında yapılmıştır. Altı ciltlik Söz Derleme Dergisi bundan çıkmıştır.

İkinci derleme 1952-1959 yıllarında yapılmış ve birinci derlemeden birkaç kat daha verimli olmuştur. Her iki derlemenin birleştirilmesinden de eserin tamamı meydana gelmiştir.

Ana Dilden Derlemeler'de bulunduğu halde birinci ve ikinci derlemelerle ulaşılamayan sözler de bu baskıya alınmıştır. Bu eser birinci ve ikinci derleme yoluyla yurdun çeşitli bölgelerinden söz derlemiş olan binlerce dilseverin TDK'ye göndermiş oldukları 600.000'den fazla sözcüğe, fişe dayanmaktadır.

Birinci derlemeye katılan ve sayıları dört beş bin kadar olan derleyecilerin bir listesi yoktur. İkinci derlemeye katılanların sayısı ise 917'dir. İkinci derleme için bütün yurttan bir gönüllü derleyiciler örgütü kurup sekiz yıllık program ve güdümlerle derlemeyi başarılı bir sonuca vardiyan, sonra da fişleri sözlük haline getirme çalışmalarına yön veren, Kurumun Derleme – Tarama Kolu Başkanı Ömer Asım Aksoy'dur.

Bu cilt için birinci ve ikinci derleme fişlerini birer birer incelemek ve bunlara Ana Dilden Derlemeler'deki sözleri katmak suretiyle eserin müsveddesini hazırlayanlar Uzman Şakir Ülkütaşır, Uzman Aycan Ünver, Emer Vardarlı, Gülten Cankoçak, Yaşar Cankoçak ve Olcay Sarıbaş'tır. Bu cildin baskı provalarını Emel Vardarlı ve Cem Dilçin asıl fişlerle

karşılaştırarak tekrar tekrar gözden geçirmişler ve gereken düzeltmeleri yapmışlardır (TDK, DS, s. V-VII).

Çalışmada eserde tespit edilen kavramların kullanıldığı ilçeler (*) işareti ile gösterilmiştir.

3.1.2.1. Ağırlık bildiren ölçü kavramları

abra (I) : Dara: *Şu kabın abrasını aliver.* (-Çr. ve köyleri, *Merzifon köyleri –Ama., *Zile –Tokat, *Hilvan, *Suruç, *Siverek, *Birecik –Urfa, -Nğ.) (I/27)

albe: Teraziyi dengeye getirmek için hafif tarafa konulan ağırlık. (Güney Anadolu) (I/208)

avra (II) : Dara. (*Kırıkhan, Amik – Hat. ; Alçadağ *Elbistan - Mr) (I/390)

ayar (I) : **1.** Bir tahıl ölçüsü. (Hocalar *Sandıklı -Af.; *Çal köyleri –Dz.; Sürez, *Bozdoğan –Ay.; Falaka *Bayındır, Ulucak, *Menemen, Cumaova, *Tire –İz.; *Akhisar, *Turgutlu –Mn.; *Edremit –Ba.; *Emet ve köyleri, Üçhöyük *Altıntaş, *Karahallı -Kü. ve köyleri; Aşağılıca –Es. (s.407). **3.** Bir zeytinyağı ölçü birimi ve kabı. (*Kilis –Gaz.) (I/407)

aynalı (II) : 500 dirhem ağırlığında urgan. (*Tire – İz.) (I/427)

batman: Aşağı yukarı 11,5 kg. a eşit (9 okka) ağırlık ölçüsü. *Ağır otur ki batman gelesen: ağırbaşı ol ki, herkes hürmet etsin* (Erzurum) (Erzurum İli Ağızları, İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler, Efrasiyap Gemalmaz, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1995, 3 cilt) (<https://sozluk.gov.tr/> 06.11.2022)

batman: Sekiz kiloluk eski bir ağırlık ölçüsü (Malatya) (Malatya İli Ağızları, İnceleme - Metinler - Sözlük ve Dizinler, Cemil Gülseren, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2000, 448+10 s.) (<https://sozluk.gov.tr/> 06.11.2022)

batman: Sekiz okkalık bir ağırlık ölçüsü. (Artvin Yusufeli Uşhum köyü) (Artvin Yusufeli Uşhum köyü, Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı, Zikri Turan, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2006, 324+20 s.) (<https://sozluk.gov.tr/> 06.11.2022)

bir çelik, bir çerik: Dört batman. (*Boyabat – Sn.) (I/698)

bitimi ölçü: Yüz dirhem. (-Ank.) (I/711)

buçuk (I) [buçukla, buçuklağa, buçuklağı] **1.** 160 gramlık bir ağırlık ölçüsü. (Aşağıkaraçay *Acıpayam – Dn.; Pisi –Mğ.) **2.** 250 gramlık bir ağırlık ölçüsü. (Ortaköy

*Şarkışla – Sv.) **3.** 300 gramlık bir ağırlık ölçüsü. (Akkışla –Kr.) **4.** Yarım kilelik ölçü. (Akçalar *Seydişehir –Kn.)

[buçukla]: (*Söğüt –Bil.; Çeltikçi *Orhangazi –Brs.; *Elmalı ve köyleri –Ant.)

[buçuklağa]: (Bozan –Es.; Kışla *Elmalı –Ant.)

[buçuklağı]: (İkipınar *Mihalıççık, Bozan, Tokat –Es.; Konurlar *İnegöl –Brs.)

5. Yarım batman (7.697 kg.lık eski bir ölçü) sıvı alan kova, kap(*Ermenek –Kn.) **6.** 5.052 litre su alan kap. (*Ermenek ve köyleri –Kn.) **(I/777)**

cin (III) : Okka: *Beş cin elma sattım.* (*Mersin –İç.) **(II/974)**

çanak (III) : **[çanağ -2]** 1.Üç okkalık bir çeşit tahıl ölçüğü. (*Alaşehir köyleri –Mn.; -Ba.; -Ks.; Çöplü *Gürün, *Kangal –Sv.)

[çanağ -2]: (-Ml.; *Gürün – Sv.) **(II/1067)**

çap: 80 kg. lık buğday birimi. (Vn.) **(VI/4478)**

çap (I) : Tahıl ölçüğü. (*Erciş –Van; -Bt.; -Dy.; Dere *Pertek –Tunceli; *Haymana, Ortabereket –Ank.) **(II/1072)**

çeki (V) [çekü (II)]: Ağırlık ölçüsü (1 kg.): *Bize bir çeki tuz aliver.* (Tefenni –Brd.; *Bergama –İz.; –Mn.; *Susurluk –Ba.; Süle –Gm.; Kaptanpaşa ve köyleri *Çayeli –Rz.; Kızıllıçakçak *Arpaçay –Kr.; -Md.; Aşudu *Darende –Ml.; *Nizip –Gaz.; Kertmekaracaveran *Kangal, Eskiköy –Sv.; *Bor –Nğ.; Bağyaka *Finike, Çaldır –Ant.; Kerkük, Mora, Lefkoşa –Kıbrıs)

[çekü (II)] : (Uluşiran *Şiran – Gm.) **(II/1112)**

çelik (IX) : On kiloluk hububat ölçüğü. (Çandır –Gr.; Taşoluk *Göksun, *Afşin;; *Elbistan-Mr.; Karaözü *Gemerek –Sv.; Salkuma –Ky.) **(II/1123)**

çerik (I) [cerik (I)]: Altı kiloluk bir çeşit hububat ölçüsü (-İst.; *Osmancık, Yazır *Sungurlu, *Mecitözü, Saray –Çr.; *Kavak –Sm.; *Zile –To.; *Şebinkarahisar, Parak *Alucra –Gr.; Uluşiran *Şiran –Gm.; Güney *İkizdere –Rz.; *Nazimiye –Tn. Gündüzbey *Yeşilyurt –Ml.; *Yıldızeli, *Şarkışla, Çepni *Gemerek –Sv.; İncirli Yz.; Solakuşağı *Şereflikoçhisar –An.; *Mucur –Krş.; Akkışla *Bünyan –Ky. -Nş.; -Nğ.; Argıthanı *İlgın –Kn.)

[cerik (I)] : (*Turhal – To.; *Maçka – Tr.; Küçükçayır – Rz.) **(II/1146).**

çerik: Kilenin (32 kg) dörtte biri (8 kg) (Kırşehir) (Kırşehir ve Yöresi Ağızları, İnceleme Metinler-Sözlük, Ahmet Günşen, Ankara, Türk Dil Kurumu,2000, 506+24 s.) (<https://sozluk.gov.tr/07.11.2022>)

çıtır (III): Hububat ölçüsü, kile. (Ezm.) (II/1194)

çinik (III) [canak -2, cinik (IV)]: Sekiz kiloluk bir hububat ölçüsü, şinik. (Çıkrık *Mecitözü –Çr.; *Merzifon ve köyleri –Ama.; Uluşiran *Şiran –Gm.; Zevker *Refahiye –Ezc.; Elmalı; *Elbistan –Mr.; Karaözü, Çepni *Gemerek, Sincan *Divriği –Sv.; Gökdere; *Akdağmadeni, Gökçekışla *Yerköy –Yz.; *Mucur –Krş.)

[*canak -2*]: (*Darende – Ml.; *Gürün –Sv.)

[*cinik (IV)*]: (Sürez *Bozdoğan – Ay.) (II/1228)

dartı (V) : 1.Tartı, ölçü, ağırlık. (*Eğridir köyleri –Isp.; *İğdır –Kr.; -Gaz.; -Mr. ve çevresi; *Yerköy –Yz.) 2. Terazî, kantar vb. ağırlık ölçme aletleri. (Eğridir köyleri – Isp.; *İğdır –Kr.) (II/1373)

demirli (I) : Onbeş kilo buğday alan bir ölçek. (Nilüfer, Hasköy, Narlı, İhsaniye –Brs.; Sm.; -Tr. köyleri; Havsı *Kelkit –Gm.; *Koyulhisar –Sv.) (II/1418)

direk (II) : 25 ile 40 şinik arasında değişen ve tohum ölçmeye yarayan ölçü. (-Tr.) (II/1512)

direm (I) : Bir ağırlık ölçüsü, dirhem. (Eber *Dinar –Af.; Çeltek, Çuvallı, Kavak;; *Yeşilova –Brd.; Bekilli *Çal, Kösten, Honaz –Dz.; Kerem *Burhaniye –Ba.; -Çr.; Engiz *Bafra –Sm.; Danışman *Fatsa –Or.; Çilehane *Reşadiye –To.; Denizli, Beşikdüzü *Vakfikebir –Tr.; Karaözü *Gemerek, Telin, *Gürün –Sv.) (II/1513)

doldu : İki gaz tenekesi tahıl alan bir ölçek. (Kozluca –Brd.) (VI/4489)

dolu: 1. Kile denilen ve 24 kilo buğday alan bir tahıl ölçeği. (Kozluca, Hacılar, Karamanlı *Tefenni –Brd.; *Sarayköy köyleri, Eziler *Buldan, *Güney, Bereketli *Tavas –Dz.; Karahüyük –Kn.) 2.12 Kg. buğday alan bir tahıl ölçeği. (Oğuz *Acıpayam –Dz.; Eymir *Bozdoğan –Ay.; Mesken *Yatağan –Mğ.) 3. 6 Kg.lık tahıl ölçeği. (*Tire –İz.) (II/1547)

eğme (II) : Altı okka buğday alan ağaç ölçek. (Çiftlik, -Nğ.) (III/1681)

evlek (II) : On kiloluk tahıl ölçüsü. (Sökün *Silifke –İç.) (III/1810)

grat : Altı kiloluk tahıl ölçeği. (*Ağın, *Keban –El.) (III/2053)

grat: Bir çeşit tahıl ölçeği. (-Ml. ve çevresi) (III/4511)

godik (II) [gödek (IV)] 1. Altı okkalık bir tahıl ölçęęi. (*Kemah ve çevresi-Ezc.;*Keban-El.; Kesme *Divriği-Sv.) **2.** Timin denilen tahıl ölçęęinin sekizde biri. (*Ağın, Arapkir, -Ml.) **3.** Şinik denilen tahıl ölçęęinin yarısı. (-Kn.)

[**gödek (IV)]:** (Erbaa – To.) (III/2092)

got: **1.** Tahıl ölçüsü. (-Gm.; *Şavşat ve köyleri –Ar.; Haşhaşı –Ezc.; -Bt.) **2.** Bir kile alan ölçek, Şinik. (-Çr.; Nefsiköseli *Görelle –Gr.; -Ez.-Kn.). **3.** Beş okkalık ölçek. (-Rz.). **4.** Altı okkalık ölçek. (-Tr.) **5.** On iki okkalık ölçek. (-Tr.) (III/2108)

gödük (I) : On iki ya da on beş okkalık eski bir tahıl ölçüsü. (*Çarşamba – Sm.; Sarıköy *Merzifon –Ama.; Çilehane *Reşadiye –To.; Kuzköy *Ünye, Sarıca *Gölköy, -Or.; *Şebinkarahisar –Gr.; *Zara, Hacıilyas *Koyulhisar, *Divriği –Sv.) (III/2126)

gödük: On ya da on iki okkalık tahıl ölçüsü, ağaçtan yapılmış ölçü kabı (Ordu) (Ordu İli ve Yöresi Ağızları, İnceleme-Metinler-Sözlük, Necati Demir, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2001, 360 s.) (<https://sozluk.gov.tr/07.11.2022>)

güççük (II) [güççük (II)] : **1.** Üç okkalık tahıl ölçęęi. (*Beşiktaş –İst.; Yukarıkale *Koyulhisar Sv.)

[**güççük (II)]:** (Diktaş *Divriği – Sv.)

2. En küçük rakı şişesi (250 gramlık). (*Milas –Muğla) (III/2211)

gülek (II) : Bir tahıl ölçüsü. (*Bor –Nę.; Yeniköy *Ereğli –Kn.; Misis –Ada.) (III/2218)

güvlek: İki teneke tahıl. (Aslanköy, Tahanlı *Mersin –İç.) (III/2242)

hevayi: Sekiz okkalık bir çeşit buğday ölçęęi. (*Şarkikaraağaç – Isp.) (III/2350)

kabak (III) : Kilenin 1/16 ölçüsünde bir tahıl ölçęęi. (-Kü.; Balcalı, İrmaksırtı *Çarşamba –Sm.; *Merzifon –Ama.) (IV/2579)

kadak (III) : Üç tanesi bir okka olan ağırlık ölçüsü (-İst.) (IV/2589)

kadoz: On okkalık fiçi. (-İst.) (IV/2592)

kapçiyek: Tahtadan yapılmış bir kiloluk tahıl ölçüsü. (Çayağzı *Şavşat –Ar.) (IV/2633)

kapran (V) : Tahıl ölçęęi, Şinik. (*Ceyhan –Ada.) (IV/2636)

kaşık (I) : Değirmencinin öğütme payı olarak aldığı tahıl ölçüsü. (-Isp.; Narlıdere –Dz.; Eymir*Bozdoğan –Ay.; -Ba.; -Kü.; Mesken *Yatağan –Mę.) (IV/2680)

kat (III) : 6 okka tahıl alan silindir biçiminde, ağaçtan yapılmış bir tahıl ölçeği. (-Tr.; -Ezm.; -Ezc.) (IV/2682)

kavas (II) : Buğday ölçülen şınık. (Karahüyük –Kn.) (IV/2688)

kırata (I) : 12 kg.lık tahıl ölçeği. (*Antakya –Hat.) (IV/2817)

kel (V) : Yarım (ağırlık ölçüsü için) : *Kel okka yapağı aldım.* (*Ereğli –Konya) (s. 2725)

kel okka: Yarım okka. (-Nğ.) (IV/2736)

kıvrınka: Ağırlık ölçüleri (kg.'dan önce kullanılan). (-Kr.) (VI/4560)

kile: İki gaz tenekesi oylumunda tahıl ölçeği. (-Mğ.) (VI/4561)

kobak (VIII) : Otuz kiloluk tahıl ölçeği. (-Sn.; -Sm.) (IV/2890)

kodak (III) : Bir buçuk okkalık tahıl ölçeği. (Kargı *Tosya –Ks.; -Sv.) (IV/2897)

kodik (IV) [kodik (VI), kofa (II) -2]: Beş, altı okkalık, tahtadan yapılmış tahıl ölçeği. (-Ezc.; *Ağın –El.)

[**kodik (VI)**]: (-Dy.; -Sv.)

[**kofa (II) -2**]: (-Rz.) (IV/2899)

kot: Altı-sekiz kilo tahıl alan tahtadan yapılmış bir ölçek. (-Ama.-Trabzon ve ilçeleri; Güneyce, -Rz.; *Ahıska –Kr.; *Ahlat –Bt.; -Ky.) (IV/2936)

kozak (V) : Üç okka ağırlığında bir çeşit ekin ölçeği. (-Sn. ve çevresi-Sm.) (IV/2946)

ködük: On iki ya da on beş okkalık tahıl ölçeği. (-Ama. ve köyleri) (IV/2949)

kuranga: Yüz dirhem. (Dağyanı *Tire –İz.) (VI/3006)

kutla (I) [kutu (II)]: **1.** On iki okkalık, ağaçtan yapılmış tahıl ölçeği, şınık. (Ulucak *Menemen –İz.; Bayırköy *Gelibolu. –Çkl.; Safraköyü, *Bakırköy –İst.; Malkoç –Ed.).
2. Yarım kile. (*Mustafa Kemal Paşa –Brs.)

[**kutu (II)**]: (*Gülner – İç.; -Kıbrıs)

2. 20 okkalık ölçü kabı. (Kılış – İz.) (IV/3018)

mintan: Tahıl ve baklagilleri ölçmeye yarayan, ortalama 5-8 kg. alabilen bir ölçek. (Aslanapa *Emet köyleri, -Kü.) (IV/3203)

mintan (I) : 5-8 kg alan tabi ölçeği. (*Gediz Kü.) (VI/4599)

misgal < Ar. *miskal*: kuyumcuların kullandığı 5 gr.lık ağırlık ölçüsü. (Erzurum)
(Erzurum İli Ağızları, İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler, Efrasiyap Gemalmaz,
Ankara, Türk Dil Kurumu, 1995, 3 cilt) (<https://sozluk.gov.tr/08.11.2022>)

moduk (II) : Sekiz kilo alabilen bir tahıl ölçüğü. (-Çr.) (IV/ 3208)

mucur (II) [mocur (II), muçu (VI), mucur]: Sekiz kilo alabilen bir tahıl ölçüğü. (-Isp.; Kıbrısçık –Bo.; Davutlar, Kamış –Zonguldak; Aşağıkayı *Tosya –Ks.; *Kurşunlu –Çkr.; *İskilip, *Sungurlu-Çr.-Sm. ve ilçeleri; Sarıköy *Merzifon, -Ama.; -Tokat ve çevresi; Sarıca *Gölköy –Or.; Parak *Alucra, *Şebinkarahisar –Gr.; *Ağın –Elazığ; *Darende,*Arapkir-Ml.-Sv. ilçe ve köyleri; Peçenek *Kızılcahamam, Çanılı *Ayaş – Ank.; -Ky.; -Krş.)

[**mocur (II)**]: -Ks.; Hacıilyas *Koyulhisar – Sv.; *Mucur –Krş.)

[**muçu (VI)**]: (*Çumra – Kn.)

[**mucur**]: (Çöplü *Gürün –Sv.) (IV/3215-3216)

mut (V) : Elli şiniklik tahıl ölçüğü. (Karamanlı, Başpınar, *Tefenni, Salda *Yeşilova – Brs. Kızılhisar *Acıpayam –Dz.; Çepni, Karaözü *Gemerek –Sv.; Genezin *Avanos Nş.; -Ky.; Çandırlar, Feke –Ada.; Şeydiler *Fethiye –Mğ.) (IV/3226)

mücevveze: Altı kilelik ürün alan torba. (Evdim, Limasol –Kıbrıs) (IV/3228)

nimenim: Eski bir ağırlık ölçüsü, yirmi beş dirhem. (Kızılhisar-Dz.; Pisi-Mğ.) (IV/3252)

nislik: Bir tahıl ölçüğü, şinik. (Süleymaniye *Buldan –Dz.; Kurucaoluk *Susurluk ; Ba.; Deliorman göçmenleri –İst.; -Ed.; *Lüleburgaz –Krk.; Kızılpınar *Saray –Tk.) (IV/3523)

nüğü: 1. Bir okka. (Pekün *Kelkit – Gm.) 2. Bir okkalık kap. (*Boyabat –Sn.) 3. [->nüğü -1] 4. [-> nüğü -2] 5. [->nüğü -3] 6. [->nüğü -4]

nüğ [nū -2, nuh, nü, nügi -1, 2; nüğü -3, 4, 5, 6; nüğ -1, 2; nüü, nüv, nüvi]: 1. İki yüz dirhemlik ağırlık ölçüsü, yarım okka. (*Mecitözü-Çr.; Merkepçi, Kışlacık –Ama.; -To.; -Ur.; -Ky.; Sarılar *Avanos –Nş.; *Bor –Nğ.; Maksutlu *Şarkışla –Sv.; -Kn.; *Kadirli – Ada.)

[**nū -2**]: (-Ks.; *Mucur –Krş.)

[**nuh**]: (-Isp. ve çevresi)

[**nü**]: (*Sungurlu –Çr.)

[**nügi -1**]: (Ciritdüzü *Şavşat -Ar.; *Çumra -Kn.)

[**nügü -3**]: (-El.; - Bt.; Köşker -Krş.; Muncusun -Ky.; *Ürgüp -Nş.)

[**nüğ -1**]: (*Mecitözü -Çr.; *Bünyan -Ky.)

[**nüü**]: (-İst.; *Afşin ve köyleri -Mr.; -Ada.)

2. Okkanın dörtte biri, yüz dirhem. (-Kü.; -Ml.; -Gaz.; Lorşun *Elbistan -Mr.; -Nğ.)

[**nügi -2**]: (Çavdarlı, Yavuz *Şavşat -Ar.)

[**nügü -4**]: (*Niksar -To.; *Nizip -Gaz.)

[**nüv**]: (-Ky.)

[**nüvi**]: (-Keskin -Ank.)

3. Okkanın sekizde biri, elli dirhem. (*Boyabat -Sn.)

[**nügü -5**]: (Vezirköprü -Sm.)

[**nüğ -2**]: (Aybastı -Or.; Çamoğa *Divriği -Sv.)

4. Okkanın altıda biri. (*Gürün -Sv.)

[**nügü -6**]: (*Antakya -Hat.) (IV/3258)

nümenim: Yirmi beş dirhem. (Garipköy, Aşağıkaraçay, Kate -Dz.) (IV/3258)

okke: Okka. (Hasanoğlan -Ank.) (V/3276)

önge (II) [önge -1, 2; önke]: 1. Elli dirhem. (eski bir ağırlık ölçüsü). (*Uluborlu -Isp.; Balçova -İz.; Bektaşlı -Yz.; Zile *Develi, Akkışla *Bünyan, Küpeli *Sarıoğlan, Ortaköy, Karahisar *İncesu, Fakıekinciliği *Pınarbaşı -Ky.; -Nş.; *Bor -Nğ.; Sille, Kızılviran, Balay *Ermenek -Kn.; *Manavgat, *Akseki -Ant.)

[**önge -1**]: (-Isp.; Reşadiye *Develi -Ky.; Afşar *Hadım -Kn.)

[**önke**]: (-Ky.)

2. Yüz dirhem (eski bir ağırlık ölçüsü). (Cebel *Eğridir -Isp.; Dengere *Tefenni -Brd. Kozlar, Ovacık *Tavas, Aşağıkaraçay*Acıpayam, Kale, Garipköy, Kızılcıca -Dz.; Erbeyli, ömerbeyli *Karacasu -Ay.; Çamköy, *Bergama, Tire -İz.; -Sv.; *Mucur-Krş.; Genezin *Avanos -Nş.; -Ky.; -Kn. ve köyleri; Büyükelvat *Akseki-Ant.; *Köyceğiz, Pisi -Mğ.; -Kıbrıs)

[**önge -2**]: (Cebel -Isp.)

3. Yarım okka. (Nikfer –Dz.; *Mutköyleri –İç.; *Akseki –Ant.; -Mğ.) (V/3341)

pinter (II) : 1. Kilenin (20-25 kg.) dörtte biri, bir şinik. (*Kırkağaç –Mn.; Muradiye *Susurluk –Ba.; -Brs. ve ilçeleri) **2.** Şiniğin yarısı. (İshaklı *Bolvadin –Afyon; *Düzce –Bo.) (V/ 3458)

put (I) : 16 Kg.lık ağırlık ölçüsü. (Yavuz, Çayağzı *Şavşal -Ar.-Kr.) (V/3494)

sağrak (II) : Tahıl ölçęi, şinik. (*Alanya –Ant.) (V/3516)

seklem (I) : 1. 70-90 kg tahıl alabilen yün ya da kıl çuval. (*Şarkışla –Sv.; Tekeler *Silifke –İç.) **2.** Dolu çuval, yük. (-Ml.; Afşar, Pazarören *Pınarbaşı, *Bünyan –Ky.) (V/4682)

seklem (II) : 10 batman (un vb. şeyler) : *Altı nüfuslu eve bir seklem un bi ay gider.* (*Ereğli –Kn.) (V/3573)

seklem (II) : Yarım, yarıma yakın eksik. (Afşar, Pazarören *Pınarbaşı –Ky.; Kösekaş *Hacıbektaş –Nş.) (VI/4682)

siyırma gantar: Kantarın en son çektiği ağırlık. (Uluşiran *Şiran Gm.) (VI/4695)

silme (I) : Sekiz okkalık tahıl ölçęi. (*Elbistan-Mr.) (V/3637)

somar: On altı kiloluk bir tahıl ölçęi. (-Ama. –Trabzon; Güneyce –Rz.; Yaylacık, Bağhca *Arduç –Ar.; İrişli, *Sarıkamış –Kr.; -Ezc.; -Ezm.)

somar: On altı kiloluk bir tahıl ölçęi. (-Ama.; -Tr.; Güneyce –Rz.; Yaylacık, Bağlıca *Arduç –Ar.; İrişli, *Sarıkamış –Kr.; -Ezc.; -Ezm.) (V/3664)

somar: 1. On sekiz okka alan ölçekle on altı kez ölçülmüş tahıl. (Kr. ve köyleri) **2.** Mısır ölçęi. (Şimşirli, Güneyce *İkizdere –Rz.) (VI/4704)

somarı: Değirmencinin aldığı payın ölçęi. (*Kumru –Or.) (V/3664)

sonmar: On altı kilo. (-Ank.) (V/3666)

sümün: Dört kilogramlık tahıl ölçęi. (Ulukışla *Bor Nğ.) (V/4714)

şinik [şınık, şinig]: Tahıl ölçęi. (Bağlıllı *Eğridir, Yukarı Dinek *Şarkıkaraağaç –İsp.; Çöplü *Çivril, Bekilli *Çal –Dz.; Eymir *Bozdoğan –Ay.; Çeltikçi *Orhangazi –Brs.; *Emet ve köyleri –Kü.; *Sivrihisar –Es.; İğneciler *Mudurnu, *Düzce –Bo.; *Akyazı çevresi –Sakarya; Gökmaslı *Şile –İst.; Peşman *Daday –Ks.; *Alaca –Çr.; -Sn.; *Çarşamba –Sm.; *Merzifon –Ama.; Ergan –Ezc.; -Dy.; *Zara, *Koyulhisar –Sv.; -

Yozgat; Bahçeli *Bor –Nğ.; Sille –Kn.; Civanyaylağı *Mersin –İç.; *Milas –Mğ.; *Lüleburgaz –Kırıkkale; Türkgücü *Çorlu –Tk.)

[**şımık**]: (*Mut ve köyleri –İç.)

[**şinig**]: (-Brd.) (V/3782)

şinik [şinnik]: Bir çeşit tahıl ölçęi. (*Dinar –Af.; *Yalvaç, *Gelendost –Isp.; -Brd.; *Gediz –Kü.; Uluşiran *Şiran –Gm.; Akçalar *Seydişehir –Kn.)

[**şinnik**]: Bir çeşit tahıl ölçęi. (*Antakya Hat.) (VI/4729)

şümbül: 110 kiloluk tahıl ölçęi. (Bitlice *Oğuzeli –Gaz.) (V/3797)

tennem: On iki buçuk dirhemlik bir ölçek. (Aşağı Karaçay *Acıpayam –Dz.) (V/3882)

timin: 1.Yirmi ya da yirmi dört kiloluk tahıl ölçęi. (Çöplü *Çivril –Dz.; -Dy.*Ağın –El.; Ağın *Arapkir –Ml.; *Nizip, -Gaz.; *Mersin, *Tarsus –İç.). 2.Dört kiloluk tahıl ölçęi. (*Mut ve köyleri –İç.). 3.İki, iki buçuk kiloluk tahıl ölçęi. (*Ermenek –Kn.) (V/3935)

4. Yirmi dört kiloluk ölçü birimi. (Çüngüş, Çermik Dy.) (Diyarbakır İli Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağzı, Dil İncelemesi, Metinler, Sözlük, Sadettin Özçelik - Erdoğan Boz, Ankara, Türk Dil Kurumu,2002, 10+260 s.) (<https://sozluk.gov.tr/08.11.2022>)

timinna: Buğday ölçęi: *Buğdayın timinnası üç meci diyeye çıktı.* (Şekeroba –Mr.) (V/3935)

timinnağı [timinneğe]: Altı okkalık tahıl ölçęi : *Timinnağı doldu mu ?* (*Divriği –Sv.)

[**timinneğe**]: (-Gaz.; Dişbudak *Divriği –Sv.) (V/3935)

toht (II) : 160 gramlık ağırlık ölçüsü. (-Bt.) (V/3947)

toplama (II) : Altı okkalık sepet : *Bağdan bir toplama üzüm aldım.* (-Ed.) (V/3966)

tuht: 1.Elli dirhemlik eski bir ağırlık ölçüsü (bir dirhem 31 desigrama eşittir). (-Kü. -Gr.; Pekin *Kelkit –Gm.; *Yusufeli –Ar.; -Van; -Bt.; -Dy.; ; El.; -Ml.). 2.Terazi. (*Şebinkarahisar –Gr.; *Suşehri –Sv.) (V/3989)

3. Yün tartmakta kullanılan üç yumurta ağırlığına eşit bir ölçü. (Ezm.) Erzurum İli Ağızları, İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizinler, Efrasiyap Gemalmaz, Ankara,Türk Dil Kurumu,1995, 3 cilt) (<https://sozluk.gov.tr/08.11.2022>)

tümürlevü: Yirmi kiloluk tahıl ölçęi. (*Ağın –El.) (V/4013)

umcur: **1.** Üçbeş okka buğday alan ölçek. (*Şebinkarahisar –Gr.). **2.** Şiniğin dörtte biri. (Aşağı Kayı *Tosya –Ks.) (VI/4038)

urup (I) [urub]: **1.** Bir çeşit tahıl ölçeği. (Ks. ve çevresi; Çayağzı *Şavşat Ar.; Afşar, *Pazarören *Pınarbaşı Ky.; Ulukışla *Bor Nğ.; Müsgebi *Bodrum Mğ.)

[urub]: (*Bor –Nğ.) (VI/4788)

ünke: Elli dirhem. (-Kn.) (VI/4068)

yarım (I) 1. Gaz tenekesinin yarısı oylumunda bir tahıl ölçeği. (Kumdanlı *Yalvaç –Isp.; *Alaşehir köyleri –Mn.; Karak *Yıldızeli, Hacıılyas *Koyulhisar –Sv.) **2.** Bir tahıl ölçeği. (*Mengen, *Düzce –Bo.; Ağlı *Küre –Ks.; *Kurşunlu –Çkr.) **3.** Tahıl ölçeğinin yarısı. (-Ama.). **4.** Gaz tenekesinden bu yük, tahtadan yapılmış tahıl ölçeği. (Bağlıca *Ardanuç –Ar.). **5.** Bir gaz tenekesi oylumunda tahıl ölçeği. (*Araç köyleri –Ks.; -Ezm.; *Ağın –El.; -Nğ.). **6.** On iki kiloluk tahıl ölçeği. (*Ağın –El.) (VI/4186)

yarımlâ [yarımlağa -1, yarımlağı -4]: **1.** Yarım kilelik tahıl ölçü birimi. (Yazırlı *Nazilli –Ay.; *Sivrihisar –Es.; *İskilip –Çr.; -Gaz.; Bahçeli *Bor –Nğ.)

[yarımlağa -1]: (*Bozdoğan –Ay.; Tokat -Es.*Zile ve köyleri –Tokat; *Çarşamba –Sm.; *Nizip –Gaz.; *Afşin –Mr.; -Sv.)

[yarımlağı -4]: (*Bor –Nğ.)

2. Dörtte bir kile oylumunda tahıl ölçü birimi. (*Bozdoğan –Ay.)

yarımlağa 1. [-> yarımlâ -1] 2. Yedi kilo tahıl alan, tahtadan bir tahıl ölçeği. (Eldelek *Elbistan –Mr.). **3.** On litre tahıl alan ölçek. (*Gürün –Sv.) (VI/4186)

yarımlağı [yarımlık (IV)]: **1.** Şinik denilen tahıl ölçü biriminin yarısı. (Uluğbey *Senirkent –Isp.; -Çr.; *Mut ve köyleri –İç.) **2.** Timin denilen tahıl ölçeğinin yarısı. (-Gaz.) **3.** Şinik denilen tahıl ölçü biriminin dörtte biri. (Genezin *Avanos –Nş.) **4.** [yarımlâ -1] **5.** On beş kilo buğday alan ve şinik de denilen bir ölçek. (-Nğ.)

[yarımlık (IV)]: (Hacıılyas *Koyulhisar –Sv.) (VI/4187)

yarımlanma: Bir kilenin otuz ikide biri. (-Sm. ve köyleri) (VI/4187)

[yarımlağı -4]: Yarım kilelik tahıl ölçü birimi. (*Bor –Nğ.) **1.** Şinik denilen tahıl ölçü biriminin yarısı.. (Uluğbey *Senirkent -Isp.-Çr.; *Mut ve köyleri –İç.). **2.** Timin denilen tahıl ölçeğinin yansı. (-Gaz.) **3.** Şinik denilen tahıl ölçü biriminin dörtte biri. (Genezin *Avanos –Nş.). **5.** On beş kilo buğday alan ve şinik de denilen bir ölçek. (-Nğ.) **6.** Yarım

gaz tenekesi büyüklüğünde tahıl ölçeği. (*Zile ve köyleri Tokat; *Bor Ng.)
(<https://sozluk.gov.tr/08.11.2022>)

yarımna: On iki kilo buğday alan bir tahıl ölçeği. (İğneciler *Mudurnu –Bo.) (VI/4187)

yük (I) : 1. Beş kilelik ya da aşağı yukarı yüz kiloluk ürün. (Bağlılı, Anamos *Eğridir, Çandır *Sütçüler –Isp.). 2. Hayvan üstündeki iki küfe ağırlık. (*İskilip –Çr.) (VI/4330)

zağrak (I) : Altı okka tahıl alan kile. (*Gazipaşa –Ant.) (VI/4345)

3.1.2.2. Alan bildiren ölçü kavramları

batman (III) : 200 m2 lik arazi ölçüsü. (*İğdır köyleri – Kr.) (I/572)

dölüm: 1. Eni ve boyu kırkar arşın olan bir yüzey ölçüsü, dönüm. (İğdir *Çivril –Dz.; *Bor –Ng.; İncekum *Silifke –İç.) (II/1579)

dönek (VIII) : 1. Eni ve boyu kırkar arşın olan bir yüzey ölçüsü, dönüm. (*Sorgun köyleri –Yozgat) (s. 1593) 2. Tarlayı sürerken hayvanları yormamak için tarlanın ayrıldığı eşit parçalardan herbiri: *Döneği kısa yap, öküzler yorulmasın.* (*Eğridir köyleri –Isp.; *Sarayköy köyleri –Dz.; Aliköy *Çaycuma –Zn.; Bügdüz –Çr.; *Merzifon köyleri –Ama.; Çilehane *Reşadiye –To.; Uluşiran *Şiran –Gm.; -Kr. Ve köyleri; *Refahiye çevresi –Ezc.; *Afşin –Mr.; *Kaman –Krş.) (II/1583)

evlek (I) : 1. Tarlaya tohum ekmek için saban iziyle bölünen kısımlardan her biri. (Beylerli -Dz.; Toygar *Nazilli –Ay.; *Edremit ve çevresi, Yeniköy –Ba.; Sarıkavak –Es.; *Kandıra –Kc.; iğneciler *Mudurnu, *Düzce, -Bo.; Genek –Çkr.; Buğabağı –Çr.; *Merzifon ve köyleri –Ama.; Karkıncık, Kızık, Çanlıbel *Artova, Zora, Çat, Çiftlik *Reşadiye –Tokat; Uzunmusa –Or.; Uşhum, Erkinis *Yusufeli-Ar. -Kr.; Keçek *Oltu –Ezm.; Cenciğe, *Refahiye ve çevresi –Ezc.; *Ağın, *Keban –El.; Aşudu *Darendede –Ml.; *Antakya ve köyleri, Hisarcık*Yayladağı-Hat.; Bizevi, Vazıldan *Divriği, Hacıilyas *Koyulhisar, *Zara, Soğukpınar *Kangal, -Sv.; Solakuşağı *Şereflikoçhisar, Sobran *Nallıhan –Ank.; *Mucur –Krş.; Avşar aşireti *Pınarbaşı -Ky. ve köyleri; Bahçeli *Bor –Ng.; *Ermenek –Kn.; *Fethiye ve köyleri –Mğ.; Çavuşköy *Babaeski, Ceylanköy *Lüleburgaz –Krk.; *Saray –Tk.) 2. Bahçelerde sebze vb. şeyleri dikmek için ayrılan parçalardan her biri. (*Sivrihisar –Es.; *Düzce –Bo.; Haciveli, Abana, Bozkurt –Ks.; *Kurşunlu –Çkr.*Merzifon ve köyleri, Zana –Ama.; *Doğubeyazıt –Ağ.; -Ezm.; Hasanoğlan –Ank.; Ky. ve çevresi; *Ermenek –Kn.; Çavuşköy *Babaeski –Krk.) 5. Öküzlerin bir seferde sürebileceği tarla parçası. (*Mersin ve köyleri –İç.) (III/1810)

garık (II) [garıh (1)]: Tarh, bölüm (tarla için): *On garık patlıcan ettik.* (-Isp. ilçe ve köyleri; Kuşbaba *Bucak, Kozağaç *Göhlisar, Kayadibi, Güney *Yeşilova, Başpınar *Tefenni ; Brd.; Oğuz, Darıveren *Acıpayam, Emircik, Çivril, *Sarayköy ve köyleri, Bereketli; *Tavas, Honaz –Dz.; Dallica *Nazilli –Ay.; *Edremit –Ba.; *Eğrigöz, *Emet –Kü.; Sarıkavak, Tokat, *Sivrihisar ve köyleri –Es.; Dadiç –Bo.; *SafranBo. –Zonguldak; Karabüzey *Araç, *Taşköprü, Peşman *Daday –Ks.; *Kurşunlu –Çkr.; *Sungurlu, Çıkrık *Mecitözü, -Çr.; *Merzifon ve köyleri –Ama.; *Erbaa.; *Zile, *Artova –Tokat; Bakana *Şebinkarahisar –Gr.; -Kr.; Çepni, iğdeli *Gemerek, Telin *Gürün, *Koyulhisar, Maksutlu *Şarkışla, Bulak *Kangal –Sv.; Çanlı *Ayaş ; Ank.; *Pınarbaşı, *Bünyan –Ky.; -Nğ.; Hayriye –Ada.; *Mersin ve köyleri –İç.; *Korkuteli –Ant.)

[garıh (1)]: (Hayati *Erbaa –To.; Uluşiran *Şiran –Gm.; Hozat –Tn.; Karaözü, Çepni *Gemerek, Palha *Divriği, *Gürün –Sv.; Sarıhamzalı *Sorgun, Gökdere *Akdağmadeni –Yz.; -Nş.) (III/1925)

gedik (I) : 1. Köyün ya da çiftliğin arazisinin dörtte biri. (-Gaz.) 2. 320 dekarlık alan. (Oğuzeli –Gaz.) (III/1966)

günüük (I) : Bir hektar toprak. (Şabanözü *Polatlı –Ank.) (III/2231)

hak (VI) : Bir dönümlük alan. (-Ks. Ve çevresi) (III/ 2253)

haklık (II) : On iki okka tohumun ekildiği arazi parçası. (Kargı *Tosya –Ks.) (III/2255)

ımbıl (I) : Yüz metre karelik evlek. (*Develi –Ky.) (IV/2475)

kavuştırma (II) : Evleğin yarısı. (*Düzce –Bo.) (IV/2695)

somar : İki dekarlık ölçü (Kr.) (Kars İli Ağızları-Ses Bilgisi, Ahmet B. Ercilasun, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2002, 386+8 s.) (<https://sozluk.gov.tr/08.11.2022>)

somarlık: On altı ölçek tohum ekilen tarla. (Ezc.) (V/3664)

tült: Üçte bir parça : *Bu tarlanın tültü benim.* (*Antakya –Hat.) (V/4010)

3.1.2.3. Hacim bildiren ölçü kavramları

alım (II) : Genişlik, hacim: *Bu çuvalın alımı fazla.* (*Taşköprü –Ks. *Bor –Nğ.) (I/217)

cındık (III) : Bir iki litre hacmindeki küçük kap. (Kekün *Niksar –Tokat) (II/919)

dördül (I) : 2. Hacim ölçüsü, küp: *Sabun kalıbı dördüldür.* (Kınık *Fethiye –Mğ.) 3. Kesiti kare olan, üç dört metre boyunda ağaç direk, dilme (Eğridir köyleri –Isp.;

*Ulukışla, *Bor –Nğ.; Şeref, Kavaklıdere *Yatağan –Mğ.) 4. 8-10 cm çapında kiremitlerin altına çakılan yuvarlak direk. (*Eğridir köyleri –Isp.) (II/1587)

gabaklô: Tahılı ölçmeye yarayan 8 dm³ hacminde, silindir şeklinde bir ölçek: *Onların gabaklôsu eksik ayarlanmış.* (Kuzköy *Akkuş –Or.) (III/1882)

3.1.2.4. Miktar bildiren ölçü kavramları

avuç: 1. Avuç. (*Zile –To.) **2.** Bir avuç miktarı nesne. (*Zile –To.) (I/55)

ağızlık (I) : 3. Su için ölçü birimi. (*Bor –Nğ., *Karaman –Kn.) (I/98)

alım (II) : Pekmez kaynatılan tava veya kazanın ölçüsü: *Senin bağdan iki alımlık pekmez olur.* (Devri *Bucak –Brd. *Mut köyleri –İç.) (I/217)

apas [apaz (II) -1]: Avuç, avuç dolusu: *Bir apas şeker verdi.* (Anbarcık *Göhlisar, Tefenni ; Brd.; Aliköy –Isp.; Ekse *Çal, Beylerli –Dz.; Abana *İneBo. –Ks.; Gulâm –Sm.; *Kaş köyleri –Ant.; Yakabağ *Fethiye –Mğ.)

[**apaz (II) -1]:** (Sandal *Kula, *Alaşehir –Mn.; -Sn. ve çevresi; *Merzifon, -Ama.; *Karaman –Kn.; Dont *Fethiye –Mğ.) (I/285-286)

avız (II) : Kez, kere. (Hacıahmet *Düzce –Bo.) (I/384)

avkam: İnsanın iki eli ile, hayvanın da ağızla alabildiği miktar. (İğneciler *Mudurnu –Bo.) (I/386)

avçuk: Avuç. (Düzköy *Keşap –Gr.) (I/379)

avra (II) : Dara. (*Kırıkhan, Amik –Hat.; Alçadağ *Elbistan-Mr.) (I/390)

ayartası: Hububat için 20 litrelik ölçek. (İğdir *Çivril –Dz.) (I/408)

bağ (VI) : Yaklaşık olarak 100-150 kg gelen kendir demeti. (-Ks. ve çevresi) (VI/4441)

bağlam [bağ (I) – 1, bağlm, boğu (IV), boğum (IV)]: Deste, demet, tutam. (-Isp. ilçe ve köyleri; İğdir, Ekse *Çivril, *Çal, *Acıpayam –Dz.; Ağızören –Kü.; İkipınar, Bozan, *Mihalıççık –Es.; *Düzce –Bo.; *Cide –Ks.; -Gm.; Bağlıca *Arduç –Ar.; Aşudu *Darende –Ml.; Lohan, -Gaz.; *Afşin ve köyleri Mr.; *Kangal ve köyleri –Sv.; Sarıoba, Şabanözü *Polatlı, Çayırılı *Haymana –Ank.; *Bünyan –Ky.; *Bor –Nğ.; Taşarakarasan-Kn.; Kayarcık *Saimbeyli –Ada.) (I/481)

[bağ (I)-1]: Deste, demet, tutam (Sarıdris *Eğridir –İsp.; Kurna -Brd.; Alikoy *Çaycuma –Zn.; -Ks.; Havsu *Kelkit –Gm.; -Ezm.; Çayırılı, *Sosunga, Cenciğe, Ergan, -Ezc.; *Erciş –Vn.; -Gaz.)

[bağlım]: (*Şereflikoçhisar –Ank.)

[boğu (IV)]: (Sökün, İncekum *Silifke –İç.)

[boğum (IV)]: (İskele *Anamur –İç.) (I/481-482)

bicez, bicêz [biceez, biceğiz-1, bizeğz, bicik (II) -1, birgıya, birkenne, birücük, biryol, biryolla, biseel -3]: 1. [-> bicik (II) -2] 2. Bir kez, bir defa. (Yassıviran *Senirkent, Çebiş, Kozluca, Arvallı, -Brd.; *Sarayköy, *Acıpayam –Dz.; Bornova –İz.; Bahçeli *Bor –Nğ.; *Ermenek –Kn.; *Elmalı –Ant.)

[biceez]: (*Bor –Nğ.; Çavdır, Bağyaka *Finike –Ant.)

[biceğiz -1]: (Görmel *Ermenek –Kn.)

[biceğz -1]: (*Bor –Nğ.)

[bicik (II) -1]: (*Dinar –Af.; İsabey *Çal –Dz.; *Bozdoğan –Ay.; -Ba.; Yerkesik –Mğ.)

[birgıya]: (Zarşat –Kr.)

[birkenne]: (Kayışlı –Mr.)

[birücük]: (Nefsiköseli *Görel –Gr.)

[biryol]: (Çamköy *Göhlhisar –Brd.; *Tavas –Dz.; -Sm.; Bağyaka *Finike –Ant.)

[biryolla]: (*Kilis –Gaz.; -Mr.)

[biseel -3]: (-Ky.; *Gazipaşa –Ant.; Hurma *Silifke –İç.) (I/679)

biçinğı, biçinğı [biçinğı]: Bir parça, bir damla. (Sarmadi *Ermenek –Kn.)

[biçinğı]: (-İç.) (I/683)

biçit: Bir çift. (*Merzifon –Ama.) (I/683)

bidenkat: Birkaç kere. (Bayralar *Elmalı –Ant.) (I/684)

bir çirtim: Bir damla. (Alansa *Kelkit –Gm.) (I/698)

bir damzın [bir kanım, bir zamzam]: Bir yudum, bir parça. (Salucaz *Tavas Dz)

[bir kanım]: (Salucaz *Tavas Dz)

[bir zamzam]: (Salucaz *Tavas Dz) (I/698)

birnéçe: Bir miktar. (Koyundere *Ahıska –Kr.) (I/702)

bi paça [bi pataz, bi pırtık -1, bi pürtük]: Bir parça, bir avuç. (Yayla *Tefenni –Brd.)

[bi pataz]: (Uğurlu * Ermenek –Kn.)

[bi pırtık -1]: (-Ezc.)

[bi pürtük]: (-Nğ.) (I/697)

bir hapaz: Bir avuç. (Salur –Kn.) (I/701)

bir koşum hapaz: Yan yana iki avuç dolusu. (Yenişar *Şarkikaraağaç Isp.) (VI/4462)

bisihım, bisıkım: Bir avuç. (*Silifke –İç.) (I/704)

bir sokum: Bir lokma. (Hisar *Sarayköy –Dz.) (I/702)

bir somar: On altı teneke buğday. (-Ank.) (I/702)

bir tee: [bir tee -1]: Bir parça, azıcık, biraz. (Şıhlar *Ulubey –Or.) (Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1965, cilt: 2) (<https://sozluk.gov.tr/09.11.2022>)

bir tee – 1 [-> bidıki] 2. Bir tane. (*Mesudiye –Or.) (I/702)

boy (II) : Parça, kere, miktar: *Biboy geldim bulamadım.* (*Düzce –Bo.; *Kandıra –Kc.; -Sm.; -Nğ.; *Ermenek –Kn.) (I/744)

bölük: Bölük, parça. (Dy.) (Diyarbakır Ağzı, İnceleme-Metinler-Sözlük, Münir Erten, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1994, 24+175 s.) (<https://sozluk.gov.tr/09.11.2022>)

bölük pürçük: Parça parça. (Aşağıkayı *Tosya –Ks.) (I/768)

bölücek: Parça, bölük. (İğdecik, Sancaklıboz –Mn.; *GeliBo. –Çkl.; *Mut köyleri –İç.) (I/768)

büngül (IV) : Tutam. (ot hak.). (Derebucak *Seydişehir – Kn.) (I/823)

büyük mut : Tahıl ölçüsü (18 gazyağı tenekesi): *Bu sene büyük mut un yedik.* (Karamanlı *Tefenni –Brd.) (I/768)

cavla: Tutam. (Ersis *Yusufeli –Ar.) (II/866)

cimcik (II) [cımıcak, cımıcık, cımdık, cımık (I), cıncık (V), cınnacık, cimcil, cimcih, cimicik, cinecik, cinicik, çınnacık, çımcik (I), çımdık (I), çimke (III), çimkem (I),

çimtik, çindik (I), çinicik, çinke (II)-1, çinkem, çintem]: İki parmak ucuyla alınan miktar, tutam (toz şeyler hk.). (Sirge *Eşme –Uşak; Yakaköy *Gelendost –Isp.; Yayla *Tefenni –Brd.; Ortaköy *Çal –Dz.; *Alaşehir Mn.; Susurluk –Ba.; -Kü.; Tokat *Sivrihisar –Es.; *Akyazı –Sakarya; İğneciler *Mudurnu, *Düzce –Bo.; *Sungurlu –Çr.; -Sm.; Mürüs *Erbaa, *Artova, *Zile –Tokat; Uzunmusa –Or.; Düzköy *Keşap –Gr.; -Gm.; -Rz.; *Elbistan, *Afşin –Mr.; Çepni *Gemerek –Sv.; Karanıdere *Şereflikoçhisar–Ank.; -Krş.; *Bor –Nğ.; Uğurlu, Çukurbağ *Ermenek –Kn.; Karaisalı –Ada.; Yerkesik –Mğ.; Limasol –Kıbrıs)

[**çimcık**]: (*Fethiye –Mğ.)

[**çimicik**]: (*Dinar ve köyleri –Afyon; *Keçiborlu ve köyleri –Isp.; -Brd.; -Dz. ve ilçeleri; Şerefli, *Fethiye –Mğ.)

[**çimdidik**]: (Körküler, Kumdanlı, Sücüllü *Yalvaç –Isp.)

[**çimik (I)**]: (Yassıvıran *Senirkent –Isp.; *Tefenni, *Göhlhisar, *Yeşilova ve köyleri –Brd.; -Dz. ve ilçeleri; -Bo.; Ant.; Karaçulha *Fethiye –Mğ.)

[**çincik (V)**]: (*Erciş –Van; *Serik –Ant.)

[**çinnacık**]: (*Ermenek –Kn.; *Silifke –İç.)

[**çimcil**]: (*Savaştepe –Ba.)

[**çimcih**]: (*Mucur –Krş.)

[**çimicik**]: (Kozan *Eşme –Uşak; Tahtacı –Isp.; Kavakköy *Çivril, *Çal –Dz.; *Torbalı köyleri –İz.; *Zile –T; Bağyaka *Finike –Ant.; Dont *Fethiye –Mğ.)

[**çinecik**]: (Doğanbey *Beyşehir –Kn.)

[**çinicik**]: (Yayla *Tefenni –Brd.)

[**çinnacık**]: (*Ereğli –Kn.)

[**çimcik (I)**]: (-Bil.; -Nğ.)

[**çimdik (I)**]: (*Edremit –Ba.; Tokat –Es.; *Erciş –Van; -Dy.; *Kilis –Gaz.; *Divriği –Sv.; *Afşin, *Elbistan –Mr.; Bahçeli *Bor –Nğ.; -Kn.; Çavuşköy *Babaeski, *Lüleburgaz –Krk.)

[**çimke (III)**]: (Koçhisar –Çkr.)

[**çimkem (I)**]: (-Yz.)

[çitmik (I)]: Az, azıcık. (Davutlar *Kuşadası –İz.; *Düzce –Bo.; Alıkoy *Çaycuma -Zn.)

[çindik (I)]: (-Sn.: Aşudu *Darende –Ml.; *Afşin –Mr.)

[çinicik]: (Güvere *Silifke –İç.)

[çinke (II) -1]: (Yarıkkaya *Yalvaç –Isp.; -Mr.; Mustafabeyli *Ceyhan –Ada.)

[çinkem]: (-Krş.)

[çintem]: (-Yz.) (II/969-970)

cini (III) : 1. Bir parça. (*İneBo. –Ks.; *Bafra –Sm.) 2. Bir diş: *Bir cini sarımsak, bir cini mısır.* (Sn.-Ama.) (II/980)

coron: Kerre, defa. (Babik *Pötürge – Ml.) (II/1002)

çama (I) [cancal (I)]: 1. Demet, tutam. (To, Bozan –Es.; Çalış *Haymana, *Şereflikoçhisar –Ank.; *Cihanbeyli –Kn.)

[cancal (I)]: (Bardız *Sarıkamış – Kr.) (II/1063)

çap (IV) : 1. Deste, çile, bağ. (Şıhlar *Ulubey, -Or. –Gr.) 2. Bir avuç. (-Gr.) (II/1072)

çap: 1. Bağ, deste, tutam (Aybastı -Or.) (Ordu İli ve Yöresi Ağzları, İnceleme - Metinler-Sözlük, Necati Demir, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2001, 360 s.) (<https://sozluk.gov.tr/09.11.2022>)

çenge: Parmaklar aşağı doğru olarak elin alabileceği ölçüde, avuç dolusu. (Kerkük) (Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, Ankara, Türk Dil Kurumu, 1982, cilt: 12) (<https://sozluk.gov.tr/09.11.2022>)

çelim avuç: Bir avuç dolusu: *Daha çelim avuç ceviz topladım.* (Kuşbaba *Bucak –Brd.) (II/1124)

çéynem: Bir ağız dolusu. (*Zile –Tokat; *Erciş –Van –Dy.; Gündüzbey *Yeşilyurt –Ml.; -Gaz.) (II/1156)

çama (I) [cancal (I)]: 1. Demet, tutam. (To.; Bozan –Es.; Çalış *Haymana, *Şereflikoçhisar –Ank.; *Cihanbeyli –Kn.)

[cancal (I)]: (Bardız *Sarıkamış –Kr.) (II/1063)

çarpım (I) : Tutam, deste, küme. (To.; -Es.; -İst.; Cinis *Aşkale –Ezm.; -Ml.; *Kangal – Sv.) (II/1083)

çatal pençe: İki avuç. (-Gaz.) (II/1088)

çenge: Parmaklar aşağı doğru olarak elin alabileceği ölçüde, avuç dolusu. (Kerkük) (VI/4479)

çeki (V) : Tüfekte barut ve saçma miktarını gösteren ölçü. (-Ant.) (V/1112)

çom (I) [çokum (I) -1]: 1.Küme, topluluk. (*Bolvadin –Af.; *Tefenni –Brd.; Yazır *Acıpayam, İsbey *Çal, Kızıllhisar –Dz.; Çupan –Ba.; Duğla *Karacabey –Brs.; *Ermenek –Kn.; Kışla *Elmalı –Ant.; *Milas –Mğ.; -Ed.; Çavuşköy *Babaeski, *Lüleburgaz –Krk.)

[**çokum (I) -1]:** (*Eşme ve köyleri –Uş.; Karataş *Sarayköy –Dz.; Şambayat –Ank.; Civanyaylağı *Mersin, Dere *Mut –İç.)

3. Demet, deste, çiçek demeti. (Kemaller, Rusçuk, Şumnu, Bulgaristan) **4.** Bir tutam.

(*Vize –Krk.) (II/1264)

çöm (II) : Demet. (Rumeli göçmenleri –İst.) (II/1284)

darmi: Adet, tane: *Bugün beş darmi yemeni aldım.* (Ziyere –Ama.) (II/1372)

dement: Demet, bağ, deste. (*Düzce –Bo.) (II/1416)

demir (I) : Bir tenekelik ölçük. (*Emirdağ –Afyon) (III/1417)

dezine (II) : Düzine. (*Antakya –Hat.) (II/1448)

dıkı [dıkıcık, dıkım -1, dıkımcık, dıkna, dıknem, dımcık, dımcık, dımık (III), dındık (II), dike (I), diki (II) -1, dikna]: Biraz, bir parça, azıcık. (Yalıhüyük *Bozkır, *Ermenek köyleri –Kn.; *Mut köyleri, *Anamur –İç.; Çandır *Serik, *Alanya –Ant.)

[**dıkıcık]:** (*Eğridir köyleri –Isp.; *Ermenek köyleri –Kn.; *Alanya, Çandır, Apturrahmanlar *Serik –Ant.)

[**dıkım -1]:** (Yılanlı *Eğridir –Isp.; Sidek *Kaş –Ant.)

[**dıkımcık]:** (*Gelendost –Isp.)

[**dıkna]:** (-Gm.)

[**dımcık]:** (Sidek *Kaş –Ant.)

[**dımcık]:** (Kuşbaba *Bucak –Brd.)

[**dımık (III)]:** (*Dinar –Af.; Karaçulha, Dont *Fethiye –Mğ.)

[**dındık (II)**]: (Azeri köyleri –Ama.; -Gr. ve köyleri)

[**dike (I)**]: (To.; Bozan –Es.; -Nş.)

[**diki (II) -1**]: (*Safranbolu – Zn; *Boyabat, -Sn.; Zığala, Ezine, Sarayözü, Efte, Heniske, Şehsadi, Zana çevresi –Ama.; *Talas, *Develi –Ky.; *Ermenek –Kn.)

[**dikna**]: (-Tr.; Süle –Gm.) (II/1455)

dıkım [dılıım, dıkım, dıkı (II)]: 1. [-> dıkı] 2. Lokma: *Bir dıkım yemek yedim.* (*Eşme çevresi –Uş.; Örkenez *Yalvaç, Yassıviran *Senirkent, Yılanlı, *Eğridir –Isp.; Yayla, *Tefenni, Kozluca, Çebiş –Brd.; *Sarayköy köyleri –Dz.; Sürez, Hamzabali *Bozdoğan –Ay.; *Ödemiş ve köyleri, *Kiraz –İz.; *Alaşehir –Mn.; Yeniköy –Ba.; *Emet, -Kü.; Bozan, -Es.; Tavşancıl *Gebze, *Kandıra –Kc.; İğneciler *Mudurnu –Bo.; *Taşköprü –Ks.; *İskilip –Çr.; Zana, *Merzifon köyleri –Ama.; Ladik.; *Niksar, *Zile –Tokat; *Koyulhisar –Sv.; Çanılı *Ayaş, *Nallıhan –Ank.; Bahçeli, *Bor –Nğ.; *Ermenek köyleri, Kavak –Kn.; İncirgediği *Karaisalı –Ada.; *Anamur, Masara *Mut, Civanaylağı, *Mersin, Namrun, *Tarsus –İç.; *Korkuteli, *Manavgat, Sidek *Kaş, Çandır *Serik, Kışla *Elmalı –Ant.; *Fethiye ve köyleri, *Milas –Mğ.)

[**dılıım**]: (*Bor –Nğ.)

[**dıkım**]: (-Brd.)

[**dıkkı**]: (Çiftepınar *Mersin – İç.) (II/1455-1456)

dımdık (I): Bir tutam. (*Edremit ve çevresi, *Susurluk –Ba.) (II/1459)

dirge: Demet. (Orhaniye *Marmaris –Mğ.) (II/1515)

doğram: Parça, tutam: *Bir doğram et vermedi.* (-Dz.; Akçaköy *Nizip –Gaz.) (II/1537)

dokuzarlama: Dokuz demetten yapılan ekin yığını. (Türkgücü *Çorlu, B. Manika *Saray Tk.) (II/1541)

dolma dodah: Ağzına kadar dolu, dopdolu. (İrişli, Bayburt *Sarıkamış, *Selim –Kr.) (II/1547)

dömet: Tarladaki ekin yığını, demet. (İğdir *Çivril –Dz.) (II/1581)

dükçe: Bir tutam, bir miktar, bir parça (yün, pamuk). (Kerkük) (II/1627)

dümek: Demet. (Düğrek –Mğ.) (II/1629)

dürge (I): 1. Deste. (*Atabey –Isp.; *Silivri, *Çatalca –İst.; *Antakya –Hat.; Şumnu göçmenleri, Kumbağ –Tk.) (II/1633)

elçim (I) [elçin (I)]: 2. Tutam, bir avucun alabileceği miktar, bir demet, bir parça. (Gündüzbey *Sandıklı –Afyon; *Sungurlu –Çr.; *Merzifon, -Ama. ve köyleri; Uluşiran *Şiran –Gm.; Tepeköy, Ciritdüzü *Şavşat –Ar.; Yeniköy *Aşkale –Ezm.; *Ahlat –Bt.; Lohan –Gaz.; Türkçayırı *Afşin –Mr.; Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri *Reyhanlı –Hat.; *Gürün, Kesme *Divriği –Sv.; -Yozgat; Meydanlı *Saideli –Kn.; Çavuşköy *Babaeski –Krk.)

[elçin (I)]: (-İç.)

3. Deste. (-Gaz.) (III/1706)

fasdak (I): İki avuç dolusu. (-Uşak-Kü.) (III/1837)

firt (II): Yudum, bir içim. (*Refahiye –Ezc.; -Dy.; *Nizip –Gaz.; Kesme *Divriği –Sv.; Enez *Keşan –Ed.) (III/1856)

firek (III): Ekin saplarından yapılan deste. (-Kü.) (III/1869)

gangal (III): Bir tutam, demet: *Bir gangal ot ver.* (-Mn.) (III/1911)

gaşam: Yarı yumulmuş. elin alabileceği miktar, avuç.(Zana –Ama.; Uluşiran *Şiran –Gm.) (III/1934)

gavram (I) [govram]: Tutam: *Hayvan acından ölüyor, bir gavram ot olsun yolup versene.* (Kızılköy; *Dinar –Afyon; Sürez *Bozdoğan –Ay.; *Savaştepe –Ba.; Tokat –Es. –Çr.; Uluşiran *Şiran –Gm.)

[govram]: (-Ba.) (III/1940)

gilik (XI): Yumruk kadar (yağ için): *Bir gilik yağ yedim.* (Salcı *Şavşat –Ar.) (III/2078)

goma (I): Deste, demet, bağ. (Bayburt *Sarıkamış –Kr.) (III/2099)

goşam [goçam, goç avuç, goşa (I) -1]: Bir ya da iki avuç dolusu. (Yaka *Gelendost, Sofular *Eğridir –Isp.; Çilehane *Reşadiye, *Zile –To.; *Arapkir –Ml.; Karaözü, Çepni *Gemerek, Hacılıyas *Koyulhisar, Eskihüyük *Şarkışla –Sv.; Gökdere *Akdağmadeni –Yz.)

[goçam]: (Kumarlar *Bayramiç –Çkl.; -Kr. Ve köyleri; -Ezm.; *Gürün –Sv.; *Bor, -Nğ.; *Mut ve köyleri –İç.)

[**goç avuç**]: (*Ağın –El.)

[**goşa (I) -1**]: (*Marmaris –Mğ.) (III/2107)

hapaz (I) [hapan (I), hapar (II), hapas (I) -1, hopaz]: Avuç dolusu: *Hayvana bir hapaz yem verdim.* (Çığrı *Dinar, *Sandıklı –Afyon; Gölkonak *Şarkikaraağaç, *Eğridir ve köyleri, Uluğbey, Yassıören *Senirkent, Yarikkaya, *Yalvaç, -Isp.; Başpınar *Tefenni, -Brd.; Darıveren *Acıpayam, Honaz ve çevresi, -Dz.; Tepeköy *Torbalı, *Kula –İz.; *Eşme ve köyleri, *Alaşehir, -Mn.; Çağlayan –Brs.; -Kü.; Tokat -Es.*İzmit –Kc.; *Göynük, *Gerede, -Bo.; *SafranBo. –Zonguldak; *İnebolu., Karabüzey *Araç, Kayı *Tosya, -Ks.; Saray *Kurşunlu, -Çkr. *İskilip, Kavşıt *Sungurlu, Tanrıvermiş *Mecitözü –Çr.; -Sn.; Ladik *Merzifon, -Ama.; *Niksar, -To.; Uluşiran *Şiran –Gm.; Voryanlı-Mr.; Saray –Yz.; -Nş.; *Bor –Nğ.; *Beyşehir, Yendiğin *Ilgın, -Kn.; Höketçe *Saimbeyli –Ada.; *Silifke, *Anamur –İç.; Erenkavak, Bağyaka *Finike, Güzelsu *Akseki, -Ant.; *Fethiye ve köyleri –Mğ.)

[**hapan (I)**]: (-Mn.; Süksün *İncesu –Ky.; Kayapınar –Kn.)

[**hapar (II)**]: (*Çal –Dz.)

[**hapas (I) -1**]: (Akse –Uş.; Kuşbaba *Bucak –Brd.; Homa *Çivril –Dz.; -Bo.; *İnebolu ve köyleri –Ks.; -Çr.; Karaviran *Akşehir –Kn.)

[**hopaz**]: (-İz. ve köyleri; -Ks.; -Yz.) (III/2278)

hışma: Bir avuç dolusu. (Kösekaş *Hacıbektaş Nş.) (VI/4520)

kaçam: Bir avuç : *Bir kaçam üzüm.* (-Gr.) (IV/2587)

kamalak (III): Tane : *On kamalak biber aldım on beş kuruş.* (Yayladağı *Antakya –Hat.) (IV/2613)

kavram (I): 1. Tutam, avuç dolusu. (*Yalvaç, Bağılı *Gelendost, *Eğridir ; Isp.; Ekse *Çal Dz.; *Tire –İz.; *Alaşehir –Mn.; *Emet -Kü.; Tokat –Es.; İğneciler *Mudurnu –Bo.; *Akyazı –Sakarya; *Merzifon –Ama.; -Tokat; Kuz *Ünye –Or.; *Şebinkarahisar –Gr.; Cenciğe –Ezc.; Maksutlu *Şarkışla, Ağrakos *Suseshri, *Koyulhisar –Sv.; *Pınarbaşı –Ky.; *Bor –Nğ.; *Korkuteli -Ant. *Milas, Yerkesik –Mğ.) 2. Bağlam, deste. (Senir, Türkseniri *Afşin –Mr. (IV/2961)

kerez (I): Kez, defa. (İğneciler *Mudurnu –Bo.; *Merzifon –Ama.; -Tokat; -Sv.; -Yozgat) (IV/2755)

kısım: *Avuç* : *Bir kısım arpa.* (-Dz.; Zeytinli *Edremit –Ba.; *Düzce –Bo.) (IV/2842)

kitleme (II): *Bir avuç* : *Bir kitleme, un.* (-Rz.) (IV/2849)

kile: İki gaz tenekesi oylumunda tahıl ölçeği. (Mğ.) (VI/4561)

kili (IV): Dört ölçek : *Beş kili buğdayım var.* (-Ama.) (IV/2872)

kocam 1. [-> koşam -1] 2. [-> kocam -2] 3. İki kolun sarabildiği kadar, bir kucak (çalı vb. şeyler için). (*Maçka –Tr.) (IV/2894)

[koçam -1]: *Avuç.* (*Maçka –Trabzon; Cenciğe –Ezc.; Çöplü *Gürün –Sv.) (<https://sozluk.gov.tr/09.11.2022>)

[koçam -2]: İki avuç dolusu. (*Maçka –Trabzon; Cenciğe –Ezc.; Çöplü *Gürün –Sv.) (<https://sozluk.gov.tr/09.11.2022>)

koşam [kocam -1, 2; koçavuç, koçpança, kuşam]: 1. *Avuç.*(-Çkl.; Tokat –Es.; -Çr.; *Merzifon –Ama.; -To.; Hacılıyas, *Koyulhisar, -Sv.; Pazar *Kızılcamaham –Ank.; Afşar aşireti *Pınarbaşı –Ky.)

[kocam -1]: (*Maçka –Tr.; Cenciğe –Ezc.; Çöplü *Gürün –Sv.)

2. İki avuç dolusu. (-Çkl.; Tokat –Es. –İst. –Çr.; Tekke *Erbaa –Tokat; Sıyrımlık *Suşehri –Sv.; *Bor –Nğ.; -Yozgat; Pazar *Kızılcamaham –Ank.; Genezin *Avanos –Nş.)

[kocam -2]: (*Maçka –Tr.; Cenciğe –Ezc.; Çöplü *Gürün –Sv.)

[koçavuç]: (-Tr. ve ilçeleri; Erkinis *Yusufeli, *Şavşat –Ar.; -Ky.; -İç.)

[koçpança]: (*Tarsus –İç.)

[kuşam]: (-Kn.) (IV/2933-2934)

kökem (II): Bağlam, top, tutam. (Afşar, Pazarören *Pınarbaşı Ky.) (VI/4570)

külte (I): 1. Bağlam, demet, düzine. (Yılanlı *Eğridir –Isp.; -Brd.; *Çal, Söğüt, Honaz –Dz.; *Bozdoğan –Ay.; -Mn.; Yeniköy –Ba.; *GeliBo. –Çkl.; *Kurşunlu –Çkr.; Kavşit *Sungurlu -Çr.; Sarıköy *Merzifon –Ama.; -Hat.; *Gürün –Sv.; -Ky. ve kövleri; Güzelsu *Akseki –Ant.; *Mut ve köyleri –İç.; *Milas, Yerkesik –Mğ.)

[kültem -1]: (Oğuz *Acıpayam –Dz.; Ergenli *Bayındır –İz.; Örencik –Kü.; Satılmış –Es.; ; -Ks.; -To.; Başköy *Ürgüp –Nş.; *Bor –Nğ.; Yerkesik –Mğ.)

[kültem -2]: (Bahçeli *Bor –Nğ.)

[kürte]: (-Sm.)

2.İki elin tutabileceği kadar ufak ot bağlamı (Ilıcaksu *Domaniç – Kü.)

[kültem -2]: (*Milas –Mğ.)

3.Buğday bağlamı. (Dobruca göçmeleri –İst.)

[küleş]: (Erciş *Dörtyol –Hat.)

4.Bir araya bağlanmış mısır koçanları, kuru biber dizileri: Bir külte biber dizimiz var. (Eymir *Bozdoğan –Ay.; -Ba. Ve çevresi) (IV/3032)

özbe: 1. Düzine. (Kasımlar, Cebel *Eğridir –İsp.; Söğüt, Honaz *Çivril –Dz.) **2.** Deste, demet. (Cebel –İsp.; Söğüt, *Çivril –Dz.; -Ant.) (V/3371)

paça (I): Avuç, avuç dolusu : *Paça paça şeker yediler.* (Darıveren *Acıpayam- Dz.) (V/3377)

paça (I): 1. Avuç. (Babik *Pötürge –Ml.; -Mr.; Kümbet –Ada.; *Mersin köyleri, *Mut köyleri –İç.; *Lüleburgaz köyleri –Krk.) **2.** Avuç dolusu. (Haruniye –Ada.) (V/3392)

pataz (I) [panaz (II), patas]: 1. Avuç. (*Ermenek –Kn.; *Alanya –Ant.; Ferizler *Anamur –İç.)

[panaz (II)]: (*İlgın –Kn.)

[patas]: (Bağtepe *Kozan –Ada.)

2. Avuç dolusu : *Patazla leblebi verdim.* (Kaşoba *Karaman –Kn. *Silifke, *Tarsus –İç.) (V/3411)

peleste: Bir tutam : *Bir peleste fide ver.* (Yeniköy –Ba.) (V/3426)

pırnat (III) [pırnas, pırnaz]: 1. Bir avuçla tutulacak kadar ekin sapı. (Pekün *Kelkit - Gm.

Büyükyapalak –Mr.; Bahçeli *Bor –Nğ.)

[pırnas]: (Karahoca *Hayman –Ank.)

[pırnaz]: (Uzuncaburç, Taşucu *Silifke, *Mut köyleri –İç.) (V/3445)

ponçah (I) 1. [-> **ponçak (III)] 2.** Bir avuç. (*Ağın –Elazığ) (V/3470)

seklem (I): 2. Dolu çuval (-İst.; *Kurşunlu –Çkr.; -Çr.; Balaç –Sm.; -Gaz.; -Mr.; *Koyulhisar –Sv.; Genezin *Avanos –Nş.; *Bor –Nğ.; Haruniye –Ada.; *Mut –İç.) **3.**

Çok dolu olmayan çuval. (Başköy –Brd.; Narhdere *Buldan –Dz.; -İz.; To.; –Es.; Rumeli göçmenleri –İst.; -Mr.; Reyhanlı ve Amik Ovası Türkmenleri *Reyhanlı –Hat.; *Develi, *Pınarbaşı –Ky.; -Nğ.; *Ereğli –Kn.; -Ada.; *Lüleburgaz –Krk.; *Hayrabolu –Tk.). **4.** .Bir kişinin ya da hayvanın taşıyabileceği yük, denk. (-Brs.; *Şebinkarahisar –Gr.; Yukarıbağlar –Ml.; Sofraz *Besni –Adı.; *Suşehri, Hacılıyas *Koyulhisar –Sv.; -Ky.; -N.) (V/3573)

seklem (II): 10 batman (un vb. şeyler): Altı nüfuslu ev bir seklem un bi ay gider. (*Ereğli –Kn.) (V/3573)

seklem (III): 1. Yarım, yarıya akın, eksik: Seklem bardak su ver. (Büyükçaylı, Erzincan –Hat.) (V/3573)

sıkım: 1. Tutam. (*Akyazı –Sakarya; -Ezc.; -Urfa; -Sv.; *Ermenek –Kn. 2. Bir avuç dolusu şeyin sıkılmış durumu (helva, köfte vb.). (-Mr.; -Urfa; Gaz.; *Antakya –Hat.; *Mut köyleri –İç.) (V/3607-3608)

sıkım: 1. El dolusu, bir avuç. (Karamanlı *Tefenni Brd.; Darıveren; *Acıpayam Dz.). 2. Tutam. (*Bor Nğ.) 3. Elle sıkılmış köfte topağı. (VI/4690)

tak (I): Bahçe sulama için ölçü birimi, kez: *Dört tak su ver.* (Kerkük) (VI/4735)

tekem: Avuç : *Bir tekem leblebi ver.* (-Ezc.) (V/3685)

telek (V): Bağlam, tutam. (*Ağın –El.) (V/3871)

tombuy [tombuz (I)]: Bir avuç, bir tutam. (Kerkük)

[tombuz]: (Kerkük) (V/3958)

top (III): Yığın, demet. (*Bozdoğan –Ay.; -Sm.; Koyundere *Ahıska –Krk.; *Hafik –Sv.) (V/3963)

topak (I): Kitle, külçe: *Bir topak çamur ver.* (*Çal, -Dz.; *Kandıra –Kc.; *Maçka, -Trabzon; Çanlı *Ayaş –Ank.; *Silifke –İç.; Lefkoşe –Kıbrıs) (V/3964)

tutam (I) [tutum]: Bir avuçluk (ot, ekin vb. şeyler). (-Kü.; Peşman *Daday; Ks.; *Sungurlu –Çr.; *Çarşamba –Sm.; *Merzifon –Ama.; *Alucra –Gr.; -Gm.; Gözene –Ml.; *Antakya –Hat.; -Sv. –Ky.)

[tutum]: (Zencidere –Ky.) (V/4000)

tümüne: Ekin ölçüğü. (*Nizip –Gaz.) (V/4013)

üğünlük: Değirmene götürülen üç beş şinik tahl. (*Kuşunlu –Çkr.) (VI/4063)

yalımparça: Bir avuç. (Kümbet –Kr.) (VI/4147)

yarım avuç [yarım avıç]: Avucu doldurmayacak kadar az. (Ekse *Çal –Dz.; Eymir; *Bozdoğan –Ay.; Yeniköy –Ba.; -Çr.; -Trabzon; -Rz.; Bağlıca *Ardanuç –Ar.; Hacıilyas *Koyulhisar,*Gürün –Sv.; *Tarsus –İç.)

[yarım avıç]: (*Mut ve köyleri –İç.) (VI/4186)

3.1.2.5. Oran bildiren ölçü kavramları

ayak (VII) : 1/4 hisse. (*Anamur –İç.) (I/400)

bacak (I) : 1. Hisse, pay: *Bu malda benim de bacağım var.* (Çaltı *Gelendost –İsp.) 2. Küçükbaş hayvanlar hakkında sayı bildiren söz. (*Sarayköy köyleri –Dz.; Türkmen, Afşar aşireti *Bünyan, *Pınarbaşı –Ky.; *Bor –Nğ.; *Silifke –İç.) (I/456)

belleme (IV) [bellem]: Yarım, yarıya kadar: *Çuvalda belleme buğday var.* (*Mut köyleri, Aslanköy –İç. *Fethiye köyleri, Yerkesik –Mğ.)

[bellem]: (*Ereğli –Kn.) (I/ 622)

bıcık (VIII): Dörtte bir parça, dilim. (-Ezc.) (I/654)

birküçük: Dörtte bir teneke. (*Divriği –Sv.) (I/702)

bitay: Hayvan yükünün yarısı. (İskilip –Çr.) (I/708)

cırık (VI) : Çeyrek. (-Brs.) (II/929)

çalkap (III) : Bir şeyin yarısı. (-Ml.) (II/1058)

çapa (III) : Ölçeğin sekizde biri. (-Md.) (II/1072)

çerik: Kilenin (32 kg) dörtte biri (8 kg) (Krş.) (<https://sozluk.gov.tr/10.11.2022>)

çerik (I) [cerik]: Altı kiloluk bir çeşit hububat ölçüsü. (-İst.; *Osmancık, Yazır *Sungurlu, *Mecitözü, Saray –Çorum; *Kavak –Samsun; *Zile –Tokat; *Şebinkarahisar, Parak *Alucra –Gr.; Uluşiran *Şiran –Gm.; Güney *İkizdere –Rz.; *Nazimiye –Tn.; Gündüzbey *Yeşilyurt –Ml.; *Yıldızeli, *Şarkışla, Çepni *Gemerek –Sv.; İncirli –Yz.; Solakuşağı *Şereflikoçhisar –An.; *Mucur –Krş.; Akkışla *Bünyan –Ky.; -Nş.; -Nğ.; Argıthanı *İlgın –Ko.)

[cerik (I)]: (*Turhal – To.; *Maçka –Tr.; Küçükçayır –Rz.) (II/1147)

çıkım (I) : Tarla, sürülürken, çapalanırken veya ekin biçilirken 1,5 -2 metre genişliğinde ayrılmış tarla boyunca uzanan bölümlerin herbiri: *Bu tarla üç çıkımlıktır, bu çıkımda kimse geri kalmasın.* (*Alaşehir –Mn.; *Susurluk –Ba.; İkipınar *Mihalıççık, Tokat –Es.; *Kandıra –Kc.; İğneciler *Mudurnu –Bo.; *Kurşunlu –Çkr.; Seydim –Çr.; -Sn.; *Merzifon, Zana –Ama.; *Şebinkarahisar –Gr.; Ağrakos *Suşehri –Sv.; *Boğazlayan –Yz.; Akkışla *Bünyan, İsgöbü, Zencidere –Ky.; -Ed.; *V)ize, *Lüleburgaz, Çavuşköy *Babaeski –Krk.; *Malkara, *Saray –Tk.) (II/1167)

fitre: Gaz tenekesinin sekizde biri ölçüsünde. (Saraycık *Altıntaş Kü.) (VI/4507)

gedik (I) : 1. Köyün ya da çiftliğin arazisinin dörtte biri. (-Gaz.) (III/1966)

gynak (III) : 2. Cevizin dörtte bir parçası. (Oğuz *Açıp ayam, *Sarayköy ve köyleri ; Dz.; *Emet –Kü.; *Taşköprü –Ks.; *Koyulhisar, -Sv.;*Yatağan ve köyleri –Mğ.) 3. Kavun, karpuz vb. şeylerin dörtte bir parçası. (Oğuz *Acıpayam –Dz.) (III/2068)

işine hakı : Kilenin dörtte biri. (Kızılhisar *Acıpayam –Dz.) (IV/2564)

kabak (III) : Kilenin 1/16 ölçüsünde bir tahıl ölçüğü. (-Kü.; Balcalı, Irmaksırtı *Çarşamba –Sm.; *Merzifon –Ama.) (IV/2579)

kapak (III) : Yufka ekmeğin dörtte biri : *Dört kapak ekmek yedim daha doymadım.* (-Dz.) (IV/2630)

kaynak (II): 1.Dörttebir karpuz, kavun. (Karamanlı *Tefenni –Brd.; Abaş, Honaz-Dz.) 2. Ceviz içinin dörtte biri (Aliköy *Çaycuma-Zonguldak;-El.) (IV/2705)

kel okka: Yarım okka. (-Nğ.) (IV/2736)

muca: Ceviz içinin dörtte biri. (*Ereğli –Zonguldak) (IV/3215)

nif: Yarım : *Nif kilo şeker ver.* (Babik *Pötürge –Ml.) (IV/3252)

nügü: Yarım okka ağırlığında eski bir ölçü. (Ezm.) (<https://sozluk.gov.tr/10.11.2022>)

nügü: 1. Bir okka. (Pekün *Kelkit –Gm.) 2. Bir okkalık kap. (*Boyabat –Sn.) 3. [->nügü -1] 4. [-> nügü -2] 5. [-> nügü -3] 6. [-> nügü -4]

nügü [nû -2, nuh, nü, nügi -1, -2; nügü -3, 4, 5, 6; nüğ -1, 2; nüü, nüv, nüvi]: 1. İki yüz dirhemlik ağırlık ölçüsü, yarım okka. (*Osmancık –Çr.; Merkepçi, Kışlacık –Ama.; -To.; -Ur.; -Ky.; Sarılar *Avanos –Nş.; *Bor –Nğ.; Maksutlu *Şarkışla –Sv.; -Ko.; *Kadirli –Ada.)

[nû -2]: (-Ks.; *Mucur – Krş.)

[nuh]: (-Isp. ve çevresi)

[nü]: (*Sungurlu –Çr.)

[nügi -1]: (Ciritdüzü *Şavşat Ar.; *Çumra Kn.)

[nüğü -3]: (-El.; -Bt.; Köşker –Krş.; Muncusun –Ky.; *Ürgüp –Nş.)

[nüğ -1]: (*Mecitözü –Çr.; *Bünyan –Ky.)

[nüü]: (-Ist.; * Afşin ve köyleri –Mr.; -Ada.)

2. Okkanın dörtte biri, yüz dirhem. (-Kü.; -Ml.; -Gaz.; Lorşun Elbistan –Mr.; -Nğ.)

3. Okkanın sekizde biri, elli dirhem. (*Boyabat –Sn.)

4. Okkanın altıda biri. (*Gürün –Sv.) (IV/3258)

pintar: Şiniğin dörtte biri. (Aslıhantepeciği, Çağış –Ba.) (V/3458)

sandıklı: Altın liranın 1/4 oranında küçüğü, çeyrek altın. (*Bor –Nğ.) (V/3538)

şaka (II) : Dörtte bir. (Dy.) (VI/4720)

şinik: Bir teneke miktarındaki tahılın dörtte biri. (Ezc. ve yöresi)

(<https://sozluk.gov.tr/10.11.2022>)

tahl okkası: Tahıl ölçüğünün dörtte biri olan tas. (Uluğbey *Senirkent –Isp.) (V/3803)

tak (II) : Yarım parça: *Elmanın takı*. (*Ermenek ve çevresi-Kn.; Meydan *Mut –İç.)

(<https://sozluk.gov.tr/10.11.2022>)

tak (II) : Karpuz, armut, ceviz vb. meyve dilimi. (*Silifke –İç.) (VI/4735)

tengirşek (III) : Yarım denk, yarım çuval. (Çukurcak, İshaklı –Af.) (V/3882)

tırık: Şiniğin dörtte biri: *Bir tırık haşhaş bir dönüm yere kâfi gelir*. (Karanıklar

*Bolvadin –Af.) (V/3291)

tırkı (II) : Tahıl ölçüğünün dörtte biri: *Bir tırkı buğday aldım*. (*Senirkent –Isp.) (V/3294)

timinni: İst. kilesinin on altıda biri. (*Akşehir –Kn.) (V/3935)

topak (V) : Bir kiloluk rakı şişesinin dörtte biri : *Bu akşam ikişer topak rakı içtik*. (Nizip, -Gaz.) (V/3964)

tült: Üçte bir parça : *Bu tarlanın tültü benim*. (*Antakya –Hat.) (V/ 4010)

yarımlanma: Bir kilenin otuz ikide biri. (-Sm. ve köyleri) (VI/4187)

urup (I) [urub]: 2. Yarım: Urup etmek. (Afşar, Pazarören *Pınarbaşı –Ky.) 3. Dörtte bir. (Çayağzı *Şavşat –Ar.) (VI/4788)

urup: < Ar. *rub* : Bir teneke tahılın sekizde birindeki miktar. (Ezc. ve yöresi) (Erzincan ve Yöresi Ağızları, İnceleme-Metinler-Sözlük, Mukim Sağır) (<https://sozluk.gov.tr/10.11.2022>)

üçürdüm: 1. Her ortak, ürünün üçte birini alma koşuluyla, üç kişi ortaklaşa: *Bizim tarlayı üçürdüm ettik.* (Yılanlı *Eğridir –Isp.; Eymir *Bozdoğan –Ay.; *Çeşme, *Tire –İz.; -Ba. ve çevresi; Fili *Biga –Çkl.; Tokat –Es.; *Göynük, İğneciler *Mudurnu –Bo.; *Kurşunlu –Çkr.; Kazmasökü –Sn.; Bayadı –Or.; *Afşin –Mr.; -Hat.; Sarıhamzalı *Sorgun –Yozgat; Çanlı *Ayaş –Ank.; Bahçeli *Bor –Nğ.; Pınarlıbelen *Bodrum –Mğ.). 5. Üçte bir. (-Kn.; -İç.; *Bodrum –Mğ.) (VI/4793)

3.1.2.6. Uzunluk bildiren ölçü kavramları

arşın (I) 1. 40 cm.lik uzunluk ölçüsü. (Dişli *Bolvadin -Af.) . 2. Açılmış iki kol arasındaki uzunluk. (İshaklı *Bolvadin -Af.) 3. 65 cm. lik uzunluk ölçüsü. (İncesu, Eldere *Dinar -Af.) 4. Büyük adım. (İncesu, Çapalı *Dinar -Af.) 5. 12 karış.(İskele *Bigadiç –Ba.) 6. 75 cm.lik uzunluk ölçüsü. (Lök –Yozgat) (I/333) .

arşın: Arşın, yaklaşık 68 cm.lik uzunluk ölçüsü (Dy.) (<https://sozluk.gov.tr/10.11.2022>)

arşun: Metre. (Çayağzı *Şavşat –Ar., Anarış *Sürmene –Trabzon) (I/333)

bızdık (I) : Adım. (Nefsiköseli *Görel –Gr.) (I/ 674)

bidemi: Arşın kadar bir ölçü. (*Maçka –Trabzon) (I/684)

bir sele : Gerilmiş durumdaki başparmakla göstermeparmağı arasındaki uzaklık. (Gölkonak, Yenişar *Şarkikaraağaç Isp.) (VI/4462)

bitemi: 2. Arşın ayarında bir ölçü. (Güneyce –Rz.) (I/709)

boyunsıra: Boyu kadar. (Hurma *Silifke –İç.) (I/748)

çakrım: Kilometre. (-Ba.) (II/1046)

dölüm: 2. Kırk adımlık uzunluk ölçüsü. (İncekum *Silifke –İç.) (II/1579)

endaze: (*enda:ze*), *Farsça endaze isim*, eskimiş 65 santimetrelik uzunluk ölçüsü (<https://sozluk.gov.tr/> 19.05.2022).

halebi [helebi, helevi] : Altmış beş santimetre boyunda bir uzunluk ölçüsü, arşın. (-Ks.; *Kargı, - Çr.; Üçanlar *Kavak –Sm.; Şehli, Piraziz-Gr.; -Ezc.; Harput – El.; Ortaköy *Şarkışla –Sv.; Dağhalil –Ank.) [**helebi**]: (*Maçka ve köyleri – Tr.; *Ardanuç, *Şavşat –Ar.; * Nazimiye- Tn.; * Ağın- El.; *Arapkir –Ml.) [**helevi**]: (Karapapak Türkleri *Sarıkamış-Kr.) (III/2259)

ığaç: Eskiden kullanılan bir çeşit uzunluk ölçüsü, fersah. (Haşhaşı, -Ezc.) (IV/2457)

ılgıdır (III) : Bir uzunluk ölçüsü, arşın. (*Marmaris –Mğ.) (IV/2469)

ılgıtır: Elli santimetre uzunluğunda keten arşını. (-Kn.) (IV/2470)

ırım (I) [ırım (IV) -2]: Gözün görebildiği kadar uzaklık. (Süzey *Araç –Ks.; -Çr.; *Merzifon –Ama.; Boyalık *Ermenek –Kn.)

[ırım (IV) -2]: (*Bornova –İz.) (IV/2487)

ığaç: Aşağı yukarı beş kilometrelik uzaklık ölçüsü, fersah.(-İz. ve çevresi –Sv.) (IV/2510)

incez: 150 cm.lik şerit metre. (*SafranBo. –Zonguldak) (IV/2539)

kolaç (II) : İki yana açılmış kollar arasındaki uzaklık. (Kerkük) (VI/4565)

kulaç: İki kolun yanlara uzatılmasıyla oluşan uzunluk. (Kr. ve köyleri) (VI/4573)

pitemi: Yarım metre boyunda bir uzunluk ölçüsü. (-Trabzon; -Rz.) (VI/3465)

sere: Başparmakla işaret parmağı arasındaki uzaklık (ölçü için). (-Isp.; *Bergama –İz.; Fili *Biga, *Lapseki –Çkl.; *Tosya, Kargı –Ks.; Erkinis *Yusufeli –Ar.; Karaköy –Mğ.) (V/3588)

sele (I) : El gergin durumdayken başparmakla işaret parmağı arasındaki uzaklık. (Karamanlı *Tefenni Brd.; Yörükler, Çaypınar *Salihli Mn.; *Gülнар, *Silifke İç.) (VI/4683)

siyem [siyam]: Başparmakla gösterme parmağı arasındaki uzaklık (el gergin durumdayken). (Bölceğaç *Manyas Ba.) (VI/4701)

simiş: Başparmakla işaret parmak arasındaki uzaklık (el açık durumdayken). (-Tr.) (V/3639)

süglüç: Baş ve işaret parmaklarının gergin açılmasıyla oluşan ölçü. (Çakallı *Kavak – Sm.) (V/3707)

sumuc: El gergin durumda iken başparmakla göstermeparmağı arasındaki uzaklık. (Güneyce*lkizdere Rz.) (VI/4710)

sümüç [süngüç]: El gergin durumdayken başparmakla gösterme parmağı arasındaki uzaklık. (Yörükler, Çaypınar *Salihli Mn.; Or.; Gr.; Tr.)

[süngüç]: (-Çr.; *Antakya –Hat.) (VI/4714)

süyem [süyüm (I) -1]: El ölçüsü, karış. (Bahçeliyurt *Kangal Sv.)

[süyüm (I.) -1]: (Bahçeliyurt *Kangal –Sv.) (VI/4717)

3.1.2.7. Zaman bildiren ölçü kavramları

adar (II) :Müddet, mühlet, zaman: *Bizim paranın adarı doldu.* (*Çarşamba -Sm.-Kn.) (s. 64)

ağacalık (I) : 2. Çobanların, hizmetkârların pazarlıklı hizmet sürelerini doldurduktan sonra, bedava olarak çalıştıkları birkaç haftalık zaman. (Karakuş bucağı köyleri (*Ünye-Or.) (I/79)

akşam darı [okşam otu]: Akşam ezanının 15-20 dakika öncesinden başlayan ve ezanla biten süre: *Akşam darında su içmek günahdır.* (*Ardadanuç –Ar.)

[akşam otu]: (Çiftlik *Dinar – Af.; Darıveren *Acıpayam, Ortaköy *Çal –Dz.) (I/162)

altaltı oniki: 12 ocakta başlayıp, 24 ocakta biten bol yağmurlu devre. (Orhana *Anamur –İç.) (I/ 230)

dakka: Dakika.(Ulukışla *Bor Ng.) (VI/4484)

şaklam: Güneşin en dik geldiği zaman, öğlen. (Kerkük) (VI/4720)

zambı: 9 aralık 17 ocak arasındaki en soğuk kırk gün. (Izgın *Elbistan –Mr.) (VI/4347)

3.1.2.8.Ölçü bildiren diğer kavramlar

ayar: (< Ar. ayâr) ayar, ölçü (Dy.) (Diyarbakır Ağzı, İnceleme-Metinler-Sözlük, Münir Erten, Ankara, Türk Dil Kurumu,1994, 24+175 s.) (<https://sozluk.gov.tr/09.11.2022>)

dalya (II) : Yalnız kireç ölçmekte kullanılan 100 kutuluk bir ölçek. (Kerkük) (II/1347)

3.2. Azerbaycan Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramlar

3.2.1. Azerî Türkçesi Lügati'nde (1992) ölçü bildiren kavramlar

Eser, Hayati Develi tarafından hazırlanmış mezuniyet tezidir. Sorumlu öğretim üyesinin Dr. Efrasiyap Gemalmaz olduğu çalışmanın gözden geçirilmiş üçüncü baskısı 1992 yılında Erzurum'da Fen-Edebiyat Fakültesi Ofset Tesisleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Takdim, önsöz, kısaltmalar, faydalanılan eserler ve lügat olmak üzere beş bölümden oluşan eserin toplam sayfa sayısı 229'dur. Develi'nin (1992) çalışmaya alınan kelimelerin seçilirken tarama yoluna gitmediğini, bir lügatten Azeri Türkçesine özel olduğunu düşündüğü kelimeleri aldığını ifade ettiği eserde kelimelere anlam verilirken *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati* adlı eserden yararlanılmıştır.

Küçük ses değişiklikleriyle Türkiye Türkçesiyle aynı anlamda kullanılan Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca ve Rusça kökenli kelimeler A ve B harfleriyle başlayan maddeler dışında fazla yer almamıştır. Bu kelimelerin Osmanlıca, Fransızca ve Rusça sözlüklerde bulunabileceği belirtilmiştir.

3.2.1.1. Ağırlık bildiren ölçü kavramları

çanağ²: Yaklaşık 5 kg. lık bir ağırlık birimi.(s.74)

çetver: Bir tahıl ölçüğü yaklaşık sekiz kile. (s.77)

geviz: 32,6 kg.lık ağırlık ölçüsü. (s.133)

girvenke: Libre (409,5 gram). (s.134)

xalvar: Bir tahıl ölçüğü, 407,5 kg. (s.142)

istil²: 400 gramlık ağırlık. (s.148)

keviz: Bir tahıl ölçüğü, 32,6 kg. (s.153)

misğal: 24 kırıtlık bir ağırlık ölçüsü. (s.167)

sanbal: Ağırlık, sıklet, tartı. (s.181)

sèntnèr: 100 kg. lık bir ağırlık ölçüsü. (s.185)

tağar: 83,4 kg lık bir tahıl ölçüsü. (s.196)

3.2.1.2. Alan bildiren ölçü kavramları

akr: İngiltere, Fransa ve Amerika'da kullanılan 4047 metre karelik alan ölçüsü. (s.21)

dèsyatin: Bir alan ölçüsü, 1.09 hektar. (s.89)

3.2.1.3. Hacim bildiren ölçü kavramları

ğabarit: Bir şeyin ölçüsü, hacmi. (s.109)

3.2.1.4. Miktar bildiren ölçü kavramları

ayağ: Defa, kere. (s.37)

berdek: Bir araya toplanmış ot desteleri. (s.52)

daban: Defa, kere. (s.80)

den: Tane. (s.87)

döne: Defa, kez. (s.94)

düzüm: Bir ipe dizilmiş miktar. (s.98)

ezbes: Çok miktarda, haddinden fazla. (s.104)

gom: Deste, küme. (s.127)

goşa: Çift, iki tane. (s.128)

lomba: Top, parça, yığın. (s.161)

öyne: Defa, kez, kere. (s.174)

say¹: Sayı, adet. (s.183)

tike: Dilim, parça. (s.202)

3.2.1.5. Oran bildiren ölçü kavramları

çerek¹: Çeyrek. (s.76)

3.2.1.6. Uzaklık bildiren ölçü kavramları

abissal: 900 veya 1000 metreyi aşan deniz derinliği. (s.13)

3.2.1.7. Uzunluk bildiren ölçü kavramları

ayağ: Yarı arşına yakın uzunluk ölçüsü. (s.37)

boy: Bedenin uzunluğu, uzunluk. (s.60)

daban: Bir adımlık uzunluk. (s.80)

ereş: Dirsekten parmak uçlarına kadar olan eski bir uzunluk ölçüsü birimi. (s.102)

sajın: 2,13 metrelik uzunluk birimi, kulaç. (s.181)

vèrst: 1,06 km. lik uzunluk ölçüsü. (s.214)

vèrşok: 4,4 cm. lik eski bir Rus uzunluk ölçüsü. (s.214)

3.2.1.8. Zaman bildiren ölçü kavramları

bedir: Ayın ön dördü. (s.50)

dékada: On günlük zaman ölçüsü. (s.89)

èra: Devir, çağ. (s.106)

ezele²: Evvel, önce, ilk. (s.104)

sifte: Evvel, ilk önce (s.186)

3.2.1.9. Ölçü bildiren diğer kavramlar

amper: Elektrikte kullanılan şiddet ölçüsü. (s. 25)

3.2.2. Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Büyük Sözlük'te (1999) ölçü bildiren kavramlar

Dr. Yaşar Akdoğan tarafından hazırlanan eser 1999 yılında İstanbul'da Beşir Yayınevi tarafından basılmıştır.

Sözlük üzerine derlenen sözlerle başlayan çalışma şu bölümlerden oluşmaktadır:

- Azerbaycan alfabesi sıralamasına ve Türkiye Türkçesi sıralamasına göre transkripsiyon alfabesi.
- Kısaltmalar
- Sözlük
- Bibliyografya

- Yazarın hayat hikayesi

838 sayfadan oluşan eserde 60.000 civarında madde başı bulunmaktadır.

Akdoğan'ın (1999), çalışmasında izlediği plan şu şekildedir:

- Azerbaycan Türkçesiyle ilgili kaynaklar taranmış ve fişlendikten sonra yazılmaya başlanmıştır.
- Azerbaycan Türkçesi yazım kurallarına uyulmuştur.
- Sözlüklerdeki göndermeler kaldırılmıştır.
- Kelimelerin farklı anlamları numaralarla belirlenmiştir.
- Kelimelerin anlamları verilirken olabildiğince Azerbaycan sözlükleri takip edilmiştir.
- Tekrar grupları Azerbaycan sözlüklerinde olduğu gibi kısa çizgi (-) ile ayrılmıştır.

3.2.2.1. Ağırlık bildiren ölçü kavramları

batman: Batman. (s.73)

bêşgirvenkelik: Beş librelilik, 20.475 gramlık. (s.87)

bisde: Bir kilogram. (s.99)

çanag: Testi, çanak dolusu (5 kg'lık). (s.142)

çeki: Tartı, ölçü, çeki. (s.146)

çekidaşı: Kantar taşı, terazi taşı. (s.146)

çekisiz: Zayıf, hafif kilolu. (s.146)

çereh: çeki taşı (dört kiloluk). (s.149)

çerek: 1. çeyrek. 2. Çeyrek libre.(s.149)

çetver (Rus.) : Çeyrek libre. (s.50)

dördpudlug: 65,6 kg'lık. (s.225)

ebre: Dara. (s.242)

eyargabı: Ölçek; şinik; kile. (s.282)

geviz: 32 kg'lık (ağırlık ölçüsü). (s.354)

hefdirem: Yüz elli gramlık ölçü (Tebriz'de). (s.441)

hüsusi çeki: Özgül ağırlık. (s.477)

ikikilogramlık: 1. İki kilogramlık (ağırlık). 2. İki kiloluk (çeki taşı). (s.488)

ikipudlug: Otuz iki onda altı kg'lık (ağırlık). (s.489)

isdil: Yarım kiloluk (ölçü). (s.504)

kilo (Yun.): Kilo. (s.533)

kilogram (Yun.): Kilogram. (s.533)

miligram: Miligram. (s.580)

on girvenkelik: On librelik. (s.614)

pud, put (Rus.): 16,3 kg'lık ölçü. (s.642)

ruba: 16,4 kg'lık ölçü. (s.653)

sambal, sanbal: Çeki, ağırlık, tartı. (s.660)

santigram (Fr.): Santigram. (s.660)

tağar: 83,2 kg'lık ölçü. (s.714)

tonyarımlık: Bir buçuk ton. (s.741)

urba: 160 kg'lık ölçü, 24 kile. (s.755)

üçpudlug: 48,9 kg'lık. (s.760)

yarımgirvenkelik: 1. İkiyüz gram ağırlık (tartı için). (s.793)

yarımvèrstlik: Beşyüz otuz gramlık. (s.794)

yeddipudlug: Yüz öndört kilo yüz gramlık. (s.225)

zomar: 407,5 kg'lık un. (s.832)

3.2.2.2. Alan Bildiren ölçü kavramları

akr (İng.): 0,0404 dönümlük (arazi ölçüsü). (s.16)

dèsyatin (Rus.): 1,09 hektarlık (ölçü birimi). (s. 195)

üçvèrstlik: 3,18 km'lik mikyaslı (harita). (s.760)

3.2.2.3. Hacim bildiren ölçü kavramları

yumaglıg: Yumak hacminde. (814)

3.2.2.4. Miktar bildiren ölçü kavramları

bafa: Deste, demet, bağlam. (s.54)

berdek: Yığın, küme (on destelik ekin, ot vb.) (s.84)

birburum: bir kere, bir defa. (s.95)

biryol: bir defa, bir kere. (s.99)

biuğur: Biraz, bir kere. (s.100)

biyol: Bir yol, bir kez. (s.101)

böleket: Bölüm, kısım. (s.108)

bölgü: Taksim, hisse, pay. (s.108)

bölük: 1. Bölük. 2. Parça. (s.108)

bölüm: Parça, pay, hisse. (s.108)

cıggan: Biraz, bir miktar, azıcık. (s.130)

cimci: Sepet, küfe. (s.134)

cire: Hisse, pay. (s.135)

çepişdih, çepişdik, çepişdig: Onbeş koyunluk sürü. (s.148)

çimke: Biraz, bir miktar. (s.155)

dabrag: Torba. (s.163)

dadım-duzum: Biraz, azıcık. (s.164)

debrek: Torba. (s.181)

defe (Ar.): Defa, kere, sefer. (s.182)

demet (Ar.): Demet. (s.186)

dene (Far.): Adet, sayı, tane. (s. 188)

deste (Far.): 1. Buket, demet, deste. 2. Saatin on ikisi (hem gece hem gündüz). (s. 194)

dıgılı, dıgılı: Bir az, bir lokma. (s.199)

dıngılı, dıppılı: Minnacık. (s.200)

dönüm: Defa, kere. (s.224)

dürge: 1. Demet, paket. 2. Deste (ekin vb.). (s.236)

évne, öyne: Defa, kez, kere. (s.281)

ğedr (Ar.): Miktar. (s.339)

ğerel-ğesem: Ölçü, miktar. (s.350)

ğıymet (Ar.): Miktar, ölçü. (s.377)

gom: Demet, deste, top. (s.382)

goma: 1. Deste, demet. 2. Tütün demeti (dört sıralı). (s.382)

goşar: İki avuç dolusu. (s.386)

gülhara: Yirmi deste. (s.420)

ikice: iki kere, iki defa. (s.486)

ker, kerih: Kere, defa. (s.530)

kerem: Kere. (s.530)

kerre (Ar.): Kere. (s.530)

mertebe (Ar.): Defa, kere. (s.573)

mindebir: Binde bir. (s.581)

say: Adet, rakam, miktar. (s.663)

3.2.2.5. Oran bildiren ölçü kavramları

çèt: Çeyrek. (s.150)

çerek: 1. çeyrek. (s.149)

ikide bir: yarım, yarı. (s.487)

rüb (Ar.): Çeyrek. (s.654)

yarımca: Yarım, yarı. (s.792)

3.2.2.6. Uzaklık bildiren ölçü kavramları

gayız: Kilogram metre. (s.333)

ikikilomètrlik: 1. İki kilometrelik (mesafe). 2. Harita ölçüsü (iki kilometrenin haritada bir santimle gösterilmesi). (s.488)

ikivèrstlik: İki bin yüz yirmi metrelik (mesafe). (s.489)

ton-kilomètr: Ton kilometre (bir ton yükü bir km. taşımayı esas alan birim). (s.741)

ton-mil: Ton mil (bir ton yükü bir mil taşımayı esas alan birim). (s.741)

3.2.2.7. Uzunluk bildiren ölçü kavramları

arşın: Arşın. (s.33)

bèşarşınlığ: 355 cm'lik. (s.86)

bèşvèrstlik: 5.300 metrelik (harita ölçeklerinde kullanılır. (s.87)

cida boyu: Mızrak boyu. (s.133)

çerek: Karış. (s.149)

davlah: Uzun boylu. (s.179)

endaze (Far.): Endâze. (s.265)

fes, vèrst, vèrsta: 1.060 metrelik uzunluk (ölçü). (s.292)

girèh: Verşok (1/16 arşınlık ölçü), parmak, 4.4 cm'lik ölçü. (s.375)

iyne ucu boyda: Minnacık. (s.516)

mètr (Yun.): Metre. (s.577)

mil (İng.): Mil, Uzunluk ölçüsü. (s.580)

milimètr (Fr.): Milimetre. (s.580)

millimètr (Fr.): Milimetre. (s.580)

sajın (Rus.): Sajen (2.134 metre). (s.658)

sajmlıg: Sajenlik (üç arşınlık). (s.658)

santimètr (Fr.): Santimetre. (s.660)

sekkizdüyme: 20,32 metre. (s.666)

vèrst (Rus.): 106 km'lik uzunluk. (s.778)

vèrşok, vèrşoh (Rus.): 44 milimetrelik ölçü. (s.778)

yarımdirsek: Yarım dirsek (uzunluk ölçüsü). (s.793)

yarımmètr: Yarım metre. (s.793)

3.2.2.8. Zaman bildiren ölçü kavramları

bozay: son kış (22 şubat-21 mart). (s.107)

darğan: Kışın son günleri (son on günü). (s.173)

değiğe (Ar.): Dakika. (s.182)

dèkada (Fr.): On gün (ayın üçte biri). (s.184)

dogguzyaşlı: Dokuz yıllık, dokuz senelik. (s.216)

erbein günü: Kırkıncı gün (Kerbelâ hadisesinden sonraki). (s.269)

gün: Gün. (s.422)

heştadillik: Seksen senelik, seksen yıllık. (s.452)

idde(t) (Ar.): Hayız günleri (boşanan kadının tekrar evlenebilmesi için 100 gün, kocası ölenin evlenebilmesi için 130 günlük bekleme süresi). (s.482)

ikidekadlıg: Yirmi günlük. (s.487)

inişil: İki yıl önce, evvelki yıl. (s.497)

iyirmillik: Yirmi yıllık, yirmi senelik. (s.516)

on illik: On yıllık. (s.614)

ömrüuzunu: Ömür boyu. (s.620)

saat (Ar.): Saat. (s. 655)

saniye (Ar.): Sâniye. (s.660)

sene (Ar.): Sene, yıl. (s.669)

sutka (Rus.): Yirmi dört saat. (s.689)

tropik il: Güneş yılı. (s.746)

yarımay: Onbeş gün. (s.792)

yarımillik: Altı aylık. (s.793)

yaşyarımlıg: Onsekiz aylık. (s.797)

3.2.2.9. Ölçü bildiren diğer kavramlar

kalibre (Fr.): Kalibre (s.521)

k calorimetriya (Lat. Yun.) : Kalorimetri. (s. 521)

kilovt (Fr. İng.): Kilovat. (s.533)

mikron (Yun.): Mikron. (s.580)

3.2.3. Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü'nde (2018) ölçü bildiren kavramlar

Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü, Seyfettin Altaylı tarafından hazırlanmıştır. 25 yılı aşkın bir sürede hazırlanan ve Azerbaycan Türkçesinin güncel söz varlığını yansıtan “Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü”nde 88.252 madde başı vardır. Ayrıca Türkiye Türkçesindeki 94.523 maddenin de karşılığı sözlükte yer almaktadır. Madde başlarının Azerbaycan’da kullanılan Latin alfabesine göre hazırlandığı sözlükte kelimelerin, Türkiye Türkçesindeki karşılığının yanında açıklamaları da verilmiştir. Toplam üç ciltten oluşan eserin ilk iki cildinde Azerbaycan Türkçesindeki kelimelerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları verilmiş; üçüncü ciltte ise madde başlarının Türkiye Türkçesinden Azerbaycan Türkçesine doğru sözcük dizini bulunmaktadır.

Sözlükteki kelimelerin sıralaması Azerbaycan Türkçesinde kullanılan Latin alfabesine ve orada kullanılan yazım kurallarına göre yazılmıştır. Bunun yanında olanaklar doğrultusunda her kelimenin kaynağı, aldığı ekler, bu eklerin ait olduğu diller de belirtilmiştir. İki dilli bir sözlük olan eserde madde başı kelimedenden sonra Türkiye Türkçesindeki tam karşılığı renkli olarak gösterilmiştir. Kelimeler açıklanırken hayvan bilimleri ve bitki bilimleri gibi bazı bilimsel terimlerin Latince karşılıkları *eğik ve italik* yazı biçimiyle verilmiştir. Okurların Azerbaycan ile ilgili bazı bilgilere de ulaşabilmeleri için Azerbaycan’ın tanınmış insanları, şehirleri, dağları ve nehirleri gibi değerlerine de sözlükte yer verilmiştir.

Eser, 4.420 sayfadan oluşmaktadır.

3.2.3.1. Ağırlık bildiren ölçü kavramları

batman *is.* İki okka ile sekiz okka arasında değişen ağırlık ölçüsü (1 okka = 1,282 gram). (s.379)

bisdə *is.* **kiloluk.** Bir kilogram ağırlığındaki terazi taşı. (s.483)

brutto *is.* *Fr.* **daralı, brüt.** Brüt ağırlık, bir malın dara ile birlikte ağırlığı. (s.526)

çeki (II) *is.* **ağırlık.** Bir şeyin terazi veya kantarda belirlenen ağırlığı. (s.681)

çərək (I) *–yi is.* *Far.* **çeyrek.**) 2. Girvenkenin dördte biri kadar ağırlık ölçüsü (100 gr.). 4. Ağırlığı 4 kg olan terazi taşı. (s.693)

çətvər *is.* *Rus. kl.* **yüz gram; çeyrek.** 1. 100 gramlık ağırlık ölçüsü. (s.697)

dara (I) *is.* *İt.* **dara.** 1. Kabıyla birlikte tartılan bir nesnenin kabının ağırlığı. 2. Bu kabın ağırlığına karşılık olarak terazinin öbür kafesine konulan ağırlık. (s.786)

desiqram *is.* *fiz.* **desigram.** Gramın onda biri olan ağırlık ölçüsü. (s.820)

dirhəm *is.* *Ar.* **dirhem.** 1. Yakın Doğu'da ağırlık birimi (okkanın dört yüzde bir kısmı), 3,12 gramlık ağırlık ölçüsü. (s.911)

gırvənkə *is.* *kl.* 400 gramlık ağırlık ölçüsü. (s.1294)

güyəz *is.* 32 kg ağırlığındaki ölçü birimi. (s.1355)

qram *is.* *Yun.* gram. (s.2179)

last, -dı *is.* *Alm. den.* **last.** 1. Değeri Belçika ve Hollanda'da 85,134, İngiltere'de 82,56, Prusya'da 112,29 kile (bushel = ABD'de 35,239; İngiltere'de 36,379 litrelik hububat ölçüsü) olan kuru madde hacim ölçüsü. 2. Değeri iki ton olan ve Almanya'da kullanılan ağırlık ölçüsü. (s.2244)

qirat *is.* *Yun.* **kırat.** Pahalı metal ve elmas, zümrüt gibi taşların tartılmasında kullanılan ölçü birimi 2 dg (2 desigram). (s.2134)

qiya *is.* *Ar. kl.* 1200 gramlık ağırlık ölçüsü birimi. (s.2136)

həfdrəm *is.* 125 gram ağırlığında ölçü birimi. (s.1401)

xalvar *is.* Azerbaycan'da çeşitli yerlerde çeşitli ağırlıkta (aslında 410 kg.) olan ağırlık ölçüsü. (s.1480)

- xəlvər** *is. hlk.* On pud (164 kg) ağırlığında bir ölçü birimi. (s.1503)
- istil (II)** *is. hlk. kl. 400 gramlık.* 400 gramlık ağırlık ölçüsü taşı, terazi taşı. (s.1656)
- karat** *is. Ar. kırat.* Kıymetli taşların, tartılmasında kullanılan iki desigramlık (miskalin yirmi dördte biri) ölçü; dirhem in on altıda biri, kırat. (s.1715)
- kilə** *is. Ar. kile.* (eskiden) Altı kilogramlık ağırlık ölçüsü. Arapça “keyl” sözünden gelen kile, her bölgeye göre farklı idi. Örnek olarak İstanbul kilesi yaklaşık olarak 20 İstanbul okkasına, yani 25,6 kg’a denk gelmekteydi. (s. 1792)
- kilo** *is. Yun. kilo.* Kilogram, 1000 gramlık ağırlık. (s. 1793)
- kiloqram** *is. Yun. Fr. kilogram.* 1000 gramlık ağırlık ölçüsü. (s.1793)
- hektoqram** *is. Lat. hektogram.* Yüz gramlık ağırlık sembolü. (s.1384)
- hektolit** *is. Lat. mat. hektolitre.* Yüz litrelik ölçək. (s. 1384)
- megaton** *is. Fr. as. megaton.* 1. Bir milyon ton değerinde kütle birimi. (s.2335)
- santiqram** *is. Fr. santigram.* Gramın yüzde biri ağırlığındaki ölçü birimi. (s.2884)
- şinik, -yi sf. şinik.** Tahıl için kullanılan, sekiz kiloluk ölçək. (s.3155)
- tağar (I)** *is. 1.* 83,2 kg ağırlığında bir ölçü birimi. **2.** 1,5 kg ağırlığında bir ölçü birimi. (s.3191)
- pud (I)** *is. Rus. pud.* Eskiden kullanılan 16,4 kg.lık Rus ağırlık ölçüsü birimi. (s. 2789)
- mikroqram** *is. Yun. kim. mikrogram.* Değeri 1/1 000 000 gr olan ağırlık ölçüsü. (s.2415)
- mina (III)** *is. Yun. mina.* 1. Eski Yunanistan’da ve eski Doğu’da bir ağırlık ölçüsü birimi. 3. Çağdaş Yunanistan’da 1,5 kg’a eşit ağırlık ölçüsü birimi. (s.2422)
- ruba** *is. Rus.* Bir pud ağırlığında (16,4 kg) olan eski bir ağırlık ölçüsü. (s.2842)
- sentner** *is. Alm. kental.* 100 kilogramlık ölçü birimi. (s.2914)
- ton (I)** *is. Fr. ton.* 1000 kiloluk ağırlık ölçüsü. (s.3333)
- unsiya** *is. Lat.* Eskiden Rusya’da eczacıların kullandığı 29,86 gram ağırlığında ağırlık ölçüsü. (s.3409)
- yarımgirvənkə** *is. kl. iki yüz gram.* İki yüz gramlık ağırlık (1 girvenke: 400 gr). (s.3574)

yarımkiloluq *is.* **yarım kiloluk.** Yarım kilo (500 gram) ağırlığında olan ölçü birimi. (s.3574)

yarımpudluq *is.* **yarım pudluk.** 8 kg ağırlığındaki ölçü birimi. (s.3577)

3.2.3.2. Alan bildiren ölçü kavramları

akr *is.* *İng.* **1.** Eskiden Fransa'da kullanılan alan ölçüsü. **2.** Amerika ve İngiltere'de kullanılan 4047 m²'lik alan ölçüsü birimi. (s.113)

ar (II) *is.* *Fr.* 100 m² büyüklüğünde alan ölçüsü birimi. (s.193)

cərib *is.* *Ar.* **cerîb** Tarla ve arazi ölçüsü, eni ve uzunluğu 60 arşın olan saha. (s.602)

desyatın *is.* *Rus.* **desyatina; öşür.** Metre sisteminden önce Rusya'da kullanılan 1,09 hektara denk alan ölçüsü. (s.821)

hektar *is.* *Yun.* **hektar.** 10 000 m²'lik alan ölçüsü, yüz ar veya bir hektometrekare. (s.1384)

küyəz *is.* Ortalama 5000 m²'lik alan ölçüsü. (s.1903)

mikrorayon *is.* *Yun.* *Rus.* **mikrobölge.** Bölgenin (rayon) bölündüğü en küçük birim. (s.2416)

santi *is.* *Fr.* **santiar.** Önüne geldiği ismin 1/100'ünü gösterir, ar'ın yüzde biri, bir metrekare. (s.2884)

3.2.3.3. Hacim bildiren ölçü kavramları

barrel *is.* *İng.* **varil.** 0,158987 m³, 158,987 litre hacminde olan kap; petrol alım satımında ölçü birimi. (s.352)

cərib *is.* *Ar.* **cerîb.** 1. İmparatorluk döneminde Arap ülkelerinde kullanılan ve takriben 216 litrelik hacim ölçüsü. (s.602)

dekalın *is.* *Fr. kim.* **dekalın.** Dekahidronaftalinin hacim ölçüsü birimi. (s.812)

dekalitr *is.* *Fr. kim.* **dekalitre.** On litrelik hacim ölçüsü birimi, on litre, dal. (s.812)

kubatura *is.* *Yun.* **hacim.** Bir şeyin hacminin küp birimi ile ölçüsü. (s.1875)

kubmetr *is.* *Yun.* **metreküp.** Hacim ölçüsü birimi. (s.1876)

litr *is. Fr. litre.* Bir desimetreküp, 1000 santimetreküplük sıvı ölçüsü birimi. (s.2277)

litraj *is. Fr. litraj.* Bir kabın litre olarak aldığı miktar. (s.2277)

3.2.3.4. Miktar bildiren ölçü kavramları

dönə *is. hlk. defa.* Kez, kere; sefer. (s.952)

dönüm (I) *is. sefer.* Defa, kere, kez. (s.953)

gəz (I) *is. Far. kl. kez.* Defa, kere, sefer, kat. (s.1281)

kəmiyət *is. Ar. kemiyet.* Miktar, kadar, sayı, adet. (s.1764)

qom *is. Demet.* Bağ, yığın. (s.2150)

qoma *is. deste.* Tomar, grup. (s.2150)

qoşam *is. hlk. iki avuç.* İki avuç dolusu. (s.2163)

pay (I) *is. pay. 1.* Bir şey taksim edildiği zaman her şahsa düşen hisse, parça, kısım. // Bir şeyin taksim edildiği parçalardan her biri. **2.** Defa, kere. (s.2709)

rəqam *is. Ar. Adet.* (s.2827)

say (I) *is. sayı.* Miktar, adet. (s.2901)

səfər (II) *is. Ar. sefer.* Defa, kere, kez. (s.2929)

3.2.3.5. Oran bildiren ölçü kavramları

çərək (I) *–yi is. Far. çeyrek.* Dörtte bir. (s.693)

çətvər *is. Rus. kl. yüz gram; çeyrek. 2.* Dörtte bir. (s.697)

ərəş *is. kl. arşın; eriş.* Dörtte bir ölçü birimi. (s.1134)

modül *is. Lat. mat. tek. modül.* Mimari eserlerde parçaların nispetini ifade için kullanılan ve sütun gövdesinin yarıçapına eşit olan ölçü, oran birimi. (s.2435)

rumb *is. İng. Çevrenin 1/32'si.* (s.2844)

yarımmetr *sf. Yarım metre.* 1 m'nin yarısı, 50 cm. (s.3576)

3.2.3.6. Uzaklık bildiren ölçü kavramları

bala (III) is. Far. üst; boy; yüksek. Bir şeyin en alt noktası ile en üst noktası arasındaki uzaklık, uzunluk. (s.330)

coğrafi mil is. coğrafi mil. 7.420 m uzunluğunda mesafe ölçüsü. (s.631)

kiloparsek, -yi is. astr. Uzay için uygulanan uzaklık birimi, 1.000 hertze eşit olan birim. (s.1794)

3.2.3.7. Uzunluk bildiren ölçü kavramları

alaağac is. 1,06 km uzunluğunda uzunluk ölçüsü. (s.123)

arşın is. Eskiden kullanılan 71,12 cm uzunluğundaki uzunluk ölçüsü birimi. (s.219)

asnoy is. hlk. 0,5 uzunluğunda bir ölçü birimi. (s.232)

ayaq (II) –ğı is. ayak. Bir adım büyüklüğünde; yarım arşın uzunluğunda uzunluk ölçüsü (30,5 cm). (s.274)

çərək (I) –yi is. Far. çeyrek. 1. Arşının dörtte biri kadar uzunluk ölçüsü (17 cm). (s.693)

cırtndanboy is. cüce. Anormal derecede küçük boy, erkeklerde 130-120 cm, kadınlarda 120 cm'den az olan boy. (s.614)

dekametr is. Fr. dekametre. On metre uzunluğunda bir ölçü birimi, on metre, dam. (s.812)

düymə (II) is. Hol. İnç. 2,54 santimlik uzunluk ölçüsü. (s.996)

əndazə is. Far. endaze. 2,65 cm uzunluğunda ölçü birimi. (s.1125)

ərəş is. kl. arşın; eriş. 1. Orta parmak ucundan dirseğe kadar olan mesafeyi esas alan uzunluk ölçüsü. (s.1134)

fut is. İng. fit. 30,5 cm'lik ölçü, ayak. (s.1242)

gəz (VI) is. hlk. 70-71 veya 85-86 cm uzunluğundaki ölçü birimi. (s.1281)

mikrometr is. Yun. fiz. kim. mikrometre. Metrenin milyonda biri değerinde uzunluk ölçüsü. (s.2415)

mikromillimetr *is. Yun. Fr. fiz. mikromilimetre.* Metrenin milyonda biri. (s.2415)

mikron *is. Yun. mikron.* Metrenin milyonda biri, milimetrenin binde biri kadar olan uzunluk ölçüsü. (s.2415)

kilometr *is. Fr. Yun. kilometre.* 1.000 m'lik uzunluk ölçüsü. (s.1794)

pəncə (II) *is. hlk.* 4,4 cm uzunluğunda bir ölçü birimi. (s.2725)

piket (III) *is. Fr. ar.* Demiryolunun uzunluğunu ölçmede kullanılan 100 m uzunluğundaki birim. (s.2739)

miqyas *is. Ar. mikyasa.* Uzunluk ölçüsü. (s.2418)

mil (II) *is. İng. mil.* Çeşitli ülkelerde değişik mesafeler ihtiva eden uzunluk ölçüsü. (s.2418)

millimetr *is. Fr. mat. fiz. milimetre.* Metrenin binde birine eşit olan uzunluk. (s.2420)

hektometr *is. Lat. mat. hektometre.* Yüz metrelik uzunluk ölçüsü. (s.1384)

metr *is. Yun. metre.* 1. 100 cm.ye eşit uzunluk ölçüsü. (s.2346)

santim (II) *is. Fr. santim.* metrenin 1/100 uzunluğunda olan hissesi. (s.2884)

santimetr *is. Fr. santimetre.* Metrenin yüzde birine eşit olan uzunluk ölçüsü. (s.2884)

verst *is. Rus. kl. verst.* 106 km mesafede uzunluk ölçüsü. (s.3494)

verşok *is. Rus. kl. verşok.* Arşının 1/16'sına; 4,4 cm.ye eşit uzunluk ölçüsü. (s.3494)

yard *is. İng. yard.* 91 cm.lik İngiliz uzunluk ölçüsü. (s.3598)

yarımarşınlıq *is. yarım arşınlik.* Yarım arşın uzunluğunda, 35,5 cm.lik. (s.3572)

yarımverstlik *is. yarım verstlik.* Yarım verst uzunluğunda, 533,5 m uzunluğunda. (s.3579)

zər (IV) *is. Ar.* 107 cm uzunluğuna eşit olan uzunluk ölçüsü birimi. (s.3714)

ülgü *is. ölçü.* Elbise veya ayakkabı yapmak için kesim ölçüsü, ölçü. (s.3436)

3.2.3.8. Zaman bildiren ölçü kavramları

ay (I) *is. Ar. ay.* Ayın dünya etrafındaki devrine göre ölçülen müddet, yılın on ikide biri. (s.272)

balaqlıq, -ğı is. malaklık. Manda yavrusunun 6-9 aylık dönemi. (s.332)

Böyük Çillə is. etn. fo. Büyük Çile. Azərbaycan Türklerinin kullandığı halk takvimine göre kışın birinci kısmı, yani 20 Aralık – 28 Ocak tarihleri arasında süren kırk günlük devir. (s.520)

çillə is. çile. Doğum, düğün veya ölümden sonra geçen kırk günlük zaman dilimi. (s.713)

dekada is. Fr. on gün. On günlük zaman birimi, ölçüsü, ayın üçte biri. (s.812)

dəqiqə: is. Ar. dakika. Saatin altmışta biri veya 60 saniyelik zaman birimi.(s.832)

əsr (I) is. Ar. asır. Yüz yıllık zaman dilimi. (s.1149)

gicə is. gece. Genellikle saat 22.00'den itibaren gün ağarınca kadar geçen süre, tün, şeb. (s.1284)

kvartal is. Alm. Çeyrek yıl. Yılın dörtte biri, çeyrek yıl, üç aylık dönem. (s.1905)

pas (III) is. Far. Gecenin sekizde biri. (s.2705)

rüb is. Ar. çeyrek. 1. Dörtte bir; yılın dörtte biri. (s.2847)

qoşasaat is. iki saat. İki saatlik zaman dilimi. (s.2163)

mah (II) is. Ar. ay. Ayın dünya etrafındaki devrine göre ölçülen zaman, dört haftadan ibaret zaman dilimi. (s.2295)

mikrosaniyə is. Yun. Ar. ra. mikrosaniye. Saniyenin milyonda birine eşit zaman birimi. (s.2416)

rüb is. Ar. çeyrek. 1. Dörtte bir; yılın dörtte biri. 2. Bir saatin dörtte birine eşit zaman ölçüsü (15 dakika). (s.2847)

saat is. Ar. saat. 1. Gece ve gündüzün yirmi dört saatte birini meydana getiren 60 dakikalık bir zaman dilimi. // Zaman ölçüsü birimi. 2. Öğleden veya gece yarısından itibaren hesaplanan 60 dakikalık zaman ölçüsü. (s.2851)

mövsüm is. Ar. mevsim. Yılın dört mevsiminden her biri. (s.2449)

sutka is. Rus. bir gün. Yirmi dört saatlik zaman birimi. (s.3072)

term *is. Lat. fiz. term.* Belli bir süreyi ihtiva eden zaman aralığı (280 günlük normal gebelik süresi gibi). (s.3228)

üç aylık *is. üç aylık.* Üç ay için yapılan, üç aylık zaman göz önünde tutulmuş veya üç ay içinde olmuş, çeyreklik. (s.3429)

yarımay (I) *is. yarım ay.* Bir ayın yarısı, on beş günlük zaman dilimi. (s.3572)

3.2.3.9. Ölçü bildiren diğer kavramlar

anqstrem *is. isv. fiz. angstrom.* Optik ve atom fiziğinde, moleküler fizikte ışığın dalga boyu ölçümünde kullanılan bir uzunluk ölçüsü birimi. (s.179)

apostilb *is. yun.* Bir yüzeyin parlaklığını ölçmek için kullanılan birim (1 asb = 0,31990 nt) (s.192)

atom çəkisi *is. atom ağırlığı.* Herhangi bir atomun 16 sayısı ile gösterilen oksijen atomuna göre ağırlığı. (s.257)

atom kütlə vahidi *is. atom kütle birimi.* Karbon atomunun en bol bulunan sayıları eş ve çekirdeklerinin her birinin kütesinin tam 1/12 000'ine eşit olarak seçilmiş kütle birimi (1 akb = 1,6605.10⁻²⁷ kg'dır). (s.257)

desibel *is. Fr. fiz. desibel.* Ses şiddetini ölçmede kullanılan bir logaritmik oran. (s.820)

kalibr *is. Fr. çap.* Ürünlerin ölçüsünü, şeklini vb. kontrol etmek için kullanılan ölçü birimi. (s.1703)

kilomol *is. Fr. kim. kilomol.* Kilogram cinsinden ağırlığı, gram cinsinden molün ağırlığına eşit olan 1000 mollük saf bir maddenin miktarı. (s.1794)

gradus *is. Lat. derece.* 1. Sıcaklık ölçü birimi. 2. Açık ve daireleri ölçmek için kullanılan 360 derecelik ölçü birimi. 3. Sıvının yoğunluğunu ve alkolünü belirlemek için kullanılan ölçü birimi. (s.2718)

gram-kütlə *is. Yun. fiz. tekn. gram kütle.* Ağırlık ölçüsü birimi. (s.2179)

gran (I) *is. Lat. mat. gren.* 0,062 grama eşit eczacı ölçü birimi. (s.2180)

meyar *is. Ar. ölçü.* Bir şeyi ölçmek, belirtmek veya tasnif etmek için esas olarak alınan ölçü, ayar ölçüsü, miyar. (s.2347)

3.3. Türkmen Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramlar

3.3.1. Türkmen Türkçesi Sözlüğü'nde (1986) ölçü bildiren kavramlar

Türkmen Türkçesinin temel söz varlığını ifade eden bu sözlükte 3 bin kadar sözcük vardır. Yazara ait değerlendirmeye başlayan eser, sözlük bölümüyle birlikte 56 sayfadan oluşmaktadır.

Çalışma 1986 yılında Ankara'da Türk Tarih Kurumu Basımevi tarafından basılmış Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1982-1983 "Muhtar Segitov: Başkurt Folklorunda Hayvanlara Tapınma-İlhan Çeneli:Türkmen Türkçesi Sözlüğü" başlıklı eserin bir bölümünü oluşturmaktadır.

Çeneli (1986), eserin önsözünde Türkmencenin Ana Türkçedeki uzun ünlüleri günümüze kadar koruyan tek Türk lehçesi olduğunu ifade etmiştir. Yazıda gösterilmeyip sadece Türkmence sözlüklerde gösterilen uzun ünlülerin bu çalışmada da olduğunu belirtmiştir. Eserde diğer Türkmence sözlüklere de yer verilmiş, ancak eserdeki bazı kelimelerin kendisinden daha hacimli olan diğer sözlüklerde bile bulunmadığını vurgulayarak daha geniş hacimli sözlüklere ihtiyaç duyulduğu dile getirilmiştir.

3.3.1.1. Miktar bildiren ölçü kavramları

āz-aslak: Biraz, bir parça, az. (s.34)

bir: Bir defa. (s.36)

boğı: Demet, buket. (s.37)

bölek: Parça, kısım, bölüm. (s.38)

cübüt: Çift, iki tane. (s.39)

çoğdam: Tutam, deste, demet. (s.41)

çuval: Çuval. (s.41)

digir: Tane, küçük tane, parça. (s.44)

ekiz: İkiz, çift. (s.46)

gezek: Defa, kez, kere. (s.50)

gutı: Kutu. (s.54)

kerem¹: Kere defa. (s.59)

keren: Defa, kere. (s.59)

küt: Yığın, küme, top. (s.61)

övrân: Defa, kere. (s.66)

yōla: Defa, kere. (s.82)

yük: Yük. (s.83)

3.3.1.2. Oran bildiren ölçü kavramları

bitevi: Bütün, tam. (S.37)

bitîn: Bütün. (s.37)

bütîn: Bütün. (s.38)

çêr'yek: Çeyrek. (s.40)

hile²: Hisse, pay. (s.56)

pāy: Pay, hisse. (s.67)

yārtı: Yarım, yarı. (s.80)

3.3.1.3. Uzunluk bildiren ölçü kavramları

arçın: Arşın. (S.32)

3.3.1.4. Zaman bildiren ölçü kavramları

gün: Gün. (s.54)

günsāyın: her gün, günbegün. (s.54)

hepde: Hafta. (s.55)

hepdesāyın: Her hafta. (s.55)

sāgat¹: Saat. (s.68)

yıl: Yıl. (s.82)

yılsāyın: Her yıl. (s.82)

3.3.2. Türkmençe-Türkçe Sözlük'te (1995) ölçü bildiren kavramlar

1995 yılında Ankara'da Simurg Yayınları tarafından basılan Türkmençe – Türkçe Sözlük; Talat Tekin, Mehmet Ölmez, Emine Ceylan, Zuhale Ölmez ve Süer Eker tarafından hazırlanmıştır.

725 sayfadan oluşan eser, şu bölümlerden oluşmaktadır:

- Önsöz
- Giriş
- Sözlüğün düzeni ve Türkmençenin söyleyiş özellikleri
- Kısaltmalar
- Türkmen alfabesi ve yazıçevrimi
- Sözlük.

Sözlüğün giriş bölümünde Türkmençe sözlükler üzerinde durulmuş ve bu çalışmanın da bu sözlüklerden geniş ölçüde yararlanılarak oluşturulduğu ifade edilmiştir.

3.3.2.1. Ağırlık bildiren ölçü kavramları

çäryek (çä:ryek) a. : 25 grama denk ağırlık ölçüsü birimi. (s.114)

çetber: a. s. : Yüz grama eşit olan ağırlık ölçüsü. (s.118)

denagramlı s. : Eşit ağırlıklı. (s.145)

gapan II a. : Kantar, baskül. (s.225)

goşulma a. : Gram. (s.283)

gram a. : Gram. (s.304)

kilo a. : Kilogram. (s.409)

kilogram a. : Kilo. (s.409)

misgal (mısga:l) a. : 4,26 gram değerinde ağırlık ölçüsü. (s.459)

put a. : 16.3 kiloya denk gelen ağırlık ölçüsü. (s.539)

santigram a. : Gramın yüzde biri. (s.560)

tonna a. : Ton, bin kilogramlık ağırlık ölçüsü. (s.631)

3.3.2.2. Alan bildiren ölçü kavramları

gektar a. : Hektar.(s.247)

okrug a. : Bölge, bölüm. (s.485)

3.3.2.3. Hacim bildiren ölçü kavramları

gövrüm a. : Hacim, büyüklük. (s.299)

litr: a. : Litre. (s.438)

3.3.2.4. Miktar bildiren ölçü kavramları

atım a. : Avuç, tutam. (s.36)

bap (ba:p) I a. : Bölüm. (s.46)

bar (ba:r) s. : Bütün. (s.46)

çalça (ça:lça) a. : Torba, küçük çuval. (s.109)

çoğdam s. : Deste, demet, tutam. (s.124)

çümmük: a. : Parmak ucu ile tutulan miktar, çitmik, fiske. (s.127)

desse a. : Deste, buket, demet. (s.153)

dilim a. : Dilim. (s.161)

ellilik: Ölçüsü, büyüklüğü ya da küçüklüğü 50 ölçü biriminde olan. (s.199)

gap (ga:p) a. : Tahıl, hububat için çuval. (s.224)

gayta bel. : kez, defa, kere. (s.242)

gezek: a. : Kez, sefer, defa. (s.255)

gısım a. : Avuç. (s.265)

goşavuç a. : Avuç. (s.283)

kerç a. : Parça, dilim. (s.403)

lokga a. : Top, parça. (s.439)

lükge a. : Yığın, küme. (s.440)

masştab a. : Ölçek, ölçüt. (s.447)

mukdar (mukda:r) a. : Miktar. (s.464)

nayça II a. : Demet, bağ. (s.472)

petde a. : Demet, tomar, deste. (s.526)

san (sa:n) a. : Sayı, adet, miktar. (s.559)

tike a. : Küçük parça. (s.628)

3.3.2.5. Oran bildiren ölçü kavramları

kısmat a. : Hisse, pay. (s.409)

pay (pa:y) a. : Pay, hisse. (s. 520)

yarım (ya:rım) s. a. : Yarım, yarı, buçuk. (s.680)

yarımlık (ya:rımlık) s. : Yarım litrelik. (s.680)

yarıpı (ya:rıpı) s. : Yarım, yarı. (s.680)

3.3.2.6. Uzaklık bildiren ölçü kavramları

âdimlik (â:dimlik) s. : Adımlık, bir adım ölçüsünde. (s.190)

kilometr a. : Kilometre. (s.409)

menzil a. : Mezil. (s.454)

mezil a. : Yarım günlük uzaklık, ara. (s.457)

şpindel a. : Mil. (s.609)

3.3.2.7. Uzunluk bildiren ölçü kavramları

çakrım a. : 107 km.ye eşit olan uzunluk ölçüsü birimi. (s. 108)

gerim a. : adım uzunluğu. (s.253)

metr a. : Metre. (s.456)

santimetr a. : Santimetre. (s.560)

verst a. : Uzunluk ölçü birimi. 1.06 km. (s.665)

yard a. : 91,44 cm.ye eşit uzunluk ölçüsü birimi. (s. 679)

3.3.2.8. Zaman bildiren ölçü kavramları

dekada a. : On günlük. (s.142)

era a. : Çağ, dönem, zaman. (s.203)

eyyam (eyyâ:m) a. : Dönem, devir, zaman. (s.209)

gice (gi:ce) a. : Gece. (s.270)

gice-gündiz (gi:ce-gündi:z) : Yirmidört saat gece gündüz. (s.270)

gün a. : Gün. (s.319)

kamar a. : Ay (30 günlük zaman dilimi). (s.392)

mahal a. : Zaman, dönem. (s.443)

may II a. : Zaman dilimi, zaman parçası. (s.448)

meret a. : İslâmî takvimde sekizinci ayın adı. (s.455)

mizan (mi:za:n) a. : Güneş takvimine göre yedinci ayın adı. (s.461)

mövsüm a. : Mevsim, dönem, sezon. (s.464)

pasıl a. : Mevsim. (s.519)

sene a. : Yıl, sene. (s.569)

yıl a. : Yıl. (s.698)

zaman (zama:n) a. : Dönem, çağ, devir. (s.746)

3.3.2.9. Ölçü bildiren diğer kavramlar

bal III a. : Derece. (s.45)

gradus a. : Derece. (s.303)

3.4. Gagavuz Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramlar

3.4.1. Gagavuz Türkçesinin Sözlüğü'nde (1991) ölçü bildiren kavramlar

Eser, 1991 yılında Ankara'da Kültür Bakanlığı Yayınları tarafından sunulmuştur. Orijinal hâli Rusça olarak G.A.Gaydarçi, E.K.Koltsa, L.A.Pokrovskaya ve B.P.Tutkan tarafından hazırlanan eser Prof. Dr. İsmail Kaynak ve Prof. Dr. A. Mecit Doğru tarafından Türkçeye aktarılmıştır.

Eserin başında yazarlara ve çevirenlere ait önsöz vardır. Söz varlığı açısından incelendiğinde Gagavuz halkının konuşma ve yazı dilinde kullandığı kelimelerin yanında deyim ve atasözleri de yer almaktadır. Sözlük, ayrıca Gagavuz halkının ilişkili olduğu çeşitli milletlerin dillerinden alınan kelimeleri de içermektedir. Çalışmada daha çok Bulgarca ve Rusçadan sözcükler vardır. Bunların dışında Moldovca ve Romence kökenli kelimeler de bulunmaktadır.

Sözlük, Türkiye Türkçesine aktarılan ilk Gagavuz Türkçesi sözlük olması açısından önemlidir. 284 sayfadan oluşan eser şu bölümlerden oluşmaktadır:

- Müelliflerin Ön sözü.
- Sözlük.
- Yer Adları, Soy Adları ve Lakaplar Dizini.

3.4.1.1. Ağırlık bildiren ölçü kavramları

3.4.1.1.1. Katılar için ölçü bildiren kavramlar

çeki: Bir ağırlık birimi, çeki. *Çekiye gelmeer: Çekiye gelmiyor.* (s.54)

demirli: Tahıl ölççeği (21,5 k). *Bir demirli darı: Bir ölçek darı.* (s.71)

dram: Dirhem (Bir dirhem 3 gramdır). (s.82)

kila: Kilo. (s.151)

kile: Tahıl ölççeği (40 kg). (s.151)

oka: Okka (Eski bir ağırlık ölççeği, 1,225 gr.) (s.185)

putluk: Ağırlığı put olarak tarta terazi; gülle (bir put ağırlığında). (s.199)

ton: Ton (ağırlık birimi) (s.244)

3.4.1.1.2. Sıvılar için ölçü Bildiren kavramlar

deçilitra: Desilitre. (s.70)

dekalitre: Desilitre. (s.71)

3.4.1.2. Alan bildiren ölçü kavramları

ar: Satıh ölçüsü (100 m²) (s.15)

çata: Eski bir alan ölçüsü (dekarın onda biri) (s.53)

çet: Bir çeyrek dekar, dörtte bir. (s.56)

destina: Onluk, bir arazi ölçü birimi. (s.73)

ektar: Hektar. (s.89)

3.4.1.3. Miktar bildiren ölçü kavramları

dujina: Düzine. (s.83)

teste: Deste. *Bir deste çiçek* (s.242)

3.4.1.4. Oran bildiren ölçü kavramları

çet: Bir çeyrek dekar, dörtte bir. (s.56)

çiierek: Çeyrek. (s.60)

3.4.1.5. Uzunluk bildiren ölçü kavramları

arşın: Arşın (uzunluk ölçeği) (s.17)

boy: Boy. Adam boyu: *Ada boyunda* (s.39)

dekametra: Desimetre. (s.71)

dirsek: Bir uzunluk ölçüsü (Bir dirsek 0.637 m). (s.76)

endeze: Bir uzunluk ölçüsü (endaze). (s.90)

hendeze: Endeze. (s.117)

sajin: Bir Rus uzunluk ölçüsü. (s.206)

3.4.1.6. Zaman bildiren ölçü kavramları

afta: Hafta. (s.6)

asir: Asır, yüzyıl. (s.17)

gün: Gün (24 saat). (s.109)

sene: Yıl. (s.213)

yıl: Yıl (s.260)

3.4.1.7. Ölçü bildiren diğer kavramlar

sticin: Bir ölçü birimi. (s.225)

3.4.2. Gagavuz Türkçesi Grameri'nde (1996) ölçü bildiren kavramlar

Yrd. Doç. Dr. Nevzat Özkan tarafından hazırlanan eser, 1996 yılında Ankara'da Türk Dil Kurumu Yayınları tarafından basılmıştır. 349 sayfadan oluşan eser şu bölümlerden oluşmaktadır:

- Giriş
- Ses Bilgisi
- Şekil Bilgisi
- Cümle
- Sözlük
- Metin Örnekleri

Giriş bölümünde Gagavuz adı hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Gagavuz Türklerinin tarihleri, yaşadıkları yerler, toplumsal yapıları, dil ve edebiyatları hakkında bilgiler verilmiş, Gagavuz Türkçesini meydana getiren şartlar üzerinde durulmuştur.

Ses Bilgisi bölümünde ses özellikleri, Anadolu ve Rumeli ağızlarına değinilmiş; tarihi Türk lehçeleri ve Gagavuz Türkçesi karşılaştırılmıştır.

Şekil bilgisi bölümünde kelime yapımı, kelime türleri, kelime grupları, isim ve fiil çekimi üzerinde durulmuş, Gagavuz Türkçesinde üzerindeki yabancı etkiler değerlendirilmiştir.

Cümle Bilgisi bölümünde bu bölümün en karışık bölüm olduğu vurgulanmış, Gagavuz Türkçesi söz varlığı için oluşturulan sınıflandırma ile cümle çözümlenmeleri yapılmıştır.

Sözlük bölümünde taranılan metinlerde görülen kelimelerin karşılıkları verilmiştir.

Ekler bölümünde Gagavuz Türklerinin kullandıkları alfabelere yer verilmiştir. Bunun yanında göç yolları ve Gagavuz Türklerinin yaşadıkları yerleri gösteren haritalar sunulmuştur. Metin örnekleri bölümünde ise çoğunluğu kiril harfli olan metinler sunulmuştur.

3.4.2.1. Ağırlık bildiren ölçü kavramları

funt: İbre, 409,5 gram (Rus. funt). (s.235)

kila: Kilo (Rus. kilo < Fr. kilo). (s.241)

3.4.2.2. Alan bildiren ölçü kavramları

hektar: Hektar (Rom. Bul. Hektar < Fr. hectar). (s. 237)

3.4.2.3. Miktar bildiren ölçü kavramları

buka: parça (Rom. Bucata). (s.229)

paçka: Paket, deste, tomar. (Rus. paçka). (s.248)

testä: Deste (T.T. deste < Far. deste). (s.257)

3.4.2.4. Uzunluk bildiren ölçü kavramları

endez: 65 cm.lik uzunluk ölçüsü. (T.T. endaze < Far. endâze) (s.233)

sajen: 2,13 m. uzunluk (Rus. sajen) (s.253)

3.4.2.5. Zaman bildiren ölçü kavramları

afta: hafta (T.T. hafta < Far. hefte) (s.225)

asir: asır, yüzyıl (T.T. asır < Ar. 'asr). (s.227)

minut: Dakika (Rus. minut < Fr. minute). (s.246)

sekund: Saniye (Rus. sekunda < İng. second). (s.253)

sezon: Mevsim (Rus. sezon < Fr. saison). (s.254)

sutka: Yirmi dört saat, gün (Rus. sutki). (s.255)

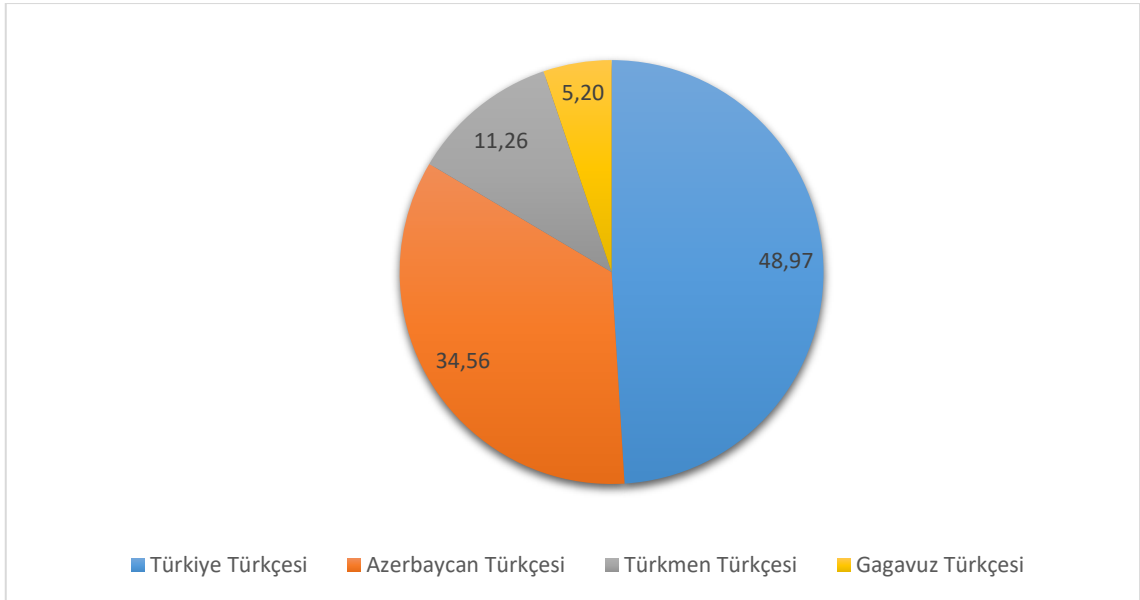
4. BÖLÜM: SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Genel olarak değerlendirildiğinde Oğuz grubu Türk lehçelerinde tespit edilen toplam ölçü kavramı sayısının 923 olduğu görülmüştür. Bunlar içinde de en fazla paya Türkiye Türkçesinin ardından sırayla Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinin sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 4.1 Lehçelerdeki Ölçü Bildiren Kavramların Oğuz Grubu Türk Lehçelerindeki Ölçü Bildiren Kavramlara Oranı

Toplam Ölçü Sayısı	Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
923	452	319	104	48
%	%48,97	%34,56	%11,26	%5,20

İncelenen lehçeler içerisinde ölçü bildiren kavramların Türkiye Türkçesinde daha fazla olduğu (452), bunu sırayla Azerbaycan Türkçesi (319), Türkmen Türkçesi (104) ve Gagavuz Türkçesinin (48) izlediği görülmüştür. Yüzdeler dağılımı ise şekil 4.1.'de gösterilmiştir. Türkiye Türkçesi %48,97, Azerbaycan Türkçesi %34,56 Türkmen Türkçesi %11,26 Gagavuz Türkçesi ise %5,20'tir.

Şekil 4.1 Lehçelerdeki Ölçü Bildiren Kavramların Oğuz Grubu Türk Lehçelerindeki Ölçü Bildiren Kavramlar İçindeki Payı

Oğuz grubu Türk lehçelerinin kendi içlerindeki toplam söz varlığı incelendiğinde yüzdeler olarak Türkmen Türkçesinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunu sırayla Gagavuz Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin takip ettiği görülmektedir. Bunda lehçelerin sahip oldukları söz varlıkları içinde ölçü bildiren kavramların ağırlığı etkili olmuştur.

Tablo 4.2 Lehçelerin Kendi Söz Varlığı İçinde Ölçü Bildiren Kavramların Oranı

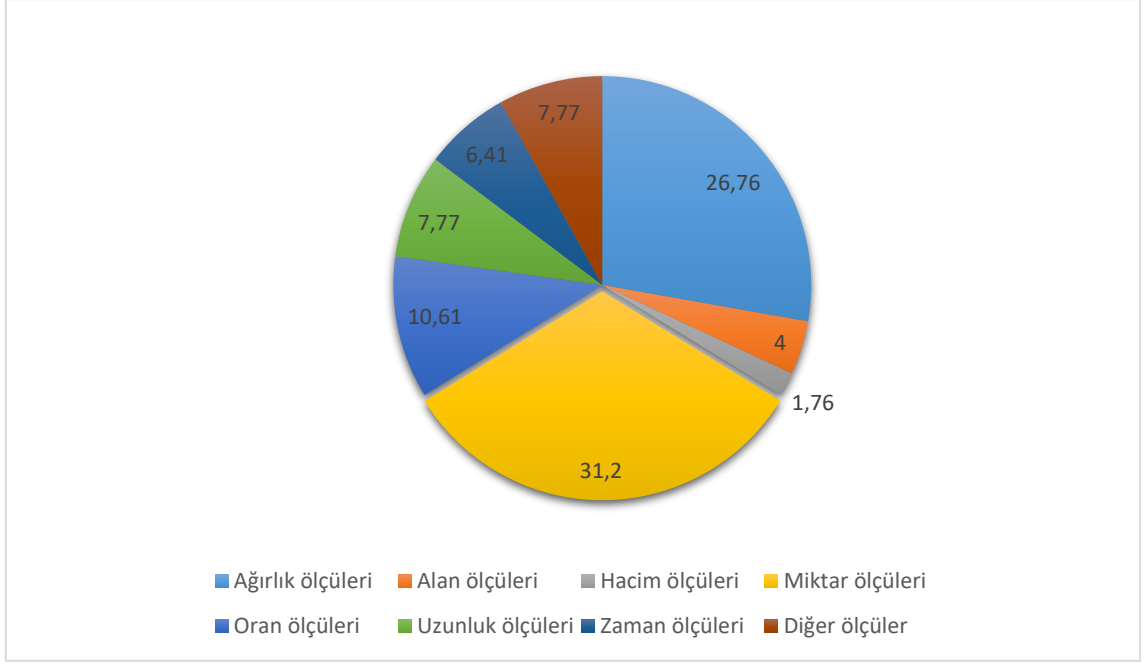
Lehçenin Adı	Toplam Sözcük Sayısı	Tespit Edilen Ölçü Kavramı Sayısı	Terim Sayısının Yüzde Karşılığı
Türkiye Türkçesi	704 481	452	%0,064
Azerbaycan Türkçesi	148 312	319	%0,21
Türkmen Türkçesi	20 165	104	%0,51
Gagavuz Türkçesi	11 728	48	%0,40

Türkiye Türkçesinde ölçü bildiren kavramlar ve metrik değerleri birbirinden farklı olup bu kavramların sayısı sabittir.

Tablo 4.3 Türkiye Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramların Sayısal Dağılımı

Ağırlık Ölçüleri	141
Alan Ölçüleri	18
Hacim Ölçüleri	8
Miktar Ölçüleri	121
Oran Ölçüleri	48
Uzunluk Ölçüleri	52
Zaman Ölçüleri	29
Diğer Ölçüler	35
TOPLAM	452

Türkiye Türkçesinde ölçü bildiren kavramlar çeşitleri açısından incelendiğinde en yüksek oran miktar ölçülerine (%26,76) aittir. Bunları sırayla %31,20 oranla ağırlık ölçüleri, %11,50 oranla uzunluk ölçüleri, %10,61 oranla oran ölçüleri, %7,77 oranla diğer ölçüler, %6,41 oranla zaman ölçüleri, %4 oranla alan ölçüleri ve %1,76 oranla hacim ölçüleri takip etmiştir.

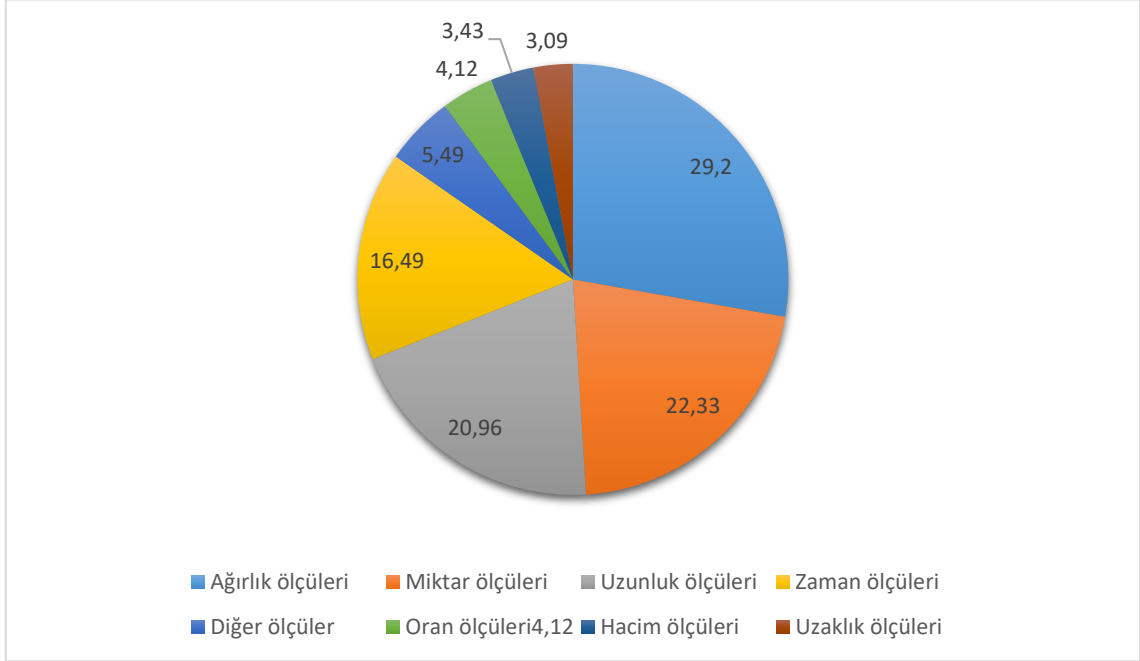
Şekil 4.2 Türkiye Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramların Ölçü Türlerine Göre Yüzdeleri Dağılımı

Azerbaycan Türkçesinde incelenen eserlerde *batman, bisde, çeki, kilo, kilogram, yarımğirvenke, desyatın, gom, goma, say, çerek, rüb, arşın, endaze, yarm metr, milimetr, santimetr, verst, verşok, saat, degige, sutka, dekada, yarımay, sajin, akr, sentner, ereş* gibi kavramlarda ortak kullanım söz konusu olduğu için Azerbaycan Türkçesindeki ölçü bildiren kavram sayısı 291 olarak kabul edilmiştir.

Tablo 4.4 Azerbaycan Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramların Sayısal Dağılımı

Ağırlık Ölçüleri	85
Alan Ölçüleri	13
Hacim Ölçüleri	10
Miktar Ölçüleri	65
Oran Ölçüleri	12
Uzaklık Ölçüleri	9
Uzunluk Ölçüleri	61
Zaman Ölçüleri	48
Diğer Ölçüler	16
<i>Ortak kullanılan ölçü</i>	28
TOPLAM	291

Azerbaycan Türkçesinde ölçü bildiren kavramlar çeşitleri açısından incelendiğinde en yüksek oran ağırlık ölçülerine (%29,20) aittir. Bunları sırayla %22,33 oranla miktar ölçüleri, %20,96 oranla uzunluk ölçüleri, %16,49 oranla zaman ölçüleri, %5,49 oranla diğer ölçüler, %4,46 oranla alan ölçüleri, %4,12 oranla oran ölçüleri, %3,43 oranla hacim ölçüleri ve 3,09 oranla uzaklık ölçüleri takip etmektedir.

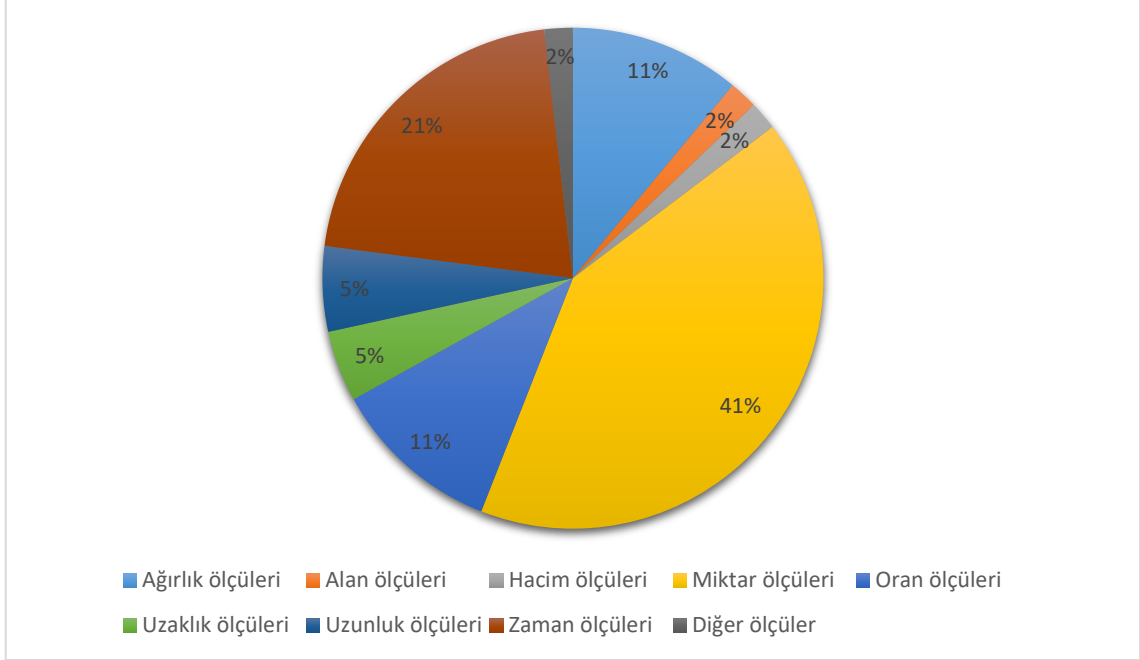
Şekil 4.3 Azerbaycan Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramların Türlerine Göre Yüzdeleri Dağılımı

Türkmen Türkçesinde *gezek-gezzek*, *yarım*, *yarı*, *gün*, *yıl* kavramları ortak olduğundan ölçü bildiren kavramların sayısı 104 olarak kabul edilmiştir.

Tablo 4.5. Türkmen Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramların Sayısal Dağılımı

Ağırlık Ölçüleri	12
Alan Ölçüleri	2
Hacim Ölçüleri	2
Miktar Ölçüleri	45
Oran Ölçüleri	12
Uzaklık Ölçüleri	5
Uzunluk Ölçüleri	6
Zaman Ölçüleri	23
Diğer Ölçüler	2
<i>Ortak kullanılan ölçü</i>	5
TOPLAM	104

Türkmen Türkçesinde ölçü bildiren kavramlar çeşitleri açısından incelendiğinde en yüksek oran miktar ölçülerine (%41) aittir. Bunu sırayla %21 oranla zaman ölçüleri, %11 oranla ağırlık ve oran ölçüleri, %5 oranla uzunluk ölçüleri ve oranla uzaklık ölçüleri, %2 oranla alan ölçüleri, hacim ölçüleri ve diğer ölçüler takip etmektedir.

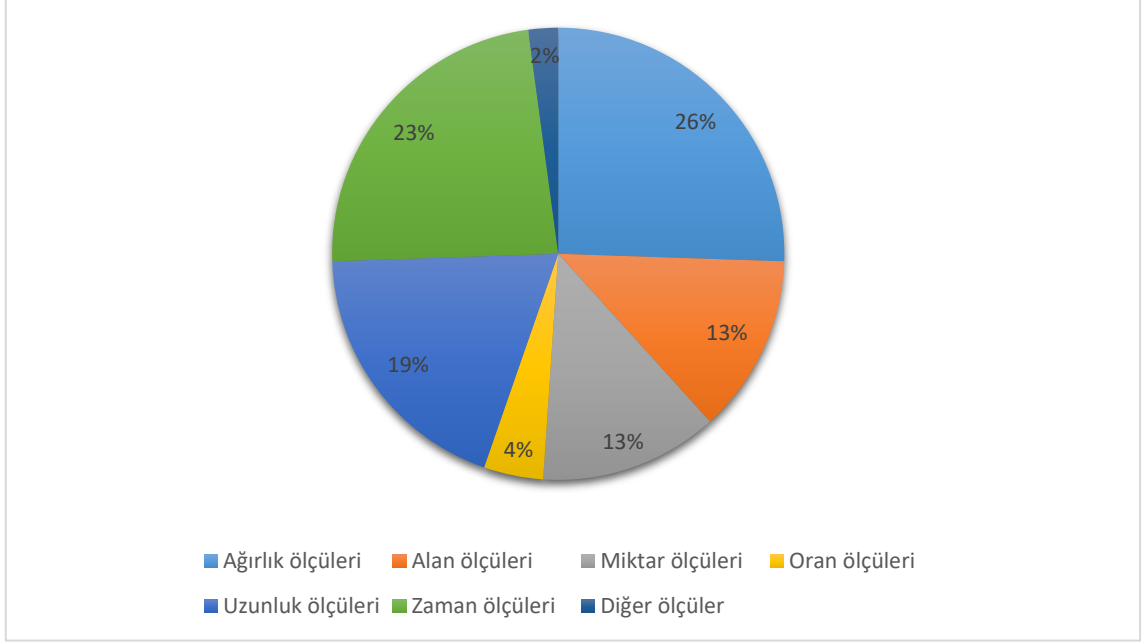
Şekil 4.4 Türkmen Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramların Türlerine Göre Yüzdeleri Dağılımı

Gagavuz Türkçesinde *kilä, ektar, sajin-sajen, testä* kavramları ortak olduğundan ölçü bildiren kavramların sayısı 43 olarak kabul edilmiştir.

Tablo 4.6. Gagavuz Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramların Sayısal Dağılımı

Ağırlık Ölçüleri	12
Alan Ölçüleri	6
Miktar Ölçüleri	6
Oran Ölçüleri	2
Uzunluk Ölçüleri	9
Zaman Ölçüleri	11
Diğer Ölçüler	1
<i>Ortak kullanılan ölçü</i>	4
TOPLAM	43

Gagavuz Türkçesinde ölçü bildiren kavramların ölçü türlerine göre dağılımı incelendiğinde en yüksek orana ağırlık ölçüleri (%26) sahiptir. Bunu sırayla %23 ile zaman ölçüleri, %19 oranla uzunluk ölçüleri, %13 oranla miktar ve alan ölçüleri, %4 oranla oran ölçüleri ve %2 oranla diğer ölçüler takip etmiştir.

Şekil 4.5 Gagavuz Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramların Türlerine Göre Yüzdeleri Dağılımı

Ölçü bildiren kavramların dillere göre dağılımı incelendiğinde Türkiye Türkçesinde Fransızca kökenli kelimelerin daha fazla olduğu görülmüştür. Bunu Arapça, Farsça, İngilizce, İtalyanca, Yunanca ve Almanca izlemiştir. Türkçe ölçü kavramlarının diğer dillere oranının %61 olduğu görülmüştür. Azerbaycan Türkçesinde ise Fransızca, Arapça ve Yunanca dillerinden ağırlıklı kelime alındığı görülmüştür. Bunları sırayla Rusça, Latince, Farsça, İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Hollanda dilleri takip etmiştir. Azerbaycan Türkçesindeki Türkçe ölçü bildiren kavramların diğer dillere oranı %52 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 4.7 Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde Ölçü Bildiren Kavramların Dillere Göre Sayısal Dağılımı

Diller	Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi
Almanca	1	3
Arapça	16	20
Farsça	4	7
Fransızca	55	21
Hollanda	-	1
İngilizce	3	6
İtalyanca	2	1
Latince	-	8
Rusça	-	8
Yunanca	2	16
TOPLAM	83	91
Türkçe	51	48
Türkçenin Yabancı Dillere Oranı	%61,44	%52,74

Oğuz grubu Türk lehçelerinin metrik değerleri açısından incelendiğinde, ölçü bildiren kavramlardan bazılarının buldukları yöreye göre değişkenlik gösterdiği, bununla birlikte farklı ölçü türlerini de ifade ettiği görülmüştür. Bu değişkenlik özellikle Türkiye Türkçesinde Derleme Sözlüğü'nde daha fazladır. Değişiklikler aşağıdaki tablo 4.8.'de gösterilmiş olup ağırlık bildiren ölçü kavramları, gr cinsinden çevrilerek metrik değerleri belirtilmiştir.

Tablo 4.8 Türkiye Türkçesinde Farklı Ölçüleri ve Değerleri İfade Eden Ağırlık Bildiren Ölçü Kavramları

Sözlük Adı	Ölçü Türü	Ölçü Kavramı	Ölçünün Metrik Değeri
Derleme Sözlüğü	ağırlık	batman	8 kilo (8 000 gr) 8 okka (10 kilo 256 gram)
Derleme Sözlüğü	ağırlık	buçuk (I) (I/777)	160 gr 250 gr 300 gr yarım kile (15 000 gr) yarım batman (3 848 500 gr) 5.052 litre

tablo 4.8 'in devamı			
Derleme Sözlüğü	ağırlık	dolu (II/1547)	24 kilo (24 000 gr) 12 kg (12 000 gr) 6 kg (6 000 gr)
Derleme Sözlüğü	ağırlık	godık (I) (III/2092)	6 okka (7 692 gr) timinin sekizde biri (3 000 gr) şiniğin yarısı (4 000 gr)
Derleme Sözlüğü	ağırlık	got (III/2108)	1 kile (30 000 gr) 5 okka (6 410 gr) 6 okka (7 692 gr) 12 okka (15 384 gr)
Derleme Sözlüğü	ağırlık	güççük (II) (III/2211)	3 okka (3 846 gr) 250 gr
Derleme Sözlüğü	ağırlık	kutla (I) (IV/3018)	12 okka (15 384 gr) yarım kile (15 000 gr) 20 okka (25 640 gr)
Derleme Sözlüğü	ağırlık	nüğü (IV/3258)	1 okka (1282 gr) 1 okkanın yarısı (641 gr) 1 okkanın dörtte biri (320,5 gr) 1 okkanın sekizde biri (160,25 gr) 1 okkanın altıda biri (213,666 gr)
Derleme Sözlüğü	ağırlık	pinter (II) (V/3458)	1 şinik (2 500 gr) 1 şiniğin yarısı (1 250 gr)
Derleme Sözlüğü	ağırlık	timin (V/3935)	20-24 kg (20 000 gr- 24 000 gr) 4 kg (4000 gr) 2-2,5 kg (2000 gr – 2 500 gr) 24 kg (2 400 gr)
Derleme Sözlüğü	ağırlık	tuht (V/3989)	50 dirhem (160 gr) 3 yumurta ağırlığı
Derleme Sözlüğü	ağırlık	umcur (VI/4038)	3-5 okka (3 846 gr – 6 410 gr) 1 şiniğin dörtte biri (675 gr)

Türkiye Türkçesinde farklı ölçüleri ve değerleri ifade eden başka ölçü birimleri de görülmüştür. Miktar, oran ve uzunluk ölçü birimlerinde farklı metrik değerleri ifade eden ölçü birimleri tespit edilmiştir. Bunlar tablo 4.9 ; 4.10 ve 4.11 'de belirtilmiştir.

Tablo 4.9 Türkiye Türkçesinde Farklı Ölçüleri ve Değerleri İfade Eden Miktar Bildiren Ölçü Kavramları

Derleme Sözlüğü	miktar	yarımlağa – 1 (VI/4186)	<i>yarım kile (15 000 gr)</i> <i>7 kg (7 000 gr)</i> <i>10 litre</i>
Derleme Sözlüğü	miktar	yarımlağa – 4 (VI/4186)	<i>yarım kile (15 000 gr)</i> <i>timinin yarısı (12 000 gr)</i> <i>şiniğin yarısı (1 250 gr)</i> <i>15 kg (15 000 gr)</i>

Tablo 4.10 Türkiye Türkçesinde Farklı Ölçüleri ve Değerleri İfade Eden Uzunluk Bildiren Ölçü Kavramları

Derleme Sözlüğü	uzunluk	arşın (I/333)	<i>40 cm</i> <i>iki kol arası uzunluk</i> <i>65 cm</i> <i>büyük adım</i> <i>12 karış</i> <i>75 cm</i>
Türkçe Sözlük	uzunluk	arşın	<i>yaklaşık 68 cm</i> (https://sozluk.gov.tr/11.11.2022)

Azerbaycan Türkçesinde de Türkiye Türkçesinde olduğu gibi farklı metrik değerleri ifade eden ağırlık, uzunluk ve zaman ölçü kavramları tespit edilmiştir. Bunlar tablo 4.12 ; 4.13 ve 4.14'te belirtilmiştir.

Tablo 4.11 Azerbaycan Türkçesinde Farklı Ölçüleri ve Değerleri İfade Eden Ağırlık Bildiren Ölçü Kavramları

Sözlük Adı	Ölçü Türü	Ölçü Kavramı	Ölçünün Metrik Değeri
Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü	ağırlık	çərək	<i>100 gr</i> <i>4 kg (4 000 gr)</i>
Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü	ağırlık	tağar (I)	<i>83,2 kg (83 200 gr)</i> <i>1,5 kg (1 500 gr)</i>

Tablo 4.12 Azerbaycan Türkçesinde Farklı Ölçüleri ve Değerleri İfade Eden Uzunluk Bildiren Ölçü Kavramları

Azerbaycan Türkçesi			70-71 cm
Sözlüğü	uzunluk	qəz	85-6 cm

Tablo 4.13 Azerbaycan Türkçesinde Farklı Ölçüleri ve Değerleri İfade Eden Zaman Bildiren Ölçü Kavramları

Azerbaycan Türkçesi			yılın dördte biri
Sözlüğü	zaman	rüb	saatin dördte biri

Oğuz grubu Türk lehçelerinde ortak kullanılan ölçü kavramları ve değerleri incelendiğinde Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasında metrik değerleri farklı olmakla birlikte ağırlık bildiren ölçü kavramlarında büyük bir ortaklık göze çarparken bunu sırayla Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesi izlemektedir. Ayrıca uluslararası ölçü birimlerinin genel itibariyle ortak olduğu ve metrik olarak ortak değerleri ifade ettikleri de tespit edilmiştir. Söz konusu benzerlik ve farklılıklar tablo 4.15’ te gösterilmiştir.

Tablo 4.14 Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Ortak Kullanılan Ağırlık Ölçü Kavramları ve Değerleri

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
batman 11,5 kg / 9 okka (11 500 gr / 11 538 gr)	batman 2-8 okka (2 564 gr – 10 256 gr)	-	-
çanak 3 okka / 3.846 gr	çanag 5 kg / 5 000 gr	-	-
çeki 250 kg / 1 kg (250 000 gr – 1000 gr)	çeki	-	çeki
-	çetver 100 gr	çetber 100 gr	-
dirhem 3,148 gr	dirhem 3,12 gr	-	dram 3 gr
gram 0,001 kg	gram 0,001 kg	gram 0,001 kg	-

hektolitre <i>100 lt</i>	hektolitr <i>100 lt</i>	-	-
kilo <i>1000 gr</i>	kilo <i>1000 gr</i>	kilo <i>1000 gr</i>	kila <i>1000 gr</i>
kilogram <i>1000 gr</i>	kilogram <i>1000 gr</i>	kilogram <i>1000 gr</i>	-
lasta <i>2000 kg'a yakın</i> <i>(2 000 000 gr'a yakın)</i>	last <i>2 ton / 2000 kg</i> <i>(2 000 000 gr)</i>	-	-
miskal <i>4,5 gr / 5gr</i>	misgal <i>24 kırat / 4,80 gr</i>	misgal <i>4,26 gr</i>	-
put <i>16 kg</i>	pud <i>16.4 gr / 16.3 gr</i>	put <i>16.3 gr</i>	-
santigram <i>0,000 01 kg</i>	santigram <i>0,000 01 kg</i>	santigram <i>0,000 01 kg</i>	-
ton <i>1000 kg</i> <i>(1 000 000 gr)</i>	ton <i>1000 kg</i> <i>(1 000 000 gr)</i>	tonna <i>1000 kg</i> <i>(1 000 000 gr)</i>	ton <i>1000 kg</i> <i>(1 000 000 gr)</i>

Alan bildiren ölçü kavramlarında uluslararası birimlerde ortaklık görülmüş; bunun yanında Azerbaycan Türkçesi ile Gagavuz Türkçesi arasında metrik değeri farklı olmakla birlikte *ar* kavramı benzerlik oluşturmuştur.

Tablo 4.15 Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Ortak Kullanılan Alan Ölçü Kavramları ve Değerleri

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
-	<i>ar</i> <i>4047 m²</i>	-	<i>ar</i> <i>100 m²</i>
hektar <i>10 000 m²</i>	hektar <i>10 000 m²</i>	gektar / ektar <i>10 000 m²</i>	hektar <i>10 000 m²</i>

Miktar bildiren ölçü kavramlarında *çuval* kavramı Türkiye Türkçesi ile Türkmen Türkçesinde ortak kullanılmıştır.

Tablo 4.16 Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Ortak Kullanılan Miktar Ölçü Kavramları ve Değerleri

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
çuval	-	çuval	-

Oran bildiren ölçü kavramlarında Azerbaycan Türkçesi ile Türkmen Türkçesi arasında benzerliğin sabit olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4.17 Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Ortak Kullanılan Oran Ölçü Kavramları ve Değerleri

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
-	çerek	çeryek	-
-	<i>çeyrek</i>	<i>çeyrek</i>	-
-	pay	pay	-
-	<i>pay, hisse</i>	<i>pay, hisse</i>	-

Uzunluk ölçü birimlerinde Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasında benzerlik daha fazla görülmüştür. Bunu sırayla Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesi izlemektedir. Uluslararası birimlerde ortak bir kullanım olmakla birlikte diğer ölçülerde de yakın metrik değerler tespit edilmiştir.

Tablo 4.18 Oğuz Gurubu Türk Lehçelerinde Ortak Kullanılan Uzunluk Ölçü Kavramları ve Değerleri

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
arşın	arşın	arşın	arşın
<i>68 cm / 40-65-75 cm</i>	<i>71,12 cm / 71 cm</i>	-	-
çakrım	-	çakrım <i>107 km</i>	-
dekametre <i>10 m</i>	dekametr <i>10 m</i>	-	dekametre <i>10 m</i>
endaze <i>65 cm</i>	endaze <i>2,65 cm</i>	-	endaze
hektometre <i>100 m</i>	hektometr <i>100 m</i>	-	-

Tablo 4.18'in devamı			
metre <i>100 cm</i>	metr <i>100 cm</i>	metr <i>100 cm</i>	-
-	sajın <i>2,13 m</i>	-	sajın <i>2,13 m</i>
santim <i>0,01 m</i>	santim <i>0,01 m</i>	-	-
santimetre <i>0,01 m</i>	santimetre <i>0,01 m</i>	santimetre <i>0,01 m</i>	-
-	verst <i>106 km</i>	verst <i>1,06 km</i>	-
-	yard <i>91 cm</i>	yard <i>91,44 cm</i>	-

Zaman bildiren ölçü kavramlarında ortaklık daha fazladır ve lehçelerin kendi söz varlığı içinde bazen farklı bazen aynı yazıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 4.19. Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Ortak Kullanılan Zaman Ölçü Kavramları ve Değerleri

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
ay	ay	-	-
dakika	-	-	minut
devir, çağ	era	era	-
<i>devir, çağ</i>	<i>devir, çağ</i>	<i>devir, çağ</i>	-
gece	gice	gice	-
gün	-	gün	gün
mevsim	mövsüm	mövsüm	sezon / mövsüm
saat	saat	sagat	-
sene	sene	sene	sene
-	sutka	-	sutka
-	<i>24 saat</i>	-	<i>gün / 24 saat</i>
yıl	il	yıl	yıl

Tablo 4.20 Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Ortak Kullanılan Diğer Ölçü Kavramları ve Değerleri

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Gagavuz Türkçesi
mikron	mikron	-	-

Yukarıdaki tespitlerden hareketle ölçü bildiren unsurların gerek kavram çeşitliliği gerekse bazı ölçü kavramlarının metrik değerlerindeki farklılık, hem lehçelerin kendi içinde hem de lehçeler arasındadır. İnsan hayatının imkânlar dâhilinde idareli olabilmesi için bu farklılık ve benzerliklerin bilinmesi gerekmektedir. Bunun için de gerek lehçelerin kendi içinde gerekse Oğuz grubu Türk lehçeleri adı altında bir ölçü sözlüğü oluşturulabilir. Çünkü sürekli hareket hâlinde olan insan, gittiği şehirlerde veya ülkelerde bu farklılıklar sebebiyle sorunlar yaşayabilir. Özellikle insanın temel ihtiyaçları doğrultusunda daha etkili olan ağırlık, uzunluk, mesafe ve zaman ölçü birimlerinin ve bunların karşılıklarının bilinmesi hayatı daha da kolaylaştıracaktır.

Her ne kadar uluslararası standart ölçü birimleri dünyada ortak bir uzlaşma olması sağlamışsa da bu standartlaşmaya ülke sınırları içinde de ihtiyaç vardır. Çünkü halk ağızlarında yöreden yöreye değişen ölçü değerleri bu anlamda kargaşaya sebep olabilir. Özellikle de Derleme Sözlüğü'nde tespit edilen ölçü kavramlarının metrik değerlerinin farklı olması, bu değerlerin bazen standart değerleri bazen de standart olmayan değerleri ifade etmesi, metrik değerlerinin kavram olarak karşılıklarının da farklı olması ölçü konusunda ciddi sorunlar teşkil etmektedir. Halk ağızlarında kullanılan ölçü birimlerinin standart bir metrik değere dönüştürülerek belirtilen hususların da dikkate alınmasıyla yapılacak bir çalışma bu kargaşanın önüne geçebilir.

Ölçü üzerine yapılan çalışmaların daha çok ağırlık, uzunluk, mesafe ve zaman ölçüleri üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Bu husus şüphesiz temel ihtiyaçların zarûrî bir sonucu olmuştur. Ancak diğer ölçü çeşitlerinin de dikkate alınarak ölçü konusunun daha da genişletilebileceği kanısındayım. Çünkü ölçü, insan hayatının her alanında vardır ve idare edilebilir bir hayatın vazgeçilmez unsurudur. Tıp alanında ölçülü bir ilaç hayatı kurtarabilir ya da hayatın sona ermesine sebep olabilir. Sanayi bölgelerinde sıcaklık başta olmak üzere diğer ölçü birimlerinde de duyarlı olunmazsa kötü sonuçlar doğurabilir. Özellikle de ticarete ekonomik sebeplere yol açabilir.

DİZİN

- abissal, 111
abra, 70
abra (I), 80
acuç, 92
adam boyu, 74
adar (II), 109
adet, -di, 73
adımlık, ğı, 74
ädimlik (ä:dimlik), 132
afta, 135, 137
ağacalık (I), 109
ağızlık (I), 92
akr, 110, 114, 122
akr (*İng.*), 114
akşam darı, 109
akşam otu, 109
alağac, 124
albe, 80
alım (II), 91, 92
altaltı oniki, 109
amper, 112
amper saat, -ti, 77
anqstrem, 127
apas, 92
apaz, 73
apaz (I), 73
apaz (II) -1, 92
apostilb, 127
ar, 135
ar (II), 122
arabalık, -ğı, 73
arçın, 129
arşın, 74, 107, 117, 124, 135
arşın (I), 107
arşun, 107
artık yıl, 75
asir, 135, 137
asnoy, 124
atım, 131
atom çəkisi, 127
atom kütlə vahidi, 127
avçuk, 92
averaj, 73
avız (II), 92
avkam, 92
avra (II), 80, 92
ay – gün yılı, 75
ay (I), 125
ay (II), 75
ay gün takvimi, 75
ay takvimi, 75
ay yılı, 76
ayağ, 111
ayak (VII), 104
ayaq (II) –ğı, 124
ayar, 77, 109
ayar (I), 80
ayar (I):, 80
ayartası, 92
aynalı (II), 80
āz-aslak, 128
bacak (I), 104
bafa, 114
bağ (I), 73
bağ (I)-1, 92
bağ (VI), 92
bağlam, 92
bağlım, 92
bal III, 133
bala (III), 123
balaqlıq, -ğı, 125
bap (ba:p) I, 131
bar (ba:r), 131
bar (III), 77
barrel, 122
basamak, -ğı, 77
baş (I), 73
batman, 70, 80, 113, 119
batman (III), 90
beden, 77
bedir, 112
bel (V), 77
bellem, 104
belleme (IV), 104
belleme (IV) [bellem], 104
berdek, 111, 114
beş vakt, -kti, 76
bêşarşınlıq, 117
bêşgirvenkelik, 113
bêşvêrstlik, 117
beygir gücü, 77

bıcık (VIII), 104
bızdık (I), 107
bi paça, 93
bi pataz, 93
bi pırtık -1, 93
bi pürtük, 94
biceez, 93
biceğiz -1, 93
biceğz -1, 93
bicez, bicêz, 93
bicik (II) -1, 93
biçiñgi, biçingı, 93
biçiñgi, biçingı [biçiñgi], 93
biçiñgi, 93
biçit, 93
bidemi, 107
bidenkát, 93
binlik, -ği, 72
binyıl, 76
bir, 128
bir çelik, bir çerik, 80
bir çirtim, 93
bir damzın, 93
bir damzın [bir kanım, bir zamzam], 93
bir hapaz, 94
bir kanım, 93
bir koşum hapaz, 94
bir sele, 107
bir sokum, 94
bir somar, 94
bir tee, 94
bir tee – 1, 94
bir tee: [bir tee -1], 94
bir zamzam, 93
birburum, 114
birgıya, 93
birkenne, 93
birküçük, 104
birnéçe, 93
birücük, 93
biryol, 93, 115
biryolla, 93
bisde, 113
bisdə, 119
biseel -3, 93
bisihım, bisıkım, 94
bitay, 104
bitemi, 107
bitevi, 129
bitimi ölçü, 80
bitîn, 129
biuğur, 115
biyol, 115
boğı, 128
boğu (IV), 92
boğum (IV), 92
bop, 77
boy, 111, 135
boy (II), 94
boylam, 77
boyunsıra, 107
bozay, 118
bölek, 128
böleket, 115
bölgü, 115
bölücek, 94
bölük, 94, 115
bölük pürçük, 94
bölüm, 115
Böyük Çillə, 125
brutto, 120
buçuk (I), 80
buçukla, 81
buçuklağa, 81
buçuklağı, 81
buka, 137
büngül (IV), 94
bütçe yılı, 76
bütîn, 129
büyük kalori, 77
büyük mut, 94
canak -2, 82
cancal (I), 96
cavla, 94
cərib, 122
cerik (I), 81, 104
cıggan, 115
cımcak, 95
cımcık, 95
cımıdık, 95
cımık (I), 95
cımcık (V), 95
cındık (III), 91
cınnacık, 95
cırık (VI), 104
cırtdanboy, 124
cida boyu, 117
cimci, 115
cimcik (II), 94
cimcil, 95
cimcih, 95
cimcık, 95
cin (III), 81
cinecik, 95

cini (III), 96
cinicik, 95
cinik (IV), 82
cire, 115
cirim, -rmi, 73
coğrafi mil, 123
coron, 96
cübüt, 128
çağ, 76
çakrım, 107, 132
çalça (ça:lça), 131
çalkap (III), 104
çama (I), 96
çanag, 113
çanağ², 110
çanağ²: Yaklaşık 5 kg. lık bir ağırlık birimi.(s.74), 110
çanah -2, 81
çanak (III), 81
çap, 81, 96
çap (I), 81
çap (IV), 96
çapa (III), 104
çarpım, 96
çarpım (I), 96
çäryek (çä:ryek), 130
çata, 135
çatal pençe, 96
çeki, 71, 113, 134
çeki (II), 120
çeki (V), 81, 96
çekidaşı, 113
çekisiz, 113
çekü (II), 81
çelik (IX), 81
çelim avuç, 96
çenge, 96
çepişdih, çepişdik, çepişdig, 115
çêr'yek, 129
çereh, 113
çerek, 113, 116, 117
çərək (I), 120, 123, 124
çerek¹, 111
çerik, 81, 104
çerik (I), 81, 104
çerik (I):, 81
çet, 135
çèt, 116
çetber, 130
çetver, 110
çətvər, 120, 123
çetver (Rus.), 113
çéynem, 96
çeyrek, -ği, 73, 76
çıkım (I), 104
çınnacık, 95
çıtır (III), 82
çift desimetre, 74
çüirek, 135
çillə, 126
çimcik (I), 95
çimdik (I), 95
çimke, 115
çimke (III), 95
çimkem (I), 95
çindik (I), 95
çinicik, 95
çinik (III), 82
çinke (II) -1, 95
çinkem, 96
çintem, 96
çitmik (I), 95
çoğdam, 128, 131
çokum (I) -1, 97
çom (I), 97
çöm (II), 97
çuval, 73, 128
çümmük, 131
daban, 111
dabrag, 115
dadım-duzum, 115
dakika, 76
dakka, 109
dalya (II), 109
damla, 72
dara, 71
dara (I), 120
darğan, 118
darmi, 97
dartı (V), 82
davlah, 117
debrek, 115
deşilitra, 134
defa, 73
defe, 115
defe (Ar.), 115
değiğe, 118
değiğe (Ar.), 118
dekada, 126, 133
dékada, 118
dékada, 112
dékada (Fr.), 118
dekagram, 71
dekalın, 122

dekalitr, 122
dekalitre, 72, 134
dekametr, 124
dekametra, 135
dekametre, 74
dekaster, 73
dement, 97
demet, 73, 115
demet (Ar.), 115
demir (I), 97
demirli, 134
demirli (I), 82
den, 111
denagramlı, 130
dene, 115
dene (Far.), 115
dəqiqə, 126
desibel, 77, 127
desigram, 71
desilitre, 72
desimetre, 74
desiqram, 120
desse, 131
deste, 115
deste (Far.), 115
destina, 135
desyatin, 122
dèsyatin, 110, 114
dèsyatin (Rus.), 114
dezine (II), 97
dıgılı, dıgılı, 115
dıhım, 98
dıkı, 97
dıkıcık, 97
dıkım, 98
dıkım [dıhım, dıkım, dıkı (II)], 98
dıkım -1, 97
dıkımcık, 97
dıkın, 98
dıkkı, 98
dıkna, 97
dımdık (I), 98
dımcak, 97
dımcık, 97
dımık (III), 97
dındık (II), 97
dıngılı, dıppılı, 115
digir, 128
dike (I), 97
diki (II) -1, 97
dıkna, 98
dilim, 131
direk (II), 82
direm (I), 82
dirge, 98
dirhem, 71
dirhəm, 120
dirsek, 135
dizyem, 77
dogguzyaşlı, 118
doğram, 98
dokuzarlama, 98
doldu, 82
dolma dodah, 98
dolu, 82
dölüm, 90, 107
dömet, 98
döne, 111
dönə, 123
dönek (VIII), 90
dönüm, 72, 115
dönüm (I), 123
dördpudlug, 113
dördül (I), 91
dram, 134
dujina, 135
dükçe, 98
dümek, 98
dürge, 115
dürge (I), 98
düymə (II), 124
düzüm, 111
ebre, 113
eğme (II), 82
eğme (II), 82
ekiz, 128
ektar, 135
elçim (I), 98
ellilik, 131
emir (I), 97
endaze, 74, 107, 117
əndazə, 124
endaze (Far.), 117
endez, 137
endeze, 135
era, 133
èra, 112
erbein günü, 118
ereş, 111
ərəş, 123, 124
əsr (I), 126
evlek (I), 90
evlek (II), 82
evlek (II), 82

èvne, öyne, 115
eyargabı, 113
eyyam (eyyâ:m), 133
ezbes, 111
ezele², 112
fasdak (I), 99
fes, vèrst, vèrsta, 117
firt (II), 99
firek (III), 99
fit (III), 74
fitre, 105
funt, 137
fut, 124
gabaklô, 91
ğabarit, 110
gangal (III), 99
gap (ga:p), 131
gapan II, 130
garıh (I), 91
garık (II), 90, 91
gaşam, 99
gavram (I), 99
gayız, 116
gayta, 131
gedik (I), 91, 105
ğedr, 116
ğedr (Ar.), 116
gektar, 130
ğerel-ğesem, 116
gerim, 132
geviz, 110, 113
gəz (I), 123
gəz (VI), 124
gezek, 128, 131
gırat, 82
gısım, 131
ğıymet, 116
ğıymet (Ar.), 116
gıynak (III), 105
gicə, 126
gice (gi:ce), 133
gice-gündiz (gi:ce-gündi:z), 133
gılik (XI), 99
girèh, 117
girvenke, 110
gırvənkə, 120
goç avuç, 99
goçam, 99
godik (II), 82
godik (II) [gödek (IV)], 82
gom, 116
gom, 111

goma, 116
goma (I), 99
goşa, 111
goşa (I) -1, 99
goşam, 99
goşar, 116
goşavuç, 131
goşulma, 130
got, 83
govram, 99
gödek (IV), 83
gödük, 83
gödük (I), 83
gödük (I):, 83
gövrüm, 131
gradus, 133
gram, 71, 130
gramaj, 71
gramkuvvet, 77
gramsantimetre, 78
gutı, 128
güçcük (II), 83
güçcük (II), 83
gülek (II), 83
gülek (I), 83
gülhara, 116
gün, 76, 118, 129, 133, 136
güneş yılı, 76
günsäyın, 129
günük (I), 91
güvlek, 83
güyəz, 120
hak (VI), 91
haklık (II), 91
halebi, 107
halebi [helebi, helevi], 107
hapan (I), 100
hapar (II), 100
hapas (I) -1, 100
hapaz (I), 99
hava mili, 74
hefdirem, 113
həfdrəm, 120
hektar, 72, 122, 137
hektogram, 71
hektolitr, 121
hektolitre, 72
hektometr, 125
hektometre, 74
hektoqram, 121
hendeze, 135
hepde, 129

hepdesāyın, 129
heştadillik, 118
hevayı, 83
hışma, 100
hile², 129
Hile², 129
hopaz, 100
hüsusi çeki, 113
ığaç, 107
ılgıdır (III), 108
ılgıtır, 108
ımbıl (I), 91
ırım (I), 108
idde(t), 118
idde(t) (Ar.), 118
ığaç, 108
ikice, 116
ikide bir, 116
ikidekadlıg, 118
ikikilogramlıg, 113
ikikilomètrlik, 116
ikipudlug, 113
ikivèrstlik, 117
incez, 108
inç, 74
inişil, 118
irim (IV) -2, 108
isdil, 113
istil (II), 120
istil², 110
işine hakı, 105
iyirmiillik, 118
iyne ucu boyda, 117
kabak (III), 83, 105
kabak (III):, 83
kaçam, 100
kadak (III), 83
kadak (III), 83
kadak (III):, 83
kadoz, 83
kalibr, 127
Kalibre, 119
Kalibre (Fr.), 119
Kalorimetriya, 119
Kalorimetriya (Lat. Yun.), 119
kamalak (III), 100
kamar, 133
kapak (III), 105
kapçiyek, 83
kapran (V), 83
kara mili, 74
karat, 120

kaşık (I), 83
kaşık (I):, 83
kat (III), 83
kat (III):, 83
kavas (II), 83
kavas (II):, 83
kavram (I), 100
kavuşturma (II), 91
kaynak (II), 105
kel (V), 84
kel (V):, 84
kel okka, 84, 105
kəmiyət, 123
kental, -li, 71
ker, kerih, 116
kerç, 131
kerem, 116
kerem¹, 128
keren, 128
kerez (I), 100
kerre, 116
kerre (Ar.), 116
keviz, 110
kırata (I), 84
kırata (I):, 84
kısım, 100
kısmat, 132
kitleme (II), 100
kivrınka, 84
kıyye, 71
kila, 134, 137
kile, 84, 100, 134
kilə, 121
kili (IV), 100
kilo, 71, 113, 121, 130
kilo (Yun.), 113
kiloamper, 78
kilogram, 71, 113, 130
kilogram (Yun.), 113
kilogramagırlık, -ğı, 78
kilogrammetre, 78
kilohertz, 78
kilojul, -lü, 78
kilometr, 124, 132
kilometre, 75
kilometre kare, 72
kilomol, 127
kiloparsek, -yi, 124
kiloqram, 121
kilosikl, 78
kiloton, 78
kilovat, 78

kilovat saat, -ti, 78
kilovolt, 78
Kilovt, 119
Kilovt (*Fr. İng.*), 119
kobak (VIII), 84
kobak (VIII):, 84
kocam, 100
kocam -1, 101
kocam 1., 100
kocam -2, 101
koçam -1, 101
koçam -2, 101
koçavuç, 101
koçpança, 101
kodak (III), 84
kodak (III):, 84
kodik (IV), 84
kodik (IV):, 84
koduk (VI), 84
koduk (VI):, 84
kofa (II) -2, 84
kolaç (II), 108
koşam, 101
kot, 84
kozak (V), 84
ködük, 84
kökem (II), 101
kubatura, 122
kubmetr, 122
kulaç, 108
kultem -2, 101
kuranga, 84
kuşam, 101
kutla (I), 84
kutu (II), 84
küleş, 101
külte (I), 101
kültem -1, 101
kültem -2, 101
küp (II), 73
kürte, 101
küt, 128
küyöz, 122
kvartal, 126
last, -dı, 120
lasta, 71
litr, 122, 131
litraj, 122
litre, 72
lokga, 131
lomba, 111
lükge, 131

mah (II), 126
mahal, 133
masştab, 131
may II, 133
megaton, 121
menzil, 132
meret, 133
mertebe, 116
mertebe (*Ar.*), 116
metr, 125, 132
mètr, 117
mètr (*Yun.*), 117
metre, 75
metre kare, 72
metre küp, 73
meyar, 127
mezil, 132
mezür, 75
miat, -dı, 76
mikroamper, 78
mikrometr, 124
mikromillimetr, 124
mikron, 75, 119, 124
mikron (*Yun.*), 119
mikroqram, 121
mikrorayon, 122
mikrosaniyə, 126
mil, 117
mil (II), 125
mil (*İng.*), 117
milibar, 78
miligram, 71, 114
mililitre, 72
milim, 75
milimètr, 117
milimètr (*Fr.*), 117
milimetre, 75
milimikron, 78
millimetr, 125
millimètr, 117
millimètr (*Fr.*), 117
mina (III), 121
minare boyu, 75
mindebir, 116
mintan, 84
mintan (I), 84
mintan (I):, 84
minut, 137
miqyas, 125
misgal, 84
misgal, 110
misgal (mısğa:l), 130

miskal, -li, 71
mizan, 71
mizan (mi:za:n), 133
mocur (II), 85
moduk (II), 84
modül, 123
mövsüm, 126, 133
muca, 105
mucur, 85
mucur (II), 85
mucur (II):, 85
muçu (VI), 85
mukdar (mukda:r), 131
mut (V), 85
mücevveze, 85
nayça II, 131
nif, 105
nimenim, 85
nislik, 85
nû -2, 105
nû -2, 85
nuh, 85, 105
nü, 85, 105
nügi -1, 85, 105
nügi -2, 86
nügü, 85, 105
nügü -3, 85, 105
nügü -4, 86
nügü -5, 86
nügü -6, 86
nüğ, 85
nüğ [nüğ -1], 85
nüğ -1, 85, 105
nüğ -2, 86
nüğü, 105
nümenim, 86
nüü, 85, 106
nüv, 86
nüvi, 86
oka, 134
okge, 86
okka, 71
okrug, 130
om (II), 78
on girvenkelik, 114
on illik, 118
ons, 71
ömrüuzunu, 118
önge (II), 86
önge (II):, 86
önge -1, 86
önge -2, 86
önke, 86
övrân, 128
öyne, 111
özbe, 102
paça (I), 102
paçka, 137
panaz (II), 102
pañça (I), 102
pas (III), 126
pasıl, 133
patas, 102
pataz (I), 102
pay, 74
pāy, 129
pay (I), 123
pay (pa:y), 132
peleste, 102
pəncə (II), 125
petde, 132
pırnas, 102
pırnat (III), 102
pırnaz, 102
piket (III), 125
pintar, 106
pinter (II), 86
pitemi, 108
ponçah (I), 102
ponçah (I) 1. [-> ponçak (III)], 102
pud (I), 121
pud, put, 114
pud, put (Rus.), 114
put, 130
put (I), 87
putluk, 134
qirat, 120
qiya, 120
qom, 123
qoma, 123
qoşam, 123
qoşasaat, 126
qradus, 127
qram, 120
qram-kütlə, 127
qran (I), 127
radyan, 78
reomür, 78
rəqam, 123
ruba, 114, 121
rumb, 123
rüb, 116, 126
rüb (Ar.), 116
saat, 118, 126

saat (Ar.), 118
saat dilimi, 76
saat, -ti, 76
sāgat¹, 129
sağrak (II), 87
sajen, 137
sajın, 111, 117
sajın (Rus.), 117
sajin, 135
sajmlıg, 117
sambal, sanbal, 114
san (sa:n), 132
sanbal, 110
sandıklı, 106
saniye, 76, 118
saniye (Ar.), 118
santi, 122
santiar, 72
santigram, 72, 114, 130
santigram (Fr.), 114
santilitre, 72
santim, 75, 79
santim (II), 125
santimetr, 125, 132
santimètr, 117
santimètr (Fr.), 117
santimetre, 75
santiqram, 121
say, 116
say (I), 123
say¹, 111
səfər (II), 123
sekkizdüyme, 117
seklem (I), 87
seklem (II), 87, 103
seklem (III), 103
seklem (I), 102
seklem (II), 87
sekund, 137
sele (I), 108
sene, 76, 118, 133, 136
sene (Ar.), 118
sentner, 121
sèntnèr, 110
sere, 108
sezon, 137
sıkım, 103
sıyrma gantar, 87
sifte, 112
silme (I), 87
simiş, 108
siyem, 108
somar, 87, 91
somarı, 87
somarlık, 91
sonmar, 87
sticin, 136
sumuc, 108
sutka, 118, 126, 137
sutka (Rus.), 118
süglüç, 108
sülüs, 74
sümüç, 108
sümün, 87
süngüç, 108
süyem, 108
süyüm (I.) -1, 109
şaka (II), 106
şaklam, 109
şınık, 87
şinig, 87
şinik, 87, 88, 106
şinik, -yi, 121
şinnik, 88
şpindel, 132
şümbül, 88
tağar, 110, 114
tağar (I), 121
tahıl okkası, 106
tak (II), 106
tak (I), 103
tak (II), 106
tekem, 103
telek (V), 103
tengirşek (III), 106
tennem, 88
term, 126
testä, 137
teste, 135
tırıka, 106
tırkı (II), 106
tike, 111, 132
timin, 88
timinna, 88
timinnağı, 88
timinneğe, 88
timinni, 106
toht (II), 88
tombuy, 103
tombuz, 103
ton, 134
ton (I), 72, 121
ton-kilomètr, 117
ton-mil, 117

tonna, 130
tonyarımlıq, 114
top (III), 103
topak (I), 103
topak (V), 106
toplama (II), 88
tropik il, 118
tuht, 88
tutam (I), 73, 103
tutum, 103
tült, 91, 106
tümüne, 103
tümürlevü, 88
umcur, 88
unsiya, 121
urba, 114
urub, 89
urup (I), 106
urup (I), 88
urup: < *Ar. rub*, 106
üçaylıq, 126
üçpudlug, 114
üçürdüm, 107
üçvèrstlik, 114
üğünlük, 103
ülgü, 125
ünke, 89
varil, 72
verst, 125, 132
vèrst, 111, 117
vèrst (Rus.), 117
verşok, 125
vèrşok, 112
vèrşok, vèrşoh, 117
vèrşok, vèrşoh (Rus.), 117
viskotize değeri, 79
voltamper, 79
xalvar, 110, 120
xəlvər, 120
yalımparça, 103
yard, 125, 132
yarım, 74
yarım (I), 89
yarım (ya:rım), 132
yarım avıç, 103
yarım avuç, 103
yarım boy, 75
yarımarsınlıq, 125
yarımay, 118
yarımay (I), 126
yarımca, 116
yarımdirsek, 117
yarımgirvənkə, 121
yarımgirvenkelik, 114
yarımillik, 118
yarımkiloluq, 121
yarımlâ, 89
yarımlâ -1, 89
yarımlağa, 89
yarımlağa -1, 89
yarımlağa 1., 89
yarımlağı, 89
yarımlağı -4, 89
yarımlanma, 89, 106
yarımlık (IV), 89
yarımlık (ya:rımlık), 132
yarımmetr, 123
yarımmètr, 117
yarımna, 89
yarımpudluq, 121
yarımverstlik, 125
yarımvèrstlik, 114
yarpı (ya:rıpı), 132
yärtı, 129
yaşyarımlıq, 118
yeddipudlug, 114
yıl, 77, 129, 133, 136
yılsäyın, 129
yöla, 129
yumaglıq, 114
yük, 129
yük (I), 90
yüzde, 74
yüzyıl, 77
zağrak (I), 90
zaman (zama:n), 133
zambı, 109
zər (IV), 125
zevalı saat, -ti, 77
zomar, 114

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Y. (1999). *Azerbaycan Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne Büyük Sözlük*. İstanbul: Beşir Yayınevi.
- Altaylı, S. (2018). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Atmaca, E. (2009). *Kazak Türkçesinde Ölçü ve Ölçü Adları. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi sayı:27, s. 21-48*
- Bozkurt, F. (1995) *Türkiye Türkçesi*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Çağatay, N. (1978). *Eski Çağlardan Bu Yana Zaman Ölçümü ve Takvim*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Cilt: XXII'den Ayrı Basım)
- Çakır, U. (2015). *Türkiye Türkçesinde Somut Bir Ölçü Bildiren İfadeler*. (396758) [Doktora Tezi]. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çeneli, İ. (1986), *Türkmen Türkçesi Sözlüğü*. (Yayınevi ve yayın yeri hakkında bilgi yok)
- Çetin, C. (2001). *Osmanlılarda Mesafe Ölçümü ve Tarihi Süreci*, Konya: Selçuk Belediyesi Kültür Yayınları, Prof. Dr. Nejat Göyünç Armağanı, s. 443-466
- Daşdemir, M. (2013). *Türkçede Miktar Kavramı ve Sayı Sistemi*. Ankara: Turkish Studies Dergisi, sayı:8/13, s. 309-336. DOI: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5900>
- Demirgüneş, Sercan (2008) *Türkçedeki Zaman Belirteçlerinin Sınıflaması ve Dökümü Üzerine Bir Deneme Çalışması*, Turkish Studies, sayı:2, s. 278-293.
- Develi, H. (1992). *Azerî Türkçesi Lügati*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Doğan, A. B. (2014). *Eski Türkçede Ölçü*. (380086) [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Durmuş, İ. (2004). *Eski Türkler'de Zaman ve Takvimler*, Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi, Atatürk Yüksek Kurumu, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s. 1- 13
- Eksen, Z. (2010). *Antik Çağda Ağırlık ve Hacim Ölçü Araçları*. (250579) [Yüksek Lisans Tezi]. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri "İsim"*. Ankara: TDK Yayınları *Gümüşatam, G. (2012). Eski Türk Tıbbında (XIV.-XVI. Yüzyıllar) Ölçüler ve Ölçme Usulleri*. Turkish Studies Dergisi sayı:7 DOI: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3004>

- Ercilasun A.B. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Gökyay, O. (1981). *Halk Dilinde Ölçü Birimleri*. Ankara: Türk Folkloru Araştırmaları, (Ayrı basım s. 41-58)
- Gül, B. (2004). *Eski Türk Tarım Terimleri*. (144347) [Doktora Tezi]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günergün, F. (2002). *Osmanlılar ve Metre Sistemi*, Osmanlı, VIII, Ankara, s. 655-663
- Hasdemir, Ş. (2018). *Tarama Sözlüğü'nde Geçen Zaman Adları*. Bartın: Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, cilt:3 sayı:2, s. 39-61.
- Hinz, W. (1990). *Islamische Masse und Gewichte Umgerechnet ins Metrische System*. Sevim Acar (çev.), İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi
- İnalçık, H. (1991). *Introduction to Ottoman Metrology*. "Osmanlı Metrolojisine Giriş" Eşref Bengi Özbilen (çev.), Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı:73 Sayfa: 21-49
- Kaman, S. (2018). *Firdevsü'l-İkbâl'de Geçen Ağırlık, Mesafe ve Uzunluk Ölçü Adları*. Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi, 5 (1) , s. 48-68 . DOI: 10.30804/cesmicihan.433133
- Kavallı S. (2020). *Babur-nâme'de Mesafe ve Uzunluk Birimleri*. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi cilt:4, sayı:2 s. 212-230*
- Kaymaz, Z. (1998). *Anadolu Ağzlarında Ölçü Bildiren Kelimeler*. Bir Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Ocak 1998 sayısı, İstanbul, s. 393-407
- Kaymaz, Z. (2001). *Uşakta Ölçü Adları*. Uşak: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu , Cilt:1, s. 79-82.
- Kaynak, İ. (1991). *Gagavuz Türkçesinin Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Koçaş, İ. (2009). *Geçmişten Günümüze Ölçü Birimleri ve Metroloji*, Bilim ve Teknik Dergisi 42/503, s. 28-33.
- Kramer, N. (1963). *The Sumarians,; Their History, Culture and Character* .
- Küçük, S. (2018). *Tanıkları ile Türkçede Zaman Kavramı ve Söz Varlığı*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Küçük, S. (2019a). *Sözlük Birim Bir Unsur Olarak Türkçede Organ Adlarına Dayalı Ölçü Adları*. Karadeniz Araştırmaları Dergisi, XVI/64: 647-669.
- Küçük, S. (2019b). *Bir Ölçü Birimi Olarak Türkçede Avuç*. XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu. 16-18 Ekim 2019, s.1876-1892.

- Kürkman, G., Dağlı, Y., Bilgi, Ö., Eser, M. C. (2003). *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri*. İstanbul: Mas Matbaacılık A.Ş.
- Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1969-1973:328-329
- Oral, S. (2007). *Çağatayca İki Zafernâme Tercümesinde Kullanılan Bazı Uzunluk Ölçüsü Birimleri*. Ankara: Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt:4, sayı:2 s.116-145
- Orhan, S. (1987). *Osmanlılarda Ölçü ve Tartı Sistemi*. [Lisans Tezi]. Elazığ.
- Ozan, M. (2013). *Beypazarı Halk Kültüründe Ölçü ve Tartı Birimleri*. Kültür Evreni, sayı: 4 s. 25-40.
- Ören, H. (2018). *Eski Yakındoğuda Ölçü Birimleri (490879)* [Yüksek Lisans Tezi]. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, R. (2003). *Çeşitli Kültürlerde Zamana Ölçme Faaliyetleri ve Bu Konuda Osmanlı Mahkemelerinin Uygulamaları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, sayı:143, s. 69-104.
- Özkan, N. (1996). *Gagavuz Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları s. 225-261.
- Özkösedag, Y. (2011). *Türkiye’de Yeni Ağırlık ve Uzunluk Ölçülerinin Kabulü. (286734)* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Özyetgin, M. (2005). *Orta Zaman Türk Dili ve Kültürü Üzerine İncelemeler, “Eski Türkçede Ölçü”*, İstanbul, 2005, s. 139- 149). [Metin ilk olarak Mustafa Canpolat Armağanı içerisinde 2003 yılında yayınlanmıştır.]
- Özyetgin, M. (2007). *Tarihî Türk Dili Alanında Uzunluk/Mesafe Ölçümünde Kullanılan Birimler*. Ankara: ICANAS 38 (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)
- Robinson, A. (2009). *Ölçüler Kitabı*. Duygu Akın (çev.), İstanbul: NTV Yayınları
- Saraç, C. (1993). *Metrenin Tarihi*, *Bilim Tarihi Dergisi*, sayı:24 s. 3-11
- Sarıca, B. (2010). *Türkçede Birim ve Ölçü Gösterme*, III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (16-18 Aralık 2010 İzmir), s. 793-800.
- Sönmez, A. (2017). *Ölçü-Ölçme-Ölçü Birimler ve Mahalli Ölçü Birimleri*
- Şenel, M. (2011). *Türkiye Türkçesi Ağzlarında Ölçü Birimleri*. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, sayı:12 s. 80-93.
- Talat, T., Ölmez, M., Ceylan, E., Ölmez, Z., Eker, S. (1995). *Türkmençe-Türkçe Sözlük*. Ankara: Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık.

- Taşkın, Ü. (2005). *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*. (188311) [Yüksek Lisans Tezi]. Elazığ: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tatlı, T. (2004). *Kültürümüzde ve Divan Şiirinde Para Değerleri ve Ölçü Birimleri*. (145052) [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TDK, (2005). *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.
- TDK, (2019). *Derleme Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- Uzun, G. (2020). *Kırgız Türkçesinde Uzunluk ve Mesafe Ölçümünde Kullanılan Metaforlar ve Antropometrik Birimler*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sayı:68, s. 245-260 <https://doi.org/10.14222/Turkiyat4323>
- Üstünova, K. (2005) *Türkçede Zaman Kavramı ve İşlenişi*, Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı:2, s.187-201.

İnternet Kaynakları

- (<https://www.msxlab.org/forum/turkiye-cumhuriyeti/243315-eski-turk-olcu-birimleri.html#top> / 18.03.2021).
- (<https://www.topragizbiz.com/konular/eski-olcu-ve-tarti-aletleri.386/> 24.03.2022)
- (<https://turklehceleri.org/tr/s%C3%B6z%C3%BCk/hepsi/anlam/%C3%B6l%C3%A7%C3%BC> / 24.03.2022)

ÖZGEÇMİŞ	
Adı Soyadı	KUTLU HACI
Yabancı Dili	İNGİLİZCE
Orcid Numarası	0000-0001-8839-681X
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	10506404
Lise	(Y.D.A.) ORDU LİSESİ
Lisans	ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
Yüksek Lisans	ORDU ÜNİVERSİTESİ
Mesleki Deneyim	PELİTÖZÜ İLKÖĞRETİM OKULU (2010-2011) ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ (2011-2012) AYBASTI ANADOLU ÖĞRETMEN LİSESİ (2013-2014) ÖZEL BİLİM TEMEL LİSESİ (2014-2018) ÖZEL NAMIK ALTAŞ KOLEJ (2018- DEVAM)
Akademik Çalışmalar	BİLDİRİ: Karahanlı Dönemi İlk Kura'an Tercümesinde "köhül", UDES 2015, 28-30 Mayıs 2015 MAKALE: Cümcümenâme'de Edat ve Edat Görevli Sözcükler, Dede Korkut Dergisi, Sayı:28 Ağustos 2022, s. 65-79